

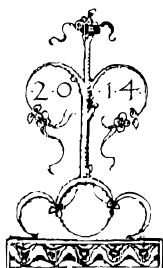
VARGA
DOMOKOS

TISZTELT
CSALÁD -OM
-A'D

Varga Domokos válogatott művei

Varga Domokos

TISZTELT CSALÁDOM, -OD, -JA

Hét Krajcár
Kiadó

© Varga Domokos
© Fedélterv és grafikák: Kurdi István
© Hét Krajcár Kiadó

Negyedik kiadás

ISBN 978-963-9596-79-5

Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2014
Felelős kiadó: Benke László
Tördelés: Kurdi István
Készült Szekszárdon, a Séd Nyomdában
Felelős vezető: Katona Szilvia

Az én családom? A Te családod? Mások családja? Itt sajnos, mindnyájunkról szó kell hogy essék. Bele kell gázolnunk egymás belügyeibe.

Csak az a szerencséd, kedves fiatal olvasóm, hogy én sok más család belügyeit jobban ismerem, mint a tiedét. S legesleg-jobban egy bizonyos Varga-család veséjébe látok bele.

Titeket így aligha tálallak fel közcsemegének. Nem rólatok beszélek, hanem nektek. Főleg neked, igen, neked, aki már elmúltál tizenhárom éves, talán már tizennégy is, tizenöt is, tizenhat is. Aki régóta nem jársz gyerekcipőben, de apád, anyád szemében ma is gyerek vagy egy kicsit. Akkor is tudom, ha nem mondod: unod ezt az állapotot. Hogy a tisztelt családdal neked mindig van valami bajod. Vagy ha úgy tetszik: a tisztelt családnak van mindig valami baja Teveled.

A legkisebb család is olyan, mint egy dzsungel: teli lappangó érzések sűrű félhomályával, titkok, félelmek, dühök, fájdalmak, ragaszkodások és rögeszmék megkötöző folyondárjaival. Sőt olykor egy-egy önmagából kitörő fenevaddal is.

Remélem, Te nem vagy még ilyen fenevad, aki rákaptál volna mások véreire, bántására. Ha mégis: tedd félre ezt a könyvet. Ez csak akkor szól neked, ha olyan utat keresel a dzsungelben, amin apádat, anyádat sem kell a földre taposnod, de magadat sem kell őmiattuk fölálldoznod.

Van ilyen út?

Nem mindig van. Akadnak áttörhetetlen dzsungелеk, amikből csak menekülni lehet.

A legtöbb család mégsem ilyen fojtogatóan elviselhetetlen. Hadd higgyem, hogy a Te tisztelt családod sem. Akkor pedig érdemes együtt keresnünk annak a dzsungelnek a törvényeit, amelynek ezúttal Te vagy a Mauglija. Én meg talán... a Balúja*.

* Olvastad *A dzsungel könyvét* Rudyard Kiplingtől? Ha igen, akkor tudod, hogyan élt egy Maugli nevű embergyerek a dzsungelben, s hogyan tanították meg neki a Vadon Törvényét az őt nevelő szioni farkasok. De főleg Balú, a barnamedve.

A HARMADIK KIADÁS ELÉ

Épp húsz esztendeje írtam ezt a könyvet. Akkor sem voltam már fiatal: ötvenöt éves. Idén ősszel hetvenöt leszek. Ennek öröme – vagy fájdalmára – választhattam ki, melyik könyvemet szeretném újra kiadatni.

Az ember ilyenkor már csak lefelé nő, mint – egy finn szólás szerint – a tehén farka. Naponta kopik és görnyed. De én úgy vagyok vele: őrzöm azért – még ma is őrzöm – hajdani kamaszlelkemet.

Az sír és nevet ebben a könyvben is. S amit megírtam, úgy látszik, eleven maradt: nem fogtak rajta az évek. Maguknak érezhetik a mai idők serdülői is: süldőányok és süvölvények.

Akkor pedig hadd legyen az övék, kapják a kezükbe minél többen.

Az ő kedvükért változtattam itt-ott a szövegen. De csak keveset, mert sokat nem kellett.

Budapest, 1997. júliusában

V.D.

„EGY VÉRBŐL VALÓK VAGYUNK, TE MEG ÉN!”

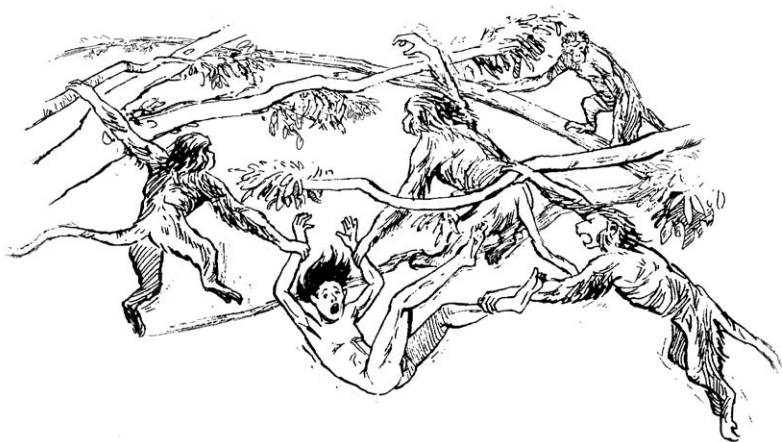
Ez a kiáltás A dzsungel könyvéből való.

Emlékszel rá, mikor Mauglit elragadták a szürkemajmok? A két legerősebbik fogta meg a hóna alatt, és ugrált vele fáról fára. „Kísérői olyan magasra rángatták fel, amíg recsegni, hajladozni nem érezte alattuk a legvékonyabb, legmagasabb ágakat – aztán egy csahintással és rikoltással a levegőbe lendültek kifelé, kifelé, amíg kezükkel vagy lábukkal meg nem kapaszkodtak a legközelebbi fa alsóbb ágain... így száguldott végig, nagy ugrálás, recsegés, rikoltozás, visítozás közben a Majmok Népe, a fák országútján, a foglyul ejtett Mauglival.”

Maugli két barátja: Balú meg Bagira – a Fekete Párduc – tehetetlen volt. Még nyomon sem tudták követni a fák magasában villámsebessen tovaszökellő majomcsapatot. Magától Mauglitól annyi mégis telt, hogy fölkiáltson a magasba Csilnek, a zsákmányra leső keselyűnek: *„Egy vérből valók vagyunk, te meg én!”*

Egy vérből? Egy emberkölyök meg egy keselyű?

Maugli ezt keselyűhangon kiáltotta persze. Megtanulta ugyanis Balútól azt is: sok nyelv van a vadonban, s akár medvének, akár kányának, akár kígyónak akarja a segítségét kérni, kihez-kihez a saját nyelvén kell szólnia. De mindig ugyanazt: *„Egy vérből valók vagyunk, te meg én!”*

Lám, Csil meg is értette a segélykérő keselyűvijogást. Figyelte, hová viszik Mauglit – túl a folyón, a majomvárosba –, aztán hírt vitt Balúnak és Bagirának.

Azok pedig már igazán úgy szerették Mauglit, mintha az ő vérükből való lett volna, és siettek is a szabadítására.

Te ezen aligha csodálkozol. Miért ne lehetne Mauglinak egy barnamedve és egy feketepárduc a legjobb barátja?

Te még nemigen ismered a vér szavát. Hogy azért kellene valakit jobban szeretned, mert közös vér folyik az ereitekben.

Előfordul – bár elég ritkán hogy édestestvérek is nagyon jól megértik egymást, s ahelyett, hogy örökösen irigykednének, veszekednének, bizalmasan mindent megbeszélnek.

De Te hány ilyen testvért ismersz? Mert én, bevallom, nagyon keveset. Olyan testi-lelki jó barátokat viszont, akik legfeljebb ha Ádámtól- Évától rokonai egymásnak: rengeteget.

Nem szólva a szerelmesekről, akik aztán ne is legyenek egy vérből valók, mert abból ezer baj származhat. Nekem is volt egy szerencsétlen barátom, aki unokatestvérek házasságából született, s vissza-visszatérő elmezavar gyötörte meg, míg végül öngyilkos nem lett.

Igazad van, ha nem hiszel a közös vér szavának. Tizenéves fejjel, mikor nem szűnsz meg szívbeli barátaidat, szívbeli szerelmeidet keresni, biztos, hogy igazad van.

Ez a keresés kora. Keresed önmagad, ki lakik benned. De csak akkor találod meg, ha közben másokra is rátalálsz. Előbb fiúbarátként egy-egy fiúbarátra vagy barátnőként egy-egy boldogító barátnőre, vagy akár többre, aztán – ha eljön az ideje – első szerelmeidre is.

Ez az a kor, amikor a család, a saját családotod egyre kevésbé érdekel. Nem akarsz már anyád ölébe ülni, apád térdén lovgolni, és főleg nem akarsz kézen fogva sétálni velük az utcán. Kézen fogva? Még velük egy társaságban sem. Utálsz minden *családi kivonulást*.

Magad választotta barátoddal vagy barátaiddal viszont sülve-főve együtt volnál, csak hagynának. Csak ne vágnák folyton a fejedhez: „Hol voltál már megint?” „Ilyenkor kell hazajönni?”

„És a lecke? Azt mikor csinálod meg?” „Egyes. Megint egyes. Hát persze, mikor mindig csavarog, ahelyett, hogy tanulna!” És így tovább, van ennek ezer változata.

Szüleidnek temiattad fáj a fejük. Folyton csak temiattad. Úgy érzik, hogy az ő szeretett Mauglijukat idegen majmok készülnek elragadni, s ki tudja, milyen bajokba sodorni.

Féltenek, na. Iszonyúan féltenek. Még a fúvó szélről is. S hát még a rossz társaságtól, a nekik nem tetsző fiúktól, lányoktól!

Néha már majd a falra mászol. Mit féltenek folyton? Mit gyámkodnak feletted?

De hát hiába, a gyerekek vagy, és ők azt hiszik, hogy ez mindenre jogot ad nekik. Néha még mennydörgő üvöltözésekre, vagy zokogások záporosójére is. Még tán arra is, hogy nagyfiú vagy nagylány létedre megüssenek.

O, mit nem adnál érte, ha kevesebbet törődnének veled! Legalább ragukat kímélnék! Nekik sem tesz jót ez az örökös cirkusz. És ők mégis izgulnak, mégis aggódnak, mégis folyton idegeskednek.

Van úgy, hogy anyád hajnalok hajnalán felébred, és nem is bír már elaludni, mert reggelig Te forogsz a fejében.

Ezt Te úgysem érted meg. Ha akarnád sem tudnád megérteni. De nem is akarod, mert baromi dühös vagy érte.

Én sem mondom, hogy értsd meg. De annyit azért nem árt tudomásul vened, hogy apádban-anyádban másféle ösztön dolgozik, mint benned. Érzéseiknek is, tetteiknek is más a törvénye.

Ez a törvény neked idegen. Téged minden vágyad kifelé visz a családból. Te bárkinek szívesen odakiáltod lélekben, akitől segítséget vagy megértést remélsz: „*Egy vérből valók vagyunk, te meg én!*” Ők viszont – édes jó szüleid – téged (vagy ha többen vagytok testvérek: titeket) tartanak a maguk testének, vérének, életük részének, folytatásának, reménységének.

Te nem érted őket. De ők sem értenek téged, miért fogadsz olyan fanyalgó képpel még egy-egy szülői csókot vagy simogatást is. Nekik minden sejtjük azt mondja, ha rád néznek, vagy csak rád gondolnak: „*Egy vérből valók vagyunk, te meg én!*”

Bántanak? Büntetnek? Azt is csak azért, mert úgy szeretnék, ha az ő fiuk, az ő lányuk nem kutyulna, nem kallódna el, ha lenne belőle valami!

Számukra olyan furcsa, olyan érthetetlen, hogy az ő érzéseik neked nem sokat számítanak. Ha tudnád, hogy fáj ez nekik! Hogy az ő szülöttük, az ő gyerekük idegenebb tud lenni hozzájuk az idegeneknél. Hát nem érted a szívük, az agyuk, a zsigereik szavát: „Egy vérből valók vagyunk, te meg én!”?

Nem, nem érted. És nem is válaszolsz rá. Te Maugli vagy, aki könnyebben kiáltod oda ezt a szót egy segítőkész keselyűnek, mint a saját apádnak, anyádnak.

De hát hogy lehet így együtt élni a családban?

Na látod, ez az a kérdés, amely megér egy jó adag közös töprengést.

NEM TÚLZOK?

De, azt hiszem, túlzok egy kicsit.

Nem vagyunk egyformák. Tisztelt családunk sem egyforma. Kinek ilyen apja-anyja van, kinek amolyan.

Nem minden kamaszfiú, nem minden süldőlány jut el a teljes szülőtagadásig. Sokan miért is jutnának el? Berzenkednének ők, de nincs ki ellen, olyan jó *haver* az apjuk, olyan derék *öreglány* az anyjuk. Másunnét kinéznek, ha összeverődtek néhányan, s órák hosszat ott bandáztok a lakásban; az ilyen szülők viszont még örülnek is a vígan zajongó fiatal társaságnak. Még meg is kínálják ezzel-azzal, ha mással nem, zsíros kenyérrel. Mintha a gyerekeik minden barátja beletartozna a családba. Vagy mintha ők tartoznának bele a bandába, mondjuk, tiszteletbeli kültagként, pártoló tagként.

Egyik korombeli kedves író társam, Szeberényi Lehel is tanú rá, hogy van ilyen. *„Fiatal barátaim szaporodnak – írja –, a lányaim hozzák ezt az életet a házba. Csapatostul jönnek néha, fiúk, lányok, gimnazista pajtásaik Magam vagyok közöttük a vén buligán. E cím az ő kitüntetésük a megértésért és szeretéért, mellyel figyelem őket. Tanúsítja, hogy bizalmuk övez.”*

„Vén huligán.” Elképzelem Lehuszt mélyen a nyakába nőtt, dús, galambbősz hajzatával, ahogy bölcs mosolyt és együttérző figyelmet sugároz az arca, miközben a fiatalság körülrajzza: igen, így is lehet apának lenni. Meg úgy is, ahogy B. András vagy Gy. Imre barátom: örökös nagy csavargások, hegyi- és vízi túrák fáradhatatlan csapatkapitányaként, nemcsak a saját gyerekeik karéjában, hanem más fiatalokéban is.

De a saját boldogult apámat is elemlegethetném. Mennyit játszott velünk, növekvő gyerekeivel! Nem ipiapacsot, nem labdajátékokat, nem pingpongot, még malmot vagy ostáblát sem – az ilyen gyerekes mulatságokat ránk hagyta, csináljuk nélküle. A kártyát még ki is tiltotta a kezünkéből, lévén az öcs-cse nagy kártyás egy időben, apai örökségének könnyű kezű elvesztegetője, sőt élete legsötétebb pontján: minden pénzéből és becsületéből kikopott öngyilkosjelölt. Ez is terelte tán apámat az észjátékok felé: ő egy talpalatnyi teret sem engedélyezett soha a szerencsének. Bele nem ártotta volna magát olyan társasjátékokba, ahol a kockadobás vak véletlene juttatta hátrányba-előnybe a résztvevőket. Sakkban viszont szívesen adott nekünk egy királynői előnyt is, hogy növelje esélyeinket önmagával szemben, s így lovaljon bele az elszánt küzdelembe: jaj, hátha be tudnánk mattolni őt, a félisteni *Sapát*! Micsoda dicsőség lenne! De ő maga is talált ki elmés játékokat, figyelmünk és találmányunk mind újabb próbára tévőit. Ezekben szintén nemcsak egymással, ővele is versenghettünk, olyan lázban, hogy már a vacsora sem érdekelt, már lefeküdni, már aludni sem akartunk volna, csak játszani, játszani. De ő felállt persze, mikor eljött az ideje: „Na, gyerekek, mára befejeztük!” – és akkor nem volt mese, tudtuk, hogy vannak dolgok, amikben nem lehet alkudni vele.

Tizenhárom éves voltam, mikor annyira rajongtam érte? Vagy már tizennégy? Tizenöt? Egyik fényképét is birtokomba vettem ebben az időben. Nem győztem nézegetni. Erős ellenfény világította meg rajta korán őszbe borult haját, vont a glóriába fejét: mintha ő maga lett volna ilyen sugárzó, ragyogó, már-már földöntúli lény. Akkoriban szálltam meg iskolai

és egyéb holmijaimmal egy tükrös szekrény alját, amelynek alacsony kettős ajtaja külön kulccsal volt zárható-nyitható. Titkos kincseimet mind ide mentettem. Az egyik ajtószárny belső oldalára mit is ragasztottam volna mást, mint apámnak ezt a glóriás képét? Ahányszor csak a szekrénybe nyúltam, mindig elgyönyörködtem benne.

Csak hát ez sem tartott örökké, ez az őiránta való rajongás. Hovatovább már én is buzgón gyűjtöttem a bizonyítékokat – és ide Te is eljutsz előbb-utóbb, ha eddig el nem jutottál –, hogy a nagyok, a felnőttek nem is olyan jók. Nem is olyan csodálni valók. Még a saját édes szüleim sem.

Apám ezt észrevette. Nemcsak rajtam, a testvéreimen is, mikor ők léptek be a kötelező lázadás időszakába. Nemegyszer elmondta: egy ötéves gyerek azt hiszi, hogy az ő apja mindent tud. Mire tizenöt éves lesz, eljut odáig: nem tud az ő apja semmit. De huszonöt éves korára kezd rájönni: mégiscsak tud az öreg valamit.

Egy ilyen apa ellen, aki ennyire belénk látott, mi sem tudtuk dühödtlen és elvakultan vívni kamaszkorunk szabadságharcát. Nem is volt szükségünk rá. Elég hamar a magunk lábára hagyott állni, elengedett diáktáborokba, távoli biciklitúrákra, sőt külföldre is egyengette első útjainkat. Erőt vett, ha kellett, még a saját aggodalmas természetén is, csak hogy részünk lehessen az ilyen korai – egész életünkre kiható – szárnyra kelésekben.

Így tévődtek át a mi lázongásaink jórészt a családon kívülre.

De még így sem menekedett meg tőle, hogy ifjú titánokként, számára szokatlan elvek vallóiként sok mindenben meg

ne tagadjuk. Nem hangosan, nem látványosan, csak úgy, hogy idővel alig adtunk neki helyet a saját életünkben. Végül is úgy öregedett meg, hogy úgyszólván sohasem voltunk kíváncsiak az ő tanácsaira, az ő véleményére. Pedig túljutva amaz általa emlegetett tizenötödik, aztán a huszonötödik esztendőnkön is, megint egyre inkább tiszteltük, szerettük, becsültük. Csak figyelni nemigen figyeltünk rá. Soha többé nem ittuk úgy a szavát, mint hajdan, kisgyerekkorunkban.

Holott ő mintha erre vágyott volna. Mintha a fészek, amiből ő maga segített vígan kiröpülnünk, nem őrzött volna már semmi meleget a számára, mióta így elszakadtunk tőle. Azokat az időket idézte mindig, mikor még az övéi voltunk. Rán-cosodó, öreg kezét gyakran nyugtatta a karunkon, arcunkon, fejünkön, mikor meg-meglátogatott (ő minket gyakrabban, mint mi őt). Mintha így akart volna egy kis meleget lopni tőlünk. Egy kis maradékát egykori gyerekmivoltunknak.

Néha úgy éreztem: valósággal didereg. Mégsem bújtam oda hozzá, sőt, kissé kelletlenül túrtam, mikor megfogta, s jó ideig nem eresztette el a kezem.

Mikor meghalt, hetvennyolc évesen, többször is álmodtam vele. Bennem csak akkor oldódott fel végleg minden addigi ellenkezés, tőle való elhúzódkodás, amely fiatalkorom óta végigkísért, ő ezt már nem érte meg. De álmomban – holtában – megint odajött hozzám, s arcát úgy az arcomhoz tartotta, hogy most én éreztem sütni az ő melegét. Mint valaha, kicsigyerekként.

Úgy jött, mint aki menedéket keres nálam. De már nem lopta tőlem a meleget, mint addig, hanem adta nekem. Szívárogni kezdtek a könnyeim. Évek óta nem sírtam – felnőtt férfiak ritkán sírnak –, de-akkor arra ébredtem, hogy zokogok.

Nem a fájdalomtól. Nem azért, mert meghalt. Hanem mert visszajött, és feloldozott.

Az a testi-lelki meleg, amit akkor éreztem, azóta sem hagyott el. Azóta is érzem: nincs köztünk többé semmi idegenség.

Ezt érzem, igen, és joggal.

De ő?

MINDEGYIK MÁST AKAR

Ezt az álmomat, ezeket az érzéseimet még nem mondtam el soha senkinek. Most, látod, mégis leírtam itt neked, de csak azért, hogy megértsd: nem olyan könnyű igaz ítéletet tenni szülők és gyerekek közös dolgaiban, csöndes vagy hangos perreiben.

Te elég felnőtt vagy már ahhoz, hogy lásd: mennyi per zajlik a világban egymással küszködő férjek és feleségek, szülők és gyerekek, fiú- és lánytestvérek, elhidegült barátok, csalódott szeretők között.

Akik szem- és fültanúi ezeknek a pereknek, azok ritkán ítélik el mind a két felet. Keresik, ki a hibás. Ki tehet róla, hogy idáig jutottak? Az egyik, vagy a másik?

Karinthy Frigyesnek volt erre egy bölcs mondása, amit motóként írt *Capillária* című regénye elé: „*Férfi és nő – hogy érthetnék meg egymást? Hisz mind a kettő mást akar – a férfi nőt, a nő férfit.*”

Ez a mondás először jóízű nevetést fakaszt. Aztán ráeszmélünk: félelmes mélységek rejtőznek ebben a néhány szóban. Olyan mélységek, olyan szakadékok, amiket eltérő tulajdonságaik, eltérő vágyaik, törekvéseik nyitnak meg ember és ember között.

Többről van itt szó, mint hogy kinek van igaza, és kinek nincsen.

A férfiak például csakugyan nőre, a nők férfira vágynak. De mikor rátalálnak, mikor hozzákötik a sorsukat, gyakran egy életre szóló huzakodás kezdődik meg köztük.

Ez a huzakodás nem mindig veszélyes. Sőt, lehet nagyon egészséges is. Sokkal kibírhatatlanabb egy olyan házasság, ahol örökké csak elolvadó hangan beszél a két fél egymással: így drágám, úgy drágám, aranyoskám, napsugaram, te tündér, te cukifalat... Ez a stílus még sugárzóan boldog fiatal házassok száján is hamarosan hazuggá válik, mert azt akarja eltakarni, elleplezni, ami természetes: szeretjük egymást, de nem értünk mindenben egyet.

Veszekedjünk tehát? Öljük egymást, mert ez a természetes?

No nem. Csak vegyük tudomásul, hogy egy házasságban mind a két félnek igaza lehet. Akkor is, ha ez a két igazság nem esik egybe.

Egy idős drámaíró barátomtól hallottam egyszer: az a színpadi játék, ahol a jó küzd a rosszal, a makulátlan hősök a mocskos ellenséggel, nem érdemli meg a dráma nevet. Az legfeljebb tündérmese. A valódi dráma ott kezdődik, ahol ember áll szemben emberrel, s mindkét félnek megvan a maga igazsága.

Igy van ez az életben is. Apád és anyád között is. Köztük és közted is. Más emberek között is. Nem mondom, hogy sohasem adhatunk igazat senkinek. Nem mondom, hogy sohasem dönthetjük el, ki képvisel jó, és ki rossz ügyet. De az igazságok ritkán emberfölöttiek. Legtöbbször az egymással szemben álló, egymással győzködő felek helyzetéből és természetéből fakadnak.

A külön igazságokból szerencsére gyakran nő ki közös igazság. Egy férfinak és egy nőnek természetadta különbözőségéből például őket magas hőfokon összeolvasztó szerelem, s kettejüket egyetlen egyéniségben, harmonikus, új emberi lényben összeolvasztó gyerekek.

De egyszer s mindenkorra ez sem teremt nyugalmi állapotot. A „mindegyik mást akar” törvénye tovább hat, még az igazi jó házasságokban, az igazi jó családokban is, amelyekből sajnos nem sok van.

Amikor pedig a gyerekek serdülni kezdenek, rendszerint még jobban megbomlik a nyugalmi állapot. Ezt Te a saját bőrödön is tapasztalhatod.

ÉS TE MIT AKARSZ?

Nem ismerlek személyesen. Neked kell segítened, hogy együtt kinyomozhassuk, mit is akarsz. Mire törekszel? Mik a céljaid? Mik a vágyaid?

Ne hidd, hogy ezen nincs semmi nyomozni való. A legtöbb ember nem ismeri magát. Pontosabban: félreismeri. Nincs teljesen tisztában vele, milyen mozgatórugók működnek testében-lelkében. Akik pedig épp serdülőfélben vannak, azok még tájékozatlanabbak a maguk viharos változásai közepette.

A magadfajta fiúk vagy lányok legtöbbször főleg a szüleivel küszködik, Belőlük akarja kikényszeríteni cselekvési szabadságának és anyagi függetlenségének minél magasabb fokát. Kivált ha ők ennek épp az ellenkezőjét akarják.

Hogy mit szabad és mit nem szabad, azt már a bölcsőből – illetve a gyerekágyból – kibújó kis totyiknak a fejébe is igyekeznek beleverni a szüleik. Vagy ha nem a fejébe, akkor a fenekébe: tanulja meg az a gyerek a tisztességes magaviseletet.

Szüleikkel dacolni már az ilyen két-hároméves kölykök is tudnak. A hat-nyolc-tízévesek még sokkal inkább. De a gyerekek – gyerekek. Lehet, hogy megtanul összevissza hazudozni, csalni, lopni, csavarogni, szülei, tanárai és más felnőttek parancsait kijátszani – gyerekvoltából mégsem vetközhet ki. Ennek még semmi köze sincs ahhoz a harchoz, ahhoz a kötelező küzdelemhez, amit a lassan felnőttorba lépő fiúk, lányok vívnak a maguk emberi jogaiért.

Nem nagy szó ez az emberi jog?

Én nem érzem annak. A gyerekeknek gyerekjogaik vannak: joguk a játékra, a mesére, joguk a szülői szeretetre, törődésre, joguk a tanulásra, a környező világ megismerésére, joguk minél több mozgásra, egymással való versengésre, joguk minél több felszabadult csacsogásra, fecsegésre s minél kevesebb némaságra, rettegésre... Ezek a jogok nem válnak mindig valóságossá, de hogy serdületlen gyerekek mindezért szabadságharcot folytatnának? Legfeljebb nyűglődnek, nyavalyognak, nyafognak, nyávognak; legfeljebb szöknek a felnőtt szemek

elől, keresik a kerülőutakat; legfeljebb túrik a méltatlanságot, ha muszáj: lelkükben vagy konokul szembeszegülve az őket sújtó szigorral, vagy már megtörten, eltompultan... de mindez csak ösztönös gyermeki védekezés a megingathatatlan felnőtt-hatalommal szemben.

Aki kamaszodik, az viszont már a felnőtté válás kórába lép. Először csak kis falatokban. Lopva ízlelgeti, főleg a tiltott gyümölcsöket, bujkálva, félve, rettegve, mert az erőviszonyok még kétségbeesésként állnak a számára.

Kétségbeesésre még sincs oka. Aki kamaszodik, az már a felnőtté válás útján halad. S ez az út mindig csak előre vezet. Visszaút nincsen. Újra gyerekké válni már lehetetlen. A harc végső soron egyetemes: azok győznek, akik nőnek. Előbb vagy utóbb, de kivívják egyenjogúságukat, emberi jogukat.

Csak hogy ez még nem ok a boldog megnyugvásra. Hogy az idő majd mindent elrendez? Nem, az idő csak telik, csak pereg, s ettől Te még nem leszel se több, se kevesebb. Nőned, növekedned, teljes értékű emberré válnod és felszabadulnod neked magadnak kell.

Ha nem mondom, Te ezt akkor is érzed, egyívású társaidal, fiúkkal és lányokkal együtt. Megújuló szégyenek égetik a bőrötöket. Lazulni nem akaró tilalmak és muszájok köteléke vág a hústokba. Számotokra nem távoli és költői kérdés, hogy: „*Rabok legyünk vagy szabadok?*” Ez az első számú napi gondotok: hogyan tehetnétek szert egy kicsit több és még több és még annál is több szabadságra, emberi egyenjogúságra.

Igen, igen. Csak hát ebben a küzdelemben nincsenek sorsfordító nagy napok, petőfisándoros és nemzetisín kokárdás március tizenötödikék. Ez sokszor nem is küzdelem, csak küszködés.

S Ti a harcot mégsem tudjátok feladni. Ha akarnátok, sem tudnátok. Ti sok szenvedés és kínlódás árán, de győzelemre vagytok ítélve.

TRÉFA

Hanem ezt kívárni!

Nem, nem, a türelmet nem a serdülőknek találták ki. Nincs az ember életének még egy korszaka, amikor ennyire feszítené a türelmetlenség. Kivált ha csakugyan nehéz túrnie sorsát. Ha csakugyan rab.

Van egy Kosztolányi-novella. Címe: *Tréfa*. Tárgya: egy gyilkosság. Egy intézet növendékei, egy diákinternátus lakói tréfából megölik egyik társukat.

Ők csakugyan nehezen túrték, amit túrniuk kellett. „*A tanárjaink sovány és szigorú papok voltak – közli nevükben az író –, akiknek izmos kezében irgalmatlanul subogott a sárga nádpálca. Egzaltált arccal csináltak rendet... szikáran, sápadtan, mint a hit-térítő a vademberek között... Tizennégy-tizenöt évesek voltunk, mégis gyerekek, vásott, furcsa kamaszok. Átkutatták a zsebeinket, a fiókjainkat, nem szabad volt kimenniünk a városba, éjjel állandóan virrasztott egy fráter. Mi azonban túljártunk az eszükön.*”

Igen, túljártak. Önmaguk vigasztalására folyvást tréfáltak. Egymás lepedője alá vizes lavórt, párnái közé tűket és szögeket csempészték. Egymás nadrágja szarát, kabátja ujját cukorspárgával kötözték össze éjszaka, egymás cipőjébe vizet öntöttek. Egymás könyveit, füzeteit az ágy alá hányták. Egymás ébresztésére gyufával pörkölték meg az alvók talpát. Egymás elbuktatására láthatatlan sodronyokat feszítettek ki a sötét hálólhelyiségben.

Mintha az ördög bújt volna beléjük. Mindig újabb tréfákat kellett kitalálniuk, mert a régieken már nem tudtak igazi jókat röhögni. Zsebükben dióhéjak, békarakéták, pattogó kakasgyufák lapultak. Egy-egy darab *assa foetida** várta, hogy a tüzes kemence lapjára vetve, fertelmes bűzt árasztthasson széjjel.

A paptanárok is észrevették persze, hogy megvadult a társaság. Két fiút ki is csaptak. De a többi csak még jobban megveszett.

* Egy Földközi-tenger környéki cserje bűzös gyantája, görcsoldó szer.

Semmi sem volt előttük szent. Még az igazgató hálósobájába is belopództak, s tintát öntöttek az ágya fölött lógó szenteltvíztartóba. Minden úgy történt, ahogy eltervelték. Ájtatosságában a direktor szenteltvíz helyett tintával szórta be az arcát, úgy állított be reggel a matematikaórára.

Meg kellett szakadni.

De egyszer eljutottak oda, hogy már unottá, elcsépeltté vált minden addigi tréfa. Pedig enélkül nem bírták ki a sorvasztó, lélekölő intézeti napokat. Örökös türelmetlenségtől égtek, hogy valami új, valami érdekes, valami izgalmas történjen.

Történt is. Egy éjjel – a borzalom éjjelén – kiszökött két fiú a városba. Megjárták odakint a züllés titkos helyeit, majd pálinkával, dohánnyal és kártyával megrakodva tértek vissza társaikhoz.

„...– Jól mulattatok?

Némán intenek.

A diadal részegítő szellője fuj át a szobán. Lassanként felmelegszünk az ágyban, örülünk a késő éj szokatlanságának. Kézről kézre jár a pálinkásbutykos. Néhányan gyertyafénynél kártyáznak, cigarettáznak. A gazdag fiú elmeséli, hogy a szomszédban szemérmetlen cselédek megszólították, valamit mondtak neki, amit nem akar ismételni, nevettek és eltűntek. Később hosszabb elbeszélésbe kezd, nagyon halkan, suttogva, amit a körülötte állók izzó szemmel hallgatnak. A csendet röhej szakítja meg.

– Szőke?

– Szőke – feleli.

A kedv egyre magasabbra csap. Óvatosan hancúrozunk úgy, hogy nesztét ne vegyék az éjjeli tivornyának, lábujjhegyen rohanunk a szobán, vigyázva csapjuk egymás fejéhez a párnákat, a dunnákat...

– Hagyjátok, gyerekek Valami újat kellene kitalálni.

– De mit?...

– *A fráter alszik. Csendesen felmegyünk az emeletre. Az első emi-
nenshez...*

– *És?*

– *A többi bízátok rám.”*

Az a szerb fiú, aki a javaslatot teszi, persze, hogy nem ölni akar. A többi sem. Csak a rabságot nem bírják. Sokszor úgy csinálnak–kénytelenek úgy csinálni mintha tűrnék. De ez a szeszszel fűtött, érzéki éjszaka, amikor az álmuk őrzésére rendelt fráter is alszik, ez most az ő idejük. S mennek, lopóznak a sötétben, föl az emeletre, ahol különszobája van az első emi-
nensnek...

Nem is a düh szítja igazán bennük a pálinkagőzös, torz indulatot. Sokkal inkább annak az öröme, hogy ez az éjszaka az övék, csak az övék, most kijátszhatják rabtartóikat.

Osonnak a sötét lépcsőkön, folyosókon. Mennek a megalázottak embert megalázni. Szívüket egyszerre dobogtatja a félelem és az öröm. Évhosszat tartó szorongásaikra és szorongattatásaikra, megújuló szégyeneikre, fájdalmaikra keresnek gyógyírt.

Akkor is, ha a vége: emberáldozat.

A dolog lényege – érted nyilván Te is – nem a gyilkosságban van. Nem abban, ahogy szalonnavágó késsel kezdik csiklandozni, ijesztgetni a legjobb tanulót, a tanárok kedvencét, a tréfából földre nyomott első eminenszt, s a kés hegye becsúszik a bordái közé. Sokkal inkább abban: mi válthat ki olyan lelkiállapotot, amelyben gimnáziumba járó, értelmes fiatal emberek már nem urai tetteiknek? Amelyben őket magukat is vesztük-be viszi a saját akaratok.

A saját akaratok? Vagy valami tömegpszichózis, mely ellenállhatatlan erővel sodorja őket a bukás felé?

A bukás kínjait Te is ismered. Amíg gyerek voltál, nem ismerted. Serdülőkorod óta küszködsz csak vele, hogy egy lélek helyett kettő költözött beléd. Hogy nem akarsz megtenni valamit, és mégis megteszed. Ezért is mondom, hogy gyakran még kinyomozni is bajos, mit akarsz. Hisz tebenned magadban is különböző akaratok feszülnek egymásnak.

A szerencsétlen, rövidlátó eminens, ezt a piros arcú, szőke fiút sem gyűlölték igazán a társai. Iszonyú jókat röhögtek rajta, mikor előzőleg ellopták a szemüvegét, s ő a poros padlóra nyomott orral keresgélte. Máskor csillagot rúgattak vele, megint máskor vizes lepedőbe csavarták, kísértetekkel rémítgették, feldúlták az ágyát... de miért is haragudtak volna rá, mikor ő mindezt békével tűrte?

S azt a kést azon a végzetes éjszakán mégis előhúzta valaki. Csak azért, mert pusztá kézzel hiába csiklandozták a lefogott áldozatot. Nem nevetett kínjában, hát rajta sem lehetett igazán nevetni. Na, majd a kés hegyétől. Attól majd vacog és kacag.

Mondhatod persze, hogy egy ilyen örült játékba, ha netán ott vagy, Te már nem mész bele. Üvöltesz és sikoltozol, hogy a többiek is észre térjenek.

Ki tudja, mit tettél volna. Hiszen itt már a novella is látomásba csap át. S túl az intézeti falakon, kerítésekén egy tágabb világba fröcsköli szét, nemcsak a gyilkosságba keveredett fiúkat, hanem az őket kísérő, kízó miértet is. Miért, miért, miért?

MIT AKARSZ HÁT?

Ilyen miérttekkel Te is tele vagy. A saját tetteidet illetőleg is. Gyilkosságra nyilván nem vetemedtél még. De így is épp elég kérdeznivalód van magadtól. Miért, miért, miért? Miért vagy olyan, amilyen? És miért nem tudsz másmilyenné lenni? És miért ez az egész küszködés?

És miért van ilyen apád és ilyen anyád? És miért lett óaltaluk Teneked is előre kimért sorsod? És miért nem engedik, hogy valami mást akarj, mint amit ők?

Miért, miért, miért? A körülötted lévő tágabb világot is mennél inkább fölfedezed, annál több kérdés tolul eléd. Mennyi szerencsétlen ember! Mennyi baj, mennyi betegség, mennyi gyötrellem, mennyi halál! Miért? Mennyi hitványság, mennyi aljasság, mennyi megaláztatás és megalázkodás! Miért?

Idősebb korodban már több választ tudsz majd ezekre a mi-
értekre. De egyelőre óvakodj azoktól, akik az égvilágon min-
dent meg tudnak magyarázni neked.

Nem mondom, hogy nem jó megértened sok mindent. Sok
mindent és sok mindenkit, egy kicsit még magadat is.

Csak azt ne hidd el senkinek, hogy különféle érthető és ért-
hetetlen okok miatt mindennek pontosan úgy kell lennie a vi-
lágban, ahogy van. S kinek-kinek pontosan olyannak muszáj
lennie, amilyen.

És itt térünk vissza a kérdéshez, hogy Te mit akarsz.

Sokszor magad sem tudod szavakba önteni, hogy mit is. De
valami mást. Szeretnél másutt lenni, mint ahol lenned kell.
Szeretnél mást csinálni, mint amit csinálnod kell. Másképp
viselkedni, mint ahogy a szabályok és a szokások előírják. Sze-
retnél leszaggatni magadról minden megunt köteléket. Még a
család kötelékeit is.

Olyan társakat keresel, akik között szabadnak érezheted ma-
gad. Akitől nem kell védekezned, titkaidat rejtegetned. Aki-
ket megértesz, és ők is megértenek.

Szép is szeretnél lenni. Vagy mondjuk: kíváncsú. Erős is,
ügyes is, okos is, de főleg kíváncsú. Olyan lány, aki kell a fiúk-
nak. Olyan fiú, akitől nem húzódnak odébb a legszebb lányok
sem.

Sikerekért sóvárogsz. Szeretnéd, hogyha szeretnének. Ha
becsülnének. Ha bámulnának. Ha irigyelnének.

Oda kívánczol, oda törekszel, ahol nem várnak szégyenek,
megaláztatások. Semmit sem utálsz úgy, mint a kiszolgáltá-
tottságot.

Sokszor meg kell alkudnod. Úgy ülsz az iskolában, mintha
ott volnál, pedig lélekben messze kószálsz. Hagyod a szüleidét
is, hadd mondják a magukét. Nyomják csak a sódert, osztogas-
sák a lelki fröccsöket, rólad úgyis minden lecsurog, leperreg.

Bensődben nem adod meg magad semmiféle külső hatalom-
nak. Nem vagy már gyerek. Veled már nem rendelkeznek.

Olykor-olykor harcba is szállsz a jogaidért, hogy hová me-
hess, kivel mehess, meddig maradhass; hogy annyi pénzhez,

olyan ruhához, zsebrádióhoz, magnóhoz, miegyébhez juthass, ami szerinted joggal megillet. De nyíltan nem szívesen csatázol felnőttekkel, legfeljebb bandába verődve, amikor sok lúd disznót győzhet. Szüleidtől is inkább szeretsz kunyerálni, mint követelni. S legjobban szeretsz elhúzódní a szemük elől. Neked az a legfontosabb, hogy hagyjanak békében.

Kosztolányi véres története: a kamasz-kiszolgáltatottság bús balladája. Meddig juthatnak el zárt falak közé rekesztett tizenégy-tizenöt éves gyerekek, ha értetlen, idegen hatalom regulázza őket.

Ők sem akartak egyebet, csak valami mást a szorongató szolgaság, a kibírhatatlan unalom helyett. De annyira az ösztöneikre hagyatkoztak, annyira belelovalták magukat egy betegesen felajzott harci hangulatba, hogy végül már eszüket veszítették.

Ezért jó, ha Te ésszel is tudod, mit akarsz. Nehogy valami vak indulat, a sértett önérzet dagadó dühe hajtson vesztedbe.

Az indulatok sem egyformák ugyan. Csak az az igazán veszélyes, amitől nem tudják, de már nem is akarják megérteni egymást az emberek.

Igy támadnak köztük ellenségek, főellenségek és legfőbb ellenségek, gyakran még a családon belül is. De nemcsak ott. Vak indulat másutt is könnyen kelt vak indulatot, esztelen harag esztelen haragot.

Ezek már nem is emberhez méltó érzések. Hasonlók ahhoz, amit Tamási Áron egyik regényében, a *Jégtörő Mátyás*ban táplált a Bátor nevű házörző kutya a házhoz fogadott róka iránt. Mócsi bácsi értett kutyául, meg is kérdezte tőle:

„– *Mért vagy olyan nagy ellensége ennek a szegény rókának?*

– *Azért, mert megölöm!* – felelte a kutya.

– *S mért akarod megölni?*

– *Azért, hogy ne éljen.* ”

Igazi kutyalogika. De emberekben sem egészen ritka.

A HELYZET HATALMA

Hogy erőt ne vegyenek rajtad az oktan indulatok, azt is jó tudnod, hogy az élet, ha úgy vesszük, egy óriási színház, amelyben mindenkinek el kell játszania a maga szerepét, sőt szerepeit.

Apának lenni, anyának lenni, tanárnak lenni, miniszterelnöknek lenni, fejőgulyásnak lenni, villanyszerelőnek lenni – ezek mind szerepek is. Azok a „sovány és szigorú papok”, akikkel a Kosztolányi-novellában találkoztunk, még a maguk fekete jelmezébe is beöltöztek. Jelmezt húznak magukra a rendőrök, a katonák, a vasutasok, a tűzoltók, az erdészek, a bányászok, az ápolónők... aki nem ismeri őket közelebbről, az nem is igen lát belőlük többet, mint az egyenruhát, egyenköpenyt. De ők maguk is tudják, mit vár el tőlük ez az uniformis: a szerep, amit játszanak, egész viselkedésükre kihat.

Vagy nem is játék ez? Hisz nemegyszer életre-halálra megy!

Nem lebecsülésképpen mondom játéknak. De minden ilyen szerepnek megvannak a maga játékszabályai, amiket be kell tartani. Színészekről tudjuk: sokszor szinte más emberré teszi őket egy-egy szívből vállalt szerep. S az életben még inkább így van ez. Észre sem veszed, s más lesz még a hangod csengése is, ha papnak öltöazol be, és más, ha rendőrnek. S hát még a mozdulataid, az egész viselkedésed!

A fiúk hosszú haja is efféle beöltözés, szerepvállalás. Nem szólva az egyéb kellékekről, főleg a foszlott, folt-hátán-folt farmerről, amelyhez többnyire élénk színű, lehetőleg minél feltűnőbb más ruhadarabok járulnak. Ebben egyébként egy húron pendülnek a fiúk a lányokkal, csak azok között már nem dívik annyira az elhanyagoltság, mint jónéhány esztendeje. A feszes trikó alól szépen elődomborodó, járás közben remekül ringatózó mellükkel viszont ma talán még büszkébben feszítenek.

Egy-két nemzedékkel ezelőtt az ilyen korú fiúk legtöbbje még a felnőttek hosszú nadrágjára, nyakkendőjére, kalapjára vágyott, azt szerette volna megjátszani, hogy ő már nagy. A lá-

nyok meg? Azok többnyire a szendét adták, a szemérmest, a hamar nyakig pirulót, aki még életében nem hallott egyetlen csúnya szót.

A divatok persze jönnek és mennek, a szerepek változnak, de ettől nemigen lesznek kevésbé kötelezőek. Aki emberi társadalomban él, az így vagy úgy, de el kell hogy játssza őket.

A gyerekek még csak próbálgatják a maguk jövődi szerepeit: a papás-mamást, az óvó- és tanítónénist, a doktorbácsist, a katonásdit, közértesdit és a többit. Postásnak adják ki magukat, gépkocsivezetőnek, pilótának és még ki tudja, minek. De mikor kezdenek felnőni, egyszerre komollyá válik a dolog. Ott állnak a többnyire végleges elhatározás előtt: milyen szereppel vagy szerepekkel kössék össze sorukat.

Apám mesélte egyszer, hogy rokon fiúkkal volt együtt gyerekkorában, s valamelyik felnőtt megkérdezte tőlük, ki mi akar lenni. Egyikük azt felelte: „Vendég.” „Miért?” „Mert azoknak van a legjobb dolguk.” „Hogyhogy?” „Hát... mindig csak kínálgatják őket, de dolgozni nem kell nekik, és addig alusznak, ameddig akarnak.”

Nem is volt olyan buta ez a fiú. Gyerekszemmel már észrevette, hogy a nagyok legtöbbször a szerepe nem is olyan túlságosan irigylésre méltó. Dehogyan lesz ő kocsis! Dehogyan lesz ő rendőr! Tanár se! Orvos se! Ő majd vendég lesz.

„Fiam, akármilyen pályára mész, mindenütt dolgoznod kell!” – szokták mondani a nagygyerekeikkel beszélgető szülők.

De a munka még nem minden. Magát a munkát sokszor még a legkönnyebb elviselni. Sokkal nehezebb kinek-kinek kijönnie a főnökeivel, munkatársaival, alárendeltjeivel, beletrönnie az uralkodó szokásokba, a helyzet hatalmába.

Ha Te nem érted a felnőtteket, főleg ezért nem érted. Mért így viselkednek, mért nem úgy? Mért így gondolkoznak, mért nem úgy? Mért így beszélnek, mért nem úgy?

Neked igazad van, hogy több igazságosságot, több bátorságot, több belátást várnál el tőlük. Olykor még több tisztességet, becsületet is. De félek, hogy mire fölnősz, fokról fokra Te is megalkuszol. Elkezded játszani a magad egész életre szóló szerepeit, s éppúgy aláveted magad a helyzet hatalmának, mint ők.

A SZÜLŐI SZEREP

Ehhez nem jár egyenruha. De akkor is elég szorongatóvá teszi a helyzet hatalma.

Te ennek főleg azt az oldalát látod, hogy apád, anyád boszszantóan kapaszkodik a saját hatalmába.

A hatalmat bizony meg lehet szokni. A hatalomtól való búcsúzást sokkal nehezebb.

Márpedig ezt minden szülőnek át kell élnie, mikor a gyerekei fölnőnek. Egy ideig még halogathatja apányi-anyányi magzatának a teljes fölszabadítását, nem is lévén jó egyszerre odadobni a gyeplőt. De előbb-utóbb mindenképpen le kell szállnia a bakról, és leszoknia a gyíkről és a hókról: az atyai, anyai engedelmekekről és tilalmakról, s főleg a megföllebbezhetetlen parancsszavakról.

Keserves lecke ez, kivált azoknak a szülőknél, akik tekintélytartó természetűek. Akik ahhoz szoktak, hogy csak az ő akaratuk számít a családban, senki másé. Ha egyszer kimon-danak valamit, annak úgy kell lennie. De még a hajlékonyabb természetű, alkura kaphatóbb apákat, anyákat is hogyan riasztaná, mikor azt látják: félig fölserdült fiukról, lányukról minden intő szó leperreg. Mondhatják neki a magukét – de minek?

Te egészen mástól riadozol persze, megint csak helyzetnedél fogva. (Mert ne feledd: téged is köt a helyzet hatalma!) Ne kerüljessük: egy kicsit fafejűnek tartod a szüleidet, amiért annyi mindent képtelenek megérteni. Sőt esetleg:

tűrhetetlen zsarnoknak. Legalábbis az egyiket. Vagy apádat, vagy anyádat. Mert a legtöbb családban úgy alakul, hogy az *egyik* szülő mutatkozik értetlenebbnek, hajthatatlanabbnak. A *másikkal* valahogy jobban össze tudsz kacsintani, sőt esetleg esküdni is. Az nem ad pénzt, ez ad. Az nem ereszt el, ez elereszt. Az zúrözik, ez hallgat. Az megríkat, felhergel, ez viaszta.

Te nyilván ahhoz húzódsz, aki jobban megért. Jobb szereted ezt a szülői szerepet. S arra aligha sül el az eszed, hogy a másik szerepre is szükség lehet.

Borzasztó bajos belegondolni, mikor mi is hajtja azt az értetlenebb szülőt. Pusztá hatalomféltség? Ószinte, de jogtalan aggodalom? Vagy valóságos veszedelmek józan fölmérése?

A magad korú fiatalok legtöbbször jellemző például: alig van veszélyérzete. Ott is kockáztat, ahol nem kellene. Hány tizenéves áldozata volt már a Dunának, a Tiszának, a Balatonnak! Hány a nekieresztett, szédült iramban száguldó motornak! Hány az olyan kétes társaságoknak, ahol a barátok, barátnők egymást cukkolták bele az ivászat, a kábítózás, a nejlonzacskós ragasztószagolgatás, a kamaszkori szabad szeretkezés gyönyöreibe, vagy parkoló autók föltörésébe, nyaralók fosztogatásába és egyéb heccekbe! Ilyesmikről naponta írnak az újságok. De ha nem írnának, hírük akkor is eljutna a szülőkhöz, akik szeretnék persze, ha az ő fiuk, lányuk kimaradna a bajból.

Néhány éve történt, egy szilveszter délután. Elugrottam egyik barátomhoz, nem jönnek-e át hozzánk estére. Otthon voltak mind a hárman: S a felesége meg a tizenöt éves, egyetlen lányuk. A szokott kedvességgel fogadtak, valahogy mégis zavart hangulatban, hiszen csak a csengőszóra fagyták abba a hangos veszekedést. Hamarosan újra is kezdték.

A lánynak – Katinak – kapóra jött, hogy szilveszterezni hívom a szüleit. Pártfogót is remélt tán bennem, akinek a segítségével mégis elérheti, hogy egyedül mehessen el mulatni, szülei számára ismeretlen, nemrég szerzett barátai közé. Egyedül. Csakis egyedül. Nemcsak hogy nem vágyott szülői kíséretre, de meg is mondta kereken: nem röhögteti

ki magát. Különben is ez magánlakás. Ide nem lehet csakúgy beállítani.

Apja eleinte még nem mondott határozott nemet. Kérdezgette, hányán lesznek ott. Felnőttek is, vagy csak fiatalok? És milyen italok? És meddig tartana ez az egész buli?

De mikor én becsöngettem, mindezen már túl voltak. Az apa akkor már döntött. Nem ereszti el a lányát. Ha a fene fenét eszik, akkor sem.

Először még kíméletesen közölte ezt vele, olyan szelíden, hogy Kati el sem hitte. Gondolta, csak nem akarja olcsón megadni az engedelmet. Barátom különben is a leghatározottabb véleményeit is egészen halkan mondta ki. Nem volt egészen rendben a szíve, talán ezért is vigyázott, hogy vitáiban csak nagyon lassan jusson el az emeltebb hangig, s onnan a magas céig. Sőt lehetőleg el se jusson.

Most mégis eljutott. A magas céig már az én fülem hallátára. Kati a végsőkéig védte a maga igazát, de apjának az utolsó kitörésére már őbelőle is kitört a zokogás. Valami furcsa fejhangon visított, már teljesen artikulátlanul, s könnyektől ázó arccal rohant a szobájába.

Megsajnáltam, őt is, de az apját is. Néma szemlélője voltam a jelenetnek, nem szóltam közbe, mert nem is szólhattam. Ez az őketjük ügye volt. Az anya is éppígy hallgatott.

Később megtudtam: Kati aznap már ki sem jött a szobájából. Végigvetette magát az ágyán, úgy sírdogált. Vacsorázni is hiába hívták. Végül elaludt. Korán lefeküdtek a szülei is: ilyen hangulatban semmi kedvük sem volt a tévé vagy a rádió szilveszteri kabaréjához.

A téma ezzel valahogy el is temetődött. Anyjával azért még megtárgyalta másnap Kati a dolgot, de apjával nem folytatta a vitát. Utóbb is került az összeütközéseket, egészen tizennyolc éves koráig, amikor sietve férjhez ment.

Azt már legfeljebb egy lélekelemző tudná kideríteni, volt-e köze az emlékezetes szilveszteri szóváltásnak ehhez az elsietett házassághoz. Kati ezúttal kétségtelenül hebehurgyának bizonyult, és bőven szerzett magának bánatot, betegséget,

válási viszontagságot. Volt – és talán még most is van – mit fejlejtene, noha azóta megint férjhez ment, már sokkal szerencsésebben.

Végül is nem tette tönkre az életét. Bár az esélye megvolt rá, mint minden fiatalnak.

Ti a rossz életek példáit inkább a felnőtteken szemlélitek. A serdüléssel jár az is, hogy mindinkább kinyílik a csipátok, s mind leplezetlenebbül láttok bele szüleitek és más nagyok életébe. Beleláttok – és el-elszörnyedtek. Lázadásotok ennek is szól: nem kívántok olyanok lenni, mint az előttek járók. És lám, mégis ők akarnak kordában tartani, jóra vezérelni titeket.

Nem képmutatásból. Nem, nem, egészen őszintén. Ropant ritka, hogy ne akarjon jót egy szülő a saját gyerekének. *„Egy vérből valók vagyunk, te meg én.”* Te az ő szemükben: életük még eljátszatlan, nagy esélye vagy. Tudják, nagyon jól tudják, hogy ők sok mindent elrontottak a maguk életében. Maga az élet is sok mindennel adós maradt nekik. Egyetlen vágyuk, hogy Te jobban járj, többre juss. Ne légy elrontója önnön sorsodnak.

Jobban mondvá: nem ez talán az egyetlen vágyuk. Ismered a szólást: „Minden kakas úr a maga szemétdombján.” Bocsánat a hasonlatért, de ez a kis családi szemétdombokra is áll. Ott sem mindegy, ki kukorékol és mekkorát. Még annak az apának sem egészen mindegy, aki tiszta szívből remél jó sorsot esendő gyermekének.

Furcsán kavarognak a vágyak, az érzések. A magzatainkért való aggódásban, izgalomban például az az önző óhaj is benne van: csak szégyent ne hozzanak ránk, szüleikre! Csak az ne süljön ki végül, hogy fiunkat cégéres gazembernek neveltük, lányunkat cégéres cafkának!

Ismerem ezt én is. Jól ismerem. Minden szülőben megvan a félelem: jaj, csak szégyellnem ne kelljen a saját gyerekem!

Mert a világ szemében mindenről a szülő tehet. Arról is, ha dagadt a gyerek, arról is, ha zörögnek a csontjai. Arról is, ha fancsali, arról is, ha vigyori. Arról is, ha pimasz, arról is, ha ravasz, arról is, ha mulya. Lop? Csal? Hazudik? Nála gyön-

gébbségekkel kegyetlenkedik? Ront minden ronthatót? Mocskos a szája? Mocskos ő maga? Mindenért a szüleit szólják meg.

Hálátlan szerep a szülőké. Amíg kicsik a gyerekeik, még tán nem annyira. De mikor érzik, hogy már-már kicsúsznak a kezük közül, s a szégyen csak rájuk marad... olyan kínja ez a tehetetlenségnek, amit ki tudja, hogy Te a mai eszeddel mennyire vagy hajlandó megérteni. De majd egyszer magad is kóistolót veszel belőle.

A TE SZEREPED

Neked könnyebb dolgod van. Te csak magadért felelsz. Senki sem mondhatja: „Mégiscsak gyalázat, micsoda szülőket neveltél magadnak!” A szüleid olyanok, amilyenek. Arról Te nem tehetsz.

Vagy ez sem ilyen egyszerű? Most olvastam egy kisregényt: *Hajótöröttek szigete* a címe. A hajótöröttek, akikről Doór Ágnes ír, tizenéves fiúk és lányok, akik különféle okok miatt nem jövén ki a családjukkal, szívesen tanyáznak estelente a Cellini nevű barátjuk által fölfedezett és berendezett roncs mentőautóban. Közéjük tartozik egy Dzsudny nevű lány is, akinek az apját rablógyilkosság miatt felakasztották, amikor ő még alig hétéves volt. Akkori gyerektársai kegyetlenül kicsúfolták érte. Időbe telt, míg bele tudta élni magát a jótékony hazugságba, „*bogy az apját baleset érte, meghalt. Nincs. És nem kell ítélkeznie felette.*”

Rablógyilkos apja szerencsére kevés gyereknek van. De sokkal kisebb ok is elég, hogy egy-egy serdülő fiú vagy lány egyszerre szégyellni valónak találjon valamit a saját apján, anyján.

Ez egészen másféle szégyenkezés persze, mint a szülőké. Majdnem azt mondhatnám: olyan viszolygás a szeretett szülőktől, amelynek célja van. Egyértelmű, világos – ha nem is tudatos – célja: az elszakadó hadműveletek megkönnyítése.

Ne gondoljunk itt még olyan szülői botlásokra se, hogy az apa, mondjuk, időnként többet iszik a kelleténél. Vagy hogy az anya zsémbes, morgós, sikoltozós, veszekedős természetű. Ennél sokkal kisebb hibák is elégségesek, hogy egy növekvő

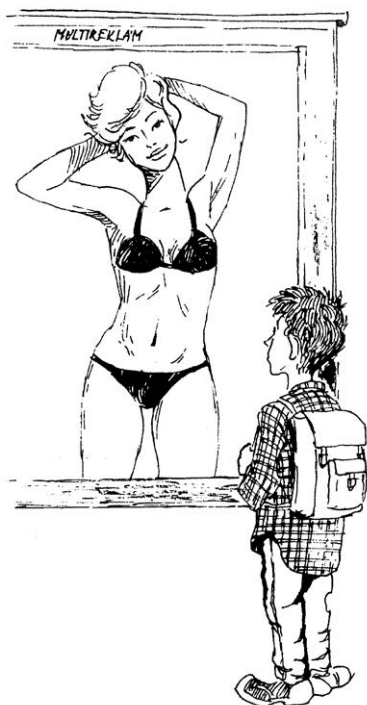
gyerek el kezdje veszíteni illúzóit. Hibák? Még egy kis kopaszság, még egy kis hájasság, még egy kis fonnyadtság, még egy kis foghíjasság is elég a kiábránduláshoz. Vagy akármi más, ami miatt a szegény szülőket le lehet sajnálni.

Ők érzik ezt, azért is akarják sokszor erőnek erejével tartani a tekintélyüket. Tovább játszani a nagyot cseperedő csemetéik szemében.

Cseperedő csemetéik azonban ennek épp az ellenkezőjét akarják. Az ő szerepük ez. Nekik minden jó, amivel szüleiket gondolatban lejjebb ráncigálhatják, önmagukat viszont följebb tornázzhatják. Amivel csökkenthetik a nyomasztó felnőttfölnyt.

Ezzel a felnőttfölnnyel, ahogy minden serdülőnek, neked is meg kell küzdened. Amíg gyerek voltál, igazi gyerek, addig nem törődtél vele. Addig Te is gyereknek tartottad magad. Egészen természetesnek vetted, hogy az emberiség nagyokra és kicsikre, felnőttekre és gyerekekre oszlik, s Te az utóbbiak közé tartozol.

Aztán minden megkavarodott. Ez a sorsa minden növekvő gyereknek. Elér a felnőtttség küszöbére. De ettől a küszöbtől még messze, mérhetetlen messze van az igazi felnőttélet. Abból egyelőre látni is keveset lát a szegény kis zsíros orrú, pattanásos arcú kamaszfiú, süldőlány, nemhogy egyenrangú részese lehetne. Titkok rohanják meg, először is a saját testének titkai, aztán az egész nemi élet sok titokzatossága, aztán eddig sohasem érzett halálfélelmek, halálvágyak, aztán a nagy kérdés, a legnagyobbak legnagyobbika, hogy mi is az élet értelme. Aztán mások életének a rejtélyei, fiúkái, lányokái, szüleiei, más felnőttekai, amikbe oly jó volna végre mind belelátania... Amire kíváncsi volt, azt eddig nyugodtan megkérdezte, ha nem a nagyoktól, akkor más gyerekektől. De most? Most rengeteg mindent érez megkérdőjelezhetőnek, szégyenletesnek, rondának, mocskosnak. Kérdezősködés helyett inkább fülel, leselkedik, gusztálja a maga és a mások testét, könyveket böngész, lexikonokat forgat, meztelenséget mutató képekre vadászik, fantáziái, ábrándokat sző, álmokba merül,

s ki tudja, mi mindent él át – lélekben legalábbis – az öleléstől az akasztásig.

De éli közben a maga mindennapi életét is, otthon, az iskolában, szüleinek, tanárainak és más felnőtteknek a színe előtt, hatalma alatt, s ez a legkibírhatatlanabb. A hernyóknak könnyű. Azok begubóznak, mikor eljön a nagy átváltozás ideje, kitinburokba bújnak, vagy sűrű selyemszállal tekerik körül magukat, és csak akkor kerülnek megint napvilágra, mikor már könnyedén libegő, virágról virágra röpdöső tarka lepke vált belőlük. A serdülő fiúk, lányok viszont eleinte legfeljebb önmagukba menekülhetnek, hisz

semmi külső védelmük sincsen. Oly érzékenyek pedig, oly sebezhetőek ilyenkor, de a felnőttek ezt sem igen veszik észre, csak azt, hogy milyen esetlenek, álmatagok, lusták, pimaszok, nevelhetetlenek...

Ez volna a Te szereped is, amíg túl nem jutsz a serdülés évin?

No, nem egészen.

Ne higgy azoknak, akik csak a rosszat látják benned. Akik már azt a szót is, hogy *kamasz* vagy *kamaszodik*, csak lesajnáló, fölényes, bántó hangon tudják kiejteni.

A Te szereped most olyasvalakié, akiben néhány év alatt minden átrendeződik, majdnem úgy, mint ahogy abból az undok hernyóból felépül a jövődő pompás pillangó.

Ehhez több-kevesebb védettség neked is kell. S több-kevesebb nyugalom is.

Sok felnőtt ezt nem érti meg. Még a szülők némelyike sem.

Mit döglesz? Mit ábrándozol? Mit falod a könyveket? Mit csavarogsz? Mit lógsz mindig a barátaiddal, barátnőiddel?

Én sem mondom, hogy add át magad mindenestül az ábrándozhatnának, a könyvek képzelt világába merülhetnének, a csavaroghatnéknak, a bandázhatnéknak s egyéb hatnékoknak-hetnékeknek, amik a koroddal járnak. De *azt* azért merem mondani, hogy mindezekben jó is van. Ezek adják meg neked – testednek-lelkednek – a kamaszkori átalakuláshoz szükséges védettséget. Vagy legalább ennek a minimumát.

Ha elveted magad a fotelban, elheveredsz a fűben, a strandon: a saját magadé vagy. Ábrándjaidba senki sem gázolhat bele. Azokat a sikereket, győzelmeket sem veheti el tőled senki, amiket kalandos vagy érzelmes könyvek hőseinek a szerepében élsz át. S azt a vigasztalást sem, amit a veled egyívásúak társasága ad.

Kisgyerek is kisgyerekekkel szeret a legjobban játszani. De a serdülők szívbéli barátsága már nemcsak játék, nemcsak szórakozás. Az egyetlen olyan alkalom számukra, amikor megnyílnak valaki más előtt, s önmagukat adhatják.

Felnőttek előtt úgyszólván soha. Azok elől rejtőzködniük kell, titkolniuk igazi valójukat, hogy le ne sajnálják, ki ne csúfolják vagy nevéssék őket, bele ne lássanak szégyeneikbe, fájdalmaikba, érzéki álmaikba, hősi ábrándjaikba.

A felnőtt szemek előtt minden serdülő megjátssza magát. Jó fiút, jó kislányt mutat, aki képes rá; mások komolytan, röhögő-vihogó kamaszt; megint mások elvadult vagányt, hulligánt... de ezek igazából nem Ők. Valódi önmagukat csak a legbensőbb barátaiknak, legbizalmasabb barátnőiknek mutatják meg olykor-olykor.

Az ilyen baráti beszélgetések; az eszmélés, az emberré válás, a felnőtté érés legdrágább percei. Remélem, neked is volt már részed bennük, mert akkor tudod, hogy ilyenkor lehámlik rólad minden felvett szerep. Az is, amit a szüleidnek és más felnőtteknek játszol, az is, amit a saját képzeleted szövöget, festeget. Ilyenkor lélek lélekkel találkozik, s egymást élteti, mint láng a lángot. De el is éget minden hazugságot.

FÉRFIAK ÉS NŐK

LÁNYOK, FÖLDI BOSZORKÁNYOK...

(Ahogy a kiskamaszok látják)

Utálatos népség. Sugdolódzók, kuncogók, vihogók, titokzatosak, fölényesek, komiszak, kegyetlenek... de minket úgy esz a penész utánuk, majd belegebedünk.

Gyerekkorunkban sem voltunk egyformák, fiúk és lányok, mégis sokkal közelebb éreztük magunkat egymáshoz. Tudtuk, hogy nekik nincsen, ami nekünk van; tudtuk, hogy sírósbabak, gyávábbak, gyöngébbek, árulkodósabbak; csúfoltuk is őket eleget, meg bántottuk is, télen hóban fürdettük, nyáron víz alá nyomtuk, hajukat húzogattuk, karjukat csipkedtük, s élveztük, hogy sivalkodnak. De ők is gyerekek voltak, mi is azok voltunk, jókat tudtunk játszani, labdázni is együtt, még kószálni is néha, idegen kertekbe bemászni, cseresznyét vagy zöld barackot lopni. Ilyesmire nem minden lány volt persze kapható, de némelyik nem félt: szerette a fiútársaságot, a fiús multságokat, s velük igazán nem volt nehéz jóban lennünk. Míg ők is olyan undokok nem lettek, mint a többiek.

Gyűlölni kellene őket, s minket mégis parázs vágy éget. Gondolatunk örökké ökörlöttük kószál, az ő rejtelseiket szeretné megfejteni. Mert egyszerre olyan rejtelmesek-sejtelmesek lettek. A lelkük is, de a testük is, ahogy kigömbölyödtek, megnőiesedtek: jaj, de jó volna valahol, valahogy meglesni őket!

Képzeldéseinkben, álmainkban nem is igen kíméljük a legmegközelíthetlenebbeket sem... hogy éber fejjel megint rájövünk, milyen reménytelenül sóvárgunk utánuk.

Sokszor nem is csak egy lány után. Olyan szerelmesek tudnánk lenni ebbe is, abba is, csak adna egy kicsit többet magából! Egy kicsit? Az a baj, hogy nekünk az se lenne elég. Hisz kapunk mi néha olyan kedvesen kacér pillantásokat, olyan meleg mosolyokat, olyan simogató, puha szavakat, hogy majd

tüzet vetünk. De mikor azt vesszük észre, hogy ugyanaz a lány egy nagyobb fiúhoz még sokkal kedvesebb, gyorsan búcsút mondunk a boldogságnak.

Ez az, hogy ezek a velünk egykorú lányok már mind a felnőtt fiúkra kacsingatnak. Lenézik a magunkfajta próbálatlan fiatalembereket, akiknek még könnyen elakad a szavunk, s dadogunk, pirulunk zavarunkban, ők a jó dumájú, vicces srácokat szeretik, a náluk és nálunk jóval idősebbeket, akik minket le se pöknek. Hasra esnek, ha szóba áll velük egy eleven egyetemista, vagy pláne egy olyan pali, aki már keres, teli van pénzzel a zsebe. Hát még ha kocsija is van! Ajaj!

Vagy nem minden lány ilyen?

Hát igen, vannak komolyabbak is. De azokkal meg nem lehet semmit se kezdeni. Vagy pedig még beszélgetni sincs kedve az embernek velük, nem azért, mert komolyak, hanem, mert rondák. Vagy hülyék. A hideg ráz ki, ha csak rájuk nézünk.

*

Tedd a szívedre a kezed és valld be: Te nem így vagy a lányokkal?

Egy esetben elhiszem, hogy nem: ha épp szerelmes vagy. De hát a szerelem vak. S azonfelül múlandó is, kivált az ilyen korai szerelmek (tisztelet a kivételnek).

Ha pedig netán jön a kiábrándulás, akkor jaj a lányoknak! Még rosszabb véleményed lesz róluk – s még kevésbé tudsz meglenni nélkülük.

De hátha csak azért van annyi bajod a lányokkal, mert nem tudod, hogy valójában milyenek? Elképzelsz róluk mindenfélét, de nem ismered őket. Fogalmad sincs róla, hogy ők milyen szemmel néznek rád meg más fiúkra, s mi az, amit várnak tőletek.

Kezdjük ott: a lányok is emberek. Tudom, hogy ez kissé meglepően hangzik. Te csak a fiúkat érzed igazán emberszabású embernek, a lányokat viszont valamely különös állat- vagy angyalfajhoz tartozó lényeknek. De hát nyugodj bele: ők is emberek. Ez pedig nemcsak abban nyilvánul meg, hogy

ugyanúgy szeretik a fagyit, vagy a tormás virslit, vagy a rockzenét, hanem abban is: ők sem vágnak kevésbé a boldogságra. Csak valahogy másképp vágnak rá, mint Te.

Igen, előbb-utóbb el kell jutnod arra a bölcsességre, hogy az is ember, aki másképp akar vagy tud boldog lenni, mint ahogy azt a te fiúszíved és fiúeszed diktálja. Téged, mióta serdülőfélben vagy, mintha tűzön égetnének. Nőkre vágysz, nőkre, nőkre, nőkre, akik karjukba zárjanak, öleljenek, csókoljanak. Sokszor már-már csömöröd van önmagadtól, hogy ennyire kínoz a kívánság, de nem tehetsz róla: a csontjaidba rekesztett vágy elől nincs hova menekülnöd.

A lányok ebben jóval szerencsésebbek. Ők nem áhítoznak úgy a Te testedre, mint Te az övékre. Csitrikorukban bennük is fölébred a természetes kíváncsiság a férfidolgok iránt, de nem emészti őket olyan olthatatlan vágya a megnyugvásnak, mint téged.

Látszólagos fölényük innen is ered. Ott rajzanak körülöttek a fiúk, egyik éhesebb, mint a másik. Ők sincsenek fából, el-elábrándoznak borzongató-bizsergető titkos örömeikről, de *ezt* az éhséget ők még nem ismerik. Ábrándjaik is inkább olyan – valóságos vagy képzeletbeli – férfiak körül gomolyognak, akik nagy ember létükre észreveszik őket, megszeretik és megértik: akikre testetlen, tiszta rajongással gondolhatnak.

Idézek egy lány leveléből: *„Fártam egyszer egy fiúval, de nagyon nagyképu és beképzelt volt, és szakítottam vele. Szeretnék egy rendes fiúval megismerkedni, de ha csak rám néz valaki, elfordulok, vagy eltűnök onnan. S emellett a kamaszkor legnagyobb betegségében szenvedek, állandóan reménytelenül szerelmes vagyok. Mindig olyanba, aki azt sem tudja, élek-e. Például táncdalénekesbe, színészbe, orvosba. S állandóan reménykedem, hogy ha ők már nem, valaki más majd csak belém szeret. Ennek talán az az oka, hogy szeretetre vágyom. Otthon amit csak szemem-szám kíván, mindent megkapok, csak éppen szeretetet nem.”*

Sok ilyen lány van: magukba húzódó, félszeg, bizonytalan teremtetek. Csak Őket Te kevésbé veszed észre. Neked inkább olyan lányok után csurog a nyálad, akik amúgy is kapó-

sak, s akiknek viszont Te nem nagyon kellesz.

Erőltetni persze nem lehet, hogy az tessék az embernek, aki nem tetszik! De annak azért ne dűlj be, hogy az a lány ér valamit, akinek sikerei vannak. Ismered a régi mesét, hogyan oldódik fel az átok, s lesz a csúf békából gyönyörűséges tündérkisasszony? Sok gátlásos, csúnyácska kamaszlányban ott rejtőzik a felszabadult, eleven, csuda helyes nagylány, csak legyen, aki megváltja magányossága gonosz varázslatától.

De vigyázz, mert a legtöbb lány nagyon könnyen visszahúzódik a maga csigahéjába, ha úgy veszi észre, hogy Te igazából önmagaddal törődsz, és nem vele.

Nekik megértés kell. Egy lánynál ez mindennél többet számít. Nemcsak a meghitt órák nagy kibeszélései, hanem aprócseprő figyelmességek is, amikből megérezheti: ő csakugyan fontos neked.

Meg kell tanulnod például közös programokat kitalálni, szervezni. Mindig legyen valami, amiről ábrándozhat, aminek örülhet, hogy de jó lesz, jaj de jó lesz, illetve de jó volt, jaj de jó volt!

Te jobban a jelenben élsz. A lányok jobban a jövőben, a múltban: várakozásokban és emlékekben. De tőled azt várják, hogy reális, ügyes, talpraesett, derűs fickó légy, aki a jelenben is megállja a helyét. Akiből annyi biztonság sugárzik, hogy nyugodtan rábízhatják önmagukat is.

Vagy tőled ilyet hiába várnak?

Ne hidd! Épp erre kell a szerelem iskolája, hogy kifejlődjenek ma még lappangó, rejtett képességeid.

De ha többször is nekigyürkőztél már, s minden lány fakép-nél hagyott?!

Akkor se vonulj el egy sarokba, hogy kivert kutyaként nyalogasd az önérzeteden esett sebeket! Keress olyan társaságot, ahol együtt vannak fiúk, lányok! Együtt sportolnak, játszanak, táncolnak, énekelnek, vagy zenét hallgatnak, kiállításokra járnak, vagy bármi mást csinálnak, ami több, mint hülye lötyögés, olcsó időtöltés. Fiataloknak egy-egy ilyen csapatában Te is jobban magadra találhatsz.

Vagy ilyen társaság sincs a láthatáron?

Rajtad áll, hogy legyen! Ha nincs, össze kell hozni. Nem olyan nagy dolog az. Jóval egyszerűbb, mint a szerelem.

Égből röppent angyalok? Földi boszorkányok?

Nem: emberek a lányok. Társak a társtalanságban: a saját árva fiúlelkünk hiányzó fele lakik bennük.

Míg meg nem leljük, nem is lesz nyugtunk.

APÁD IS, ANYÁD IS

Apád is férfi, anyád is nő. Mégsem egészen úgy nézel rájuk, mint más férfiakra, nőkre, ők mintha kivételek volnának a szemmedben. Fáj is, ha netán úgy látod: közönséges férfi vagy nő módjára viselkednek.

Szeretnéd, ha ők nem volnának olyanok, mint a többi. Szeretnéd, mert ebben az egész férfi-nő-dologban valami hozzájuk méltatlan, titkos és piszkos ügyet sejtessz, amibe jobb volna nem keveredniük bele.

Máskor meg szinte örülsz, hogy mégis belekeverednek. Nekünk is mondta egyik lányunk a legvadabb kamaszkorában: „Ti csak ne beszéljete! Ti is csináltátok hatszor!” Akkor ugyanis még csak hat gyerekünk volt.

Amikor viszont mutatkozni kezdett a hetedik, a kis kései, ez a lányunk valósággal elmeredt.

Hosszú évek alatt megszokta, hogy anynyian vagyunk, ahányan vagyunk, neki négy bátyja, egy húga, apja, anyja: ez a család. Arról már el-elábrándozott, mint ahogy minden tizennégy éves kamaszlány ábrándozik róla, hogy neki is lesz egyszer férje, lesznek gyerekei. De hogy az anyja harmincnyolc éves korában gömbölyű hassal járjon-keljen a világban? Ez mélyen megrendítette. Illetlennek találta, szinte szégyenletesnek, hogy ilyen öreg létünkre... Hová

tettük a józan eszünket? Nem gondoltunk rá, mit mondanak majd rólunk az emberek?

Testvérei örömmel várták jövőendő kisöccsüket (akiből kishúguk lett ugyan, mire megszületett), ő a maga serdülésének sűreijében inkább csak szenvedett tőle, hogy mi – apja, anyja – így lelepleződünk. El is vadult a háztól ezekben a hónapokban. Valami olyasmit érezhetett, hogy ott lesz nekünk az új gyerek, törődjünk azzal, őt meg hagyjuk békében. Vagány srácok társaságát kereste, akik megjátsszák a nagyot. Akik vígan füstöltek a hozzájuk csapódó lányok orra alá, akik izgalmas és tréfás történetekkel szédítették és röhögtették őket, akik lezser mozdulattal akasztották jobb karjukat a velük sétáló csajok nyakába, ezzel is jelezvén férfifelsőbbségüket... Igen, ha már nem lehet gyerek, akkor majd nő lesz, akkor majd neki is lesz fiúja, aki a karját az ő nyakába akasztja, és őt sem érdekli semmi más. Főleg az nem, hogy odahaza mi van.

Aligha fogalmazódtak meg a fejében ezek a gondolatok, de érzései eszerint alakultak. Kissé koraérett lett, mint annyi más nagygyerek, aki kamaszként, csitriként meglátja szüleiben a férfit és a nőt.

Sokan nem is olyan ártatlan körülmények között, mint a mi gyerekeink. Hány családban lép be a szülők életébe egy másik nő, egy másik férfi, vagy akár több is, s bomlik meg a család, gyakran jóvátehetetlenül! Hány kisgyerek és hány serdülő kénytelen végighallgatni az ebből eredő veszekedéseket, ordibálásokat, sikoltozásokat, s tehetetlenül nézni, hogyan tépik egymás haját, szaggatják egymás idegeit a szülei. Akik már nem is szülők, hanem egy külön férfi és egy külön nő, mind-egyik a maga külön vágyaival, sérelmeivel, düheivel.

Szerencsés esetben talán van annyi önuralmuk, hogy fékezzék magukat, legalább a gyerekeik előtt. De ez a ritkábbik eset, még tanult és művelt emberek között is. Nemrég halottam például egy köztisztelőben álló jogászról, hogy megromlott a családi élete. Ő nagymenő volt – most is az –, annyit keresett, hogy megengedhette magának a manapság ritka luxust: feleségét otthon fogta, s két gyereküket vele neveltette.

Az asszony főzött, mosott, takarított, gyerekeket pelenkázott, gombot varrt, inget vasalt, cipőt pucolt: férjét is mindenben kiszolgálta. Az úgy járt haza, mint egy úr, mindennap vacsora várta, fűtött lakás, tiszta ágy s gondosan ellátott gyerekek, akikkel legfeljebb játszani ült le, ha éppenséggel úgy hozta kedve. Az asszony szeretett volna továbbtanulni, mert ő csak gimnáziumot végzett: érettségi után hamarosan férjhez ment a nála több mint tíz évvel idősebb férfihoz. Eleinte még megtalálta élete célját a gyerekeiben, de mikor azok már óvodás, majd iskolás korúak lettek, úgy érezte, hogy ez kevés. Elhatározta, hogy jelentkezik egyetemre. Férje nem engedte; „Nem érted, hogy elsőik a gyerekek? Napközibe akarod vágni őket? Tudod, milyenek a napközik!” „Tudom, de akkor is. Egyszer megnőnek, és akkor mi lesz? Nem kellek többet nekik.” „Dehogynem kellesz.” „Persze, majd nagymamának. Aki őhelyetük ugyanezt megint végigcsinálja!”

Addig-addig, hogy az asszony mégiscsak beadta a jelentkezését. Be is hívták fölvételire, de az érettségi óta nagyon kiesett ő már a tanulásból, vizsgázásból, s nem valami jól szerepelt. Nem is vették föl. Egy év múltán megint megpróbálkozott, aztán harmadszor is, de hiába.

Férje eddig is nemegyszer éreztette vele, hogy ebben a családban ő a valaki. Ide ő hozza az ést és a pénzt. De most aztán állandó csipkelődések, gúnyolódások céltáblája lett az asszony, a gyerekek füle hallatára is. Azok mindketten jó tanulók voltak, s így kellőképpen fogékonyak a háromszor bukott anyjuk iránti lenézésre. Az asszony legalábbis így érezte. Ebben a családban ő csak háztartási alkalmazottnak jó. Ingyencselédnek. Itt már a gyerekek is azt tervezgetik, hogy egyikből orvos lesz, a másiból jogász, mint az apjából, csak ő marad le menthetetlenül...

Úgy érezte, neki több jár. ő nem olyan szörnyű tehetségtelen, mint amilyennek a férje kikiáltja. Azért bűnhődjön, mert legszebb éveit a családjára szánta?

Megismerkedett valahogy egy fiatal festővel. Összebarátkoztak. Eleinte nemigen esett szó másról, mint könyvekről,

versekről, képekről, de miért, miért nem, nagyon megértették egymást. A fiú mély figyelemmel hallgatta minden szavát, s ettől ő valósággal megtáltosodott. Csak úgy rajzottak a gondolatai, maga is csodálkozott, hogy tud ő ilyen okosakat mondani. Eddig is elég sokat olvasott, egy vagy két órát mindennap erre szánt, mikor a gyerekek iskolában voltak. Most viszont már az is hajtotta, hogy jaj, csak sikerüljön ezt a fiút tovább is megbűvölnie!

Sikerült. Egészen odáig sikerült, hogy végül egymás karjába estek.

A fiú három évvel fiatalabb volt nála, s még nőtlen. De megmondta őszintén az asszonynak: ne is gondoljon válásra, mert ő nem veheti el. A lakása sem olyan, hogy ott a két gyerekkel négyesben élélhetnének, s pénze is hol van, hol nincs: ő még nem számít befutott festőnek.

– Azt mondd, hogy szeretsz-e? – felelte az asszony.

– Szeretlek, de...

– Ne mondd, hogy de.. Ha szeretsz, akkor semmi baj nem lehet.

Tévedett, ahogyan sokan tévednek – főleg nők –, a szerelem csodatévő hatalmában reménykedők. Nem úszta meg bajok nélkül. A köztisztvisletben álló jogász úgy érezte: őt a felesége meggyalázta. A gyerekek miatt jobb, ha ezután is együtt maradnak („Elsők a gyerekek!”), de az asszonynak meg kell bűnhődnie. Végigjáratja vele az *ő hibájából* kimondandó válás kálváriáját, a két gyereket saját magának ítelteti, s ha már kelően megtört a felesége, csak akkor bocsát meg neki.

Hogy ebből mi minden származott, sok volna elmondani. Aférfj biztos volt benne: macska-egér harcot vív majd az asszonnyal. Jogász lévén, pontosan tudta, milyen bizonyítékokra, milyen vallomásokra lesz szüksége, hogy a válóper az ő elképzelései szerint menjen végbe. Addig gyötörte a feleségét, míg az „a saját akaratából, az ő határozott kívánsága ellenére” ott nem hagyta a két gyereket, meg persze őt is, s egy szatyornyi ruhával át nem költözött a festőhöz.

Mit érthettek ebből a gyerekek?

Gondold magad a helyükbe! Eddig azt hitték, övék az anyjuk. Most otthagyták űket egy idegenért. Aztán visszajön, mert nem bírja tovább nélkülük. De akkor már folyik a válóper, amelyben az apjuk törvényesen a magáénak, csak a magáénak akarja nyilváníttatni őket, hogy a feleségét ezzel kényszerítse végleges döntésre: vagy alázatosan bocsánatot kér tőle, s örök hűséget, engedelmességet fogad, vagy nem lehet köze többé a saját gyerekeihez.

S közben a megújuló hangos viták, a kölcsönös kipakolások, sértegetések, ott, a gyerekek előtt. Apjuk – az okos jogász – mérgezett nyílként mindig célba találó megjegyzései, anyjuk zokogásai, elrohanásai, visszatérései, rajtuk csattanó ideges pofonjai és békítő babusgatásai...

Mit érthettek ebből? Legfeljebb annyit, hogy borzasztó, ha az ember apja, anyja elsősorban nem szülő, hanem férfi és nő.

Nem mondom végig a történetet, mert még nincs is vége. De a legtöbb ilyen családi perpatvar – magad is vehetted észre – válással végződik. Talán jobb is. A gyerekeknek viszont se így, se úgy nem jó. Se egymást öló, se pedig elvált szülők magzataként. A legfőbb vesztesek mindenképpen űk.

Hány koraérett kamasz kerül ki közülük! Ezek a családi fészek igazi melegétől megfosztott fiúk és lányok annyira vágnak a szeretette, hogy sokszor még olcsó szerelmeknek is odaadják magukat, s a szüleikben való mély csalódás után nemegyszer újabb és még újabb csalódásoknak esnek áldozatul.

Van nálunk egy jelszó a családban. Feleségemmel szottuk mondogatni egymásnak, félkomolyan, féltréfásan, többnyire mindig a legboldogabb perceinkben. ű nekem mondja: „Apja, ne rontsuk el!” Én neki: „Anyókám, ne rontsuk el! Ezt nem érdemes elrontani.” De valójában mind a ketten főleg önmagunknak mondjuk: légy észnél, fiam, s ne csinálj semmi olyat, ami megbonthatná a családi egyetértést, megrendíthetné az egymás iránt érzett bizalmat. Ne keserítsd, ne bántsd, szeresd a másikat!

Kell ehhez biztatás?

Igen, kell. A legkipróbáltabb házasságban is kell. Nincs az az ember, aki képes volna mindig csak jó lenni ahhoz, akivel együtt él. Mindig csak az ő kedvét keresni, az ő javát szolgálni, s nem a magáét. S nincs olyan ember sem, akiből soha ki ne kívánczogna a közönséges férfi vagy nő.

Mégis az jár jól – s annak a gyerekei járnak jól –, aki nem rontja el. Se a házasságát, se az életét.

MIRE JÓ A SZERELEM?

A legtöbb állat nem él egész életére szóló családi életet. De a szerelemmel sem törődik, csak amikor eljön a nászidőszak, a madaraké többnyire tavasszal, az őzeké nyáron, a szarvasoké kora ősszel... kié-kié a maga szabott idejében.

Nekünk, embereknek nincs ilyen szabott időnk, ha a tavasz nyílása meg-megpezsdíti is a vérünket. Emberi szerelem mindig volt és mindig lesz, az év minden szakában, minden hónapjában, minden hét minden napján, reggel, délből, este, nappal és éjjel.

Nem mintha a mi szerelmünk nem volna soha múlandó. De hogy mennyire múlandó vagy maradandó, az rajtunk is áll, nemcsak a vérünkbe ivódott, örökölt ösztönökön.

Ezek az ösztönök inkább bajba visznek, ha nem tudunk parancsolni nekik. Még annyira sem biztos, hogy hozzákötnek egy férfit egy nőhöz, egy nőt egy férfihoz, mint ahogy két bódult madár a májusi nagy szerelmi trillák idején egymásra talál. Holott a szerelem legeslegfőképpen erre jó: a kölcsönös kötődésre, a tartós emberi összekapcsolódásra.

Tudom, hogy Tè más szemmel nézed a világot, mint jómagam, már-már hófehér fürtjeim alól. Baj is volna, ha nem néznéd másként. De ez, amit mondok, nem öreges bölcsesség. Ez az emberi élet egyik alaptörvénye, amit ha megértesz, talán még boldog is lehetsz ezen a világon.

Ennél kevesebbre pedig kár volna törekedned.

Mondom, én már vénember vagyok hozzád képest, bár a szerelem tőlem sem idegen. Sőt remélem, hogy sohasem lesz

az, bármeddig éljek is a nap alatt azzal a mindörökre hozzám húzódott asszonnyal, akihez testestül-lelkestül hozzánőttem én is az együtt töltött számos esztendő alatt.

Hadd tegyem hozzá: ennek az asszonynak én még nemigen mondtam, hogy szerelmes vagyok bele. Eleinte azért nem, mert fiatalkoromban azt láttam: rengetegen visszaélnék ezzel a szóval. Főleg férfiak. Ezzel fűzik a nőket, akik hajlamosak rá, hogy elolvadjanak az epedő és simogató, boldogsággal kecsegtető szép szavaktól. Akkor is, ha nincs egész életre szóló, igazi érzés mögöttük.

Én mindig úgy voltam vele: inkább mondtam kevesebbet, mint többet. A korombeli lányok emiatt elég félszeg fiatalembernek ismertek.

Talán az is voltam. Úgy, ahogy más fiúk udvaroltak, én nemigen udvaroltam. Végül is ezért csapódott tán hozzám egy nálam jóval fiatalabb lány, alig tizenhét éves a huszonöt éveshez. Egy kis szőkeség, akinek már az is imponált, hogy egy ilyen komoly, felnőtt fiú egyáltalán szóba áll vele, s Őt magát is komolyan veszi.

Ez őneki elég is volt, hogy szerelembe essék. Az eszébe sem jutott, hogy olcsón odaadja magát, de hogy mindenestül enyém legyen, s én az övé, arra nagyon vágyott. Csakhogy én fiataloltam őt feleségnek. Még hogy szítsam benne a szerelmet? Jaj, dehogy! Hessegettem inkább elfelé, határidőket szabtam, hogy most eddig és eddig ne találkozzunk, mert ennek nincs értelme. De aztán hol ő bukkant föl mégis az én látóhatáromon, hol én az övé: az érzelmek csak dolgoztak bennünk, akaratom ellenére is.

Mondjam ezeket az érzelmeket szerelemnek? Most már igazán mondhatnám, de akkor ki nem ejtettem volna ezt a szót. Még amikor összeházasodtunk sem. Pedig akkor már én is tudtam, hogy kár volt annyira kapálódznom a sorsom ellen: ebben a kis szőkeségben olyan nagy lélek rejtezik, hogy nálam is sokkal bátrabban, felnőttebben fogadja az élet fájdalmait, bajait, terheit. Szülést, szoptatást, betegséget, éjszakázást, fáradságot, gyerekek melletti tanulást, mindent úgy bír, hogy

csak bámulom. Egyet követel meg csupán: a boldogságot. De azt éjjel és nappal.

Rá nem lehetett nem figyelnem, vele nem lehetett nem törődnöm, őt muszáj volt mindig nagyon szeretnem.

Ó, hogy el tudott borulni, ha csak a legkisebb jelből azt olvasta ki: már nem vagyok a régi! Egy kicsit az apjának is kellett lennem, nemcsak a férjének: őt kislányként védelmezőnek, becézgetőnek. Akkor még Picinek hívtam, s ő meg is játszott a picit. Nem is volt az egészen tréfa, mikor elemlegette: bebújik a zsebembe, s velem jön mindenhová, amerre a dolgom visz. De ha meg otthon voltam? Akkor egy kicsit anyának is kellett lennem, hozzá hasonlónak, úgy szeretgetnem a gyerekeket, úgy ajnároznom, úgy örülnöm nekik, hogy mindig érezhesse: volt kinek világra hoznia őket.

Csak azt az egyet nem sikerült kicsikarnia belőlem, hogy szerelmesnek mondjam magam. Azt már nem! Már a játék kedvéért sem, hisz olyan jól el lehetett játszani ezzel, hogy ő nyaggat, én meg titokzatos Buddha-mosollyal a számon hallgatók. Vagy ha kimondok is annyit: „Szerelmes anyókám!”, csak azért, hogy nevetthesek rajta, hogyan bosszankodik a kettős értelmű szó miatt, ő persze, hogy szerelmes – de én?

Azt mindig szerette, ha ilyen játékosan, apásan kinevettem, ha kislánynak érezhette magát mellettem. De legközelebb csak újra kezdte, ugyanolyan világfájdalmasan:

– Ne kegyetlenkedj! Tessék mondani, hogy szerelmes vagy!

Azonnal rá vágtam: – Szerelmes vagy!

– Nem én, hanem te! – s nem tudta már, sírjon-e vagy ne vessen.

Néha még sírt is. Képes volt igazi könnyeket hullatni, hátha ezzel levesz a lábamról.

– Hát nem érted, hogy szeretlek?! – mondtam neki. – Hogy nem lehet ezt megérteni?! Ki él még ilyen boldogan, mint mi? Akkor meg minek a szó? Az a fontos, hogy szeretlek, nem? Az a legeslegeslegfontosabb. Legyek inkább olyan, mint a többi férfi? Mondjak neked szépeket, a hátad mögött meg csaljalak?

Hogy szeretem, azt ezerszer, tízezerszer is megkapta tőlem, szóban is, nemcsak érzésben. De ez nem volt elég neki. Mindig azt a mesebeli tizenharmadik szobát emlegette, ahová neki nem szabad belépnie, még bekukucskálnia sem.

Ma azért már tudja, hogy nincs ilyen tizenharmadik szoba. A játék csak játék, s ahogy őt szeretem, az a legigazibb szerelem. Még akkor is, ha kettőnk között mindmáig tartózkodom ettől a szótól, sőt néha a füle hallatára mondok ilyet a gyerekeinknek: „Vigyázzatok, a szerelem öl, butít és nyomorba dönt!”

Ők sem hiszik persze, és Te se hidd, hogy én a szerelmet nem tartom sokra. De mit csináljak, ha látva látom, mennyi csalás és öncsalás folyik ma is a világon a szerelem szent zászlaja alatt? S mit csináljak, ha tudom, hogy az igazi szerelem ennél sokkal többre jó? Az valószínűségi elixír, embervoltunk legfőbb orvossága, amivel egymást egészségesítik férfiak és nők, egymás életét teszik teljessé, teszik kiegyensúlyozottá, teszik derűssé, boldoggá. De úgy, hogy ebből a sok jóból még másoknak is jut, elsősorban a családnak, a saját gyerekeiknek, azon túl pedig úgyszólván mindenkinek, aki csak beleszipant ennek a szüntelen szerelemmel fűtött otthonnak a levegőjébe.

Vagy ez már túl szépen hangzik? Ilyen szerelem nincs is?

Én csak azt mondom: nyisd ki a szemed! Az emberi boldogtalanságot könnyebb meglátnod. De Te ne nyugodj, míg föl nem fedezed a szerelem titkos elixírjével élő felnőtteket is. Ők sincsenek kevesen, igaz, hogy nagyon sokan sem. De ha még ennyien sem volnának, jaj volna a világnak.

PRÓBATÉTEL

A legszívbélőbb szerelemnek is meg szokott jönni, hol az ellenpróbája, hol a teherpróbája. Jönnek olyan irgalmatlan időszakok, amelyek vagy reménytelenül szétzilálják, vagy még szorosabbra szövik két ember viszonyát.

Sokszor az egyik fél tehet erről. Sokszor mind a kettő. Sokszor egyik sem, ha keresik is magukban a hibát, miért tört rá-

jük anyagi romlás, súlyos betegség, gyerekhalál, vagy egyéb szerencsétlenség.

Ilyen próbát kiálltunk mi is néhányat a magam asszonyával. A legnehezebbet abban az időben, mikor úgy adódott, hogy majdnem két esztendeig kellett egyszer távol élnünk egymástól, más égtáj alatt.

Minket ez végül is még összébb hozott. De ugyanígy szét is marhatta volna a házasságunkat, ahogy hasonló helyzetben szét is maródott nem egy szerelmes emberi kapcsolat.

Hadd mondjam ki: rab voltam. Politikai fogoly, 1957-58-ban. Akkor írtam ezt a verset:

*Úgy bódítottál meg, mint rejtelmek bonát,
messzi kontinenset.
Hány bosszú éjszakát küzdöttél értem át!
S hány évet! Kilencet!*

*Hogy partomra szálltál, nem tett még tieddé.
Mohón törtél tovább,
messzi tájaimmal mámorodni eggyé,
űzve vágyad lovát.*

*Míg ki nem kutattál minden folyót, gázlót,
bozótot, völgyzugot,
s ki nem tűzted lelkem ormaira zászlód,
nem lehattál nyugodt.*

*Aztán... Atlantiszként süllyedt el egy éjjel
egész kontinensem.
Most könnyóceánon küszködsz habbal, széllal,
s nincs, aki kimentsen.*

Egyszer-egyszer mégis találkozhattunk közben. Egy ilyen alkalommal történt, hogy vártam rá, és ő késett. Csak egy napot. De ez is elég volt, hogy én, aki már láttam a roskadozását, magam is majd összeroppanjak. Valami jóvátehetetlen, végső

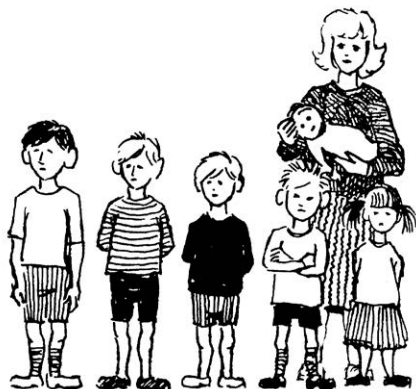
bajtól féltettem. Másnap megjött, rám nézett, s azonnal meglátta rajtam a kétségbeesés nyomait. „Mi van veled?” „Semmi.” „De igen!”

Kénytelen voltam kivallani, ami ebben az egy napban végbement bennem. Kerülgettem ugyan a keserűbb szavakat, hogy legalább őt ne keserítsem. De így is mindent megértett, s egyszerre boldog lett. „Hát így féltettél? Csakugyan? Te drága!” S akkor talán csakugyan elhitte végre: mondom, nem mondom, az, amit iránta érzek, szerelem kell hogy legyen.

Nemsokára haza is keveredtem. Tudtam, hogy sok a törleszteniivalóm. Ő is tudta már, nagyon is tudta, mi az: egyedül maradnia. Egy ideig még sok kíméletre szorultunk mind a ketten: a kénytelen távollét sebeinek mind a kettőnkben gyógyulniuk kellett. De még kölcsönös kímélettel is győztük az egymáshoz való visszaszokás heteit, hónapjait, éveit. Betelt az, amit még távollétem elejétájt írtam egyszer haza, Adyt idézve:

*Megállott, de lehet folytatni
A jó szemek, a szép szemek
Érdemes, örült látomását,
Az életet, az életet.*

Lehetett folytatni, igen, a miénket legalábbis. De nyilván nemcsak a miénket. Történnek olykor nehezen jóvátehető törések emberek életében, de sokszor ők maguk sem teszik jóvá, amit jóvátehetnének. Mások viszont nem tudnak elszakadni attól az érdekes, örült látomástól,

amilyennek a jó szemek, a szép szemek mutatják az életet. Néha talán csak ezen fordul meg, merre dől el egy-egy sorsfordító próba, jobbra-e vagy balra.

Megint odajutunk, hogy a legfőbb tudomány: nem rontani el a dolgunkat egymással. Erre pedig mi alighanem épp ekortájt jöttünk rá. Az első kilenc év nem volt elég hozzá. A tizediknek és a tizenegyediknek a nagy próbatétele ezt is meg hozta. Először szaladt ki valamelyikünk száján: „Ne rontsuk el!” S most már, amíg élünk, nem fogyunk ki ebből a szóból és szándékból.

HÉTKÖZNAPOK

Férfiak és nők kölcsönös kapcsolata sohasem lehet tartós nyugalmi állapot. Ha életre-halálra összekötötték is sorsukat, ha el vannak is szánva, hogy soha ki nem szállnak a közös csónakból s nem kíváncsognak át egy másikba: a kisebb-nagyobb hullámverések mindig újra megtáncoltatják őket, csónakostul. S nemcsak a különleges próbatételek hullámverései, hanem a közönséges hétköznapiakéi is.

Voltál már szerelmes? Jártál már valakivel? Akkor jól tudod, hogy nincs felhőtlen boldogság. Mert ha felettünk netán ragyogó tiszta is az ég, belőlünk magunkból mindig előgolyog valami homályos indulat, valami bántó, rontó hajlam, amely arra biztat, hogy ne hagyjuk békén a másikat.

Mondhatod ugyan mint ifjú szerelmes, hogy te még ezt nemigen ismered. Neked több bajod van a fölötted gomolygó felhőkkel, szülői és egyéb felnőtt aggodalmakkal, intelmekkel, tilalmakkal, szemrehányásokkal, mint azzal, akit szeretsz. Hagynának csak békén, ne szólnának bele a dolgaikba, Ti nem fájdítanak egymás fejét.

Te mondhatod ezt, csakhogy én azt állítom: jaj, dehogyisnem fájdítanak! Lehet, hogy a Ti figyelmeteket most inkább a bujkálás, a dacolás gondjai kötik le. De ha kitisztulna fölöttetek az ég, egymással kezdene mindjárt meggyűlni a bajotok.

Tudom, hogy sok szerelmet a külső szorongatás is segít szétrágni, főleg ha az egyik fél gyöngének, gyávának, esendőnek, a szolidaritás megszegőjének bizonyul a másik fél szemében. De azért az a régi szólás sincs minden bölcsesség híján: „A kutya is akkor vész meg, mikor legjobban megy a dolga.”

Nézd meg azokat az ifjú házasokat – mert ilyenek is akadnak –, akiknek nagyjából mindenük megvan a nyugodt családi élet megalapozásához. Nekik már nem kell senki szeme elől bujkálniuk, senkivel sem dacolniuk, hogy együtt lehessenek, hogy kedvükre boldogíthassák egymást. S akkor elkezdik egymást – boldogtalanítani. Még jó, ha nemsokára jelentkezik a gyerek, s a férj belátja, hogy a felesége most csakugyan több kíméltre szorul. Az asszony ettől fogva több joggal nyűgösködhet, már nemcsak saját maga, hanem jövőendő gyereke érdekében is. így még helyreállhat az egészséges egyensúly.

De hát az az egyensúly, az is oly ingatag, még ha megvan is. Sokszor nem kell, csak néhány pillanat, s már bevágta az ajtót a férj, már lángba borult arccal zokog az asszony.

Miért?

Nektek, ifjú szerelmeseknek ennyiből csakugyan könnyebb, mint azoknak, akik már házasságot kötöttek. Ti szinte a súlytalan lebegés állapotában éltek. Nem érzitek egymás terhét, csak az együttlétek meleg mámorát, az együvé tartozás minden keserűség nélküli jóízét.

A fiúk gyakran ennyiben is maradnának. Sőt minél idősebbek, minél tapasztaltabbak, annál inkább. Nekik nem olyan sürgős a házasság. Sejtik ők, hogyne sejtenék, hogy az már egy szorosabb és veszedelmesebb kötelék. Szívük szerint szól a régies szövegű, de soha el nem avuló székelypélda:

*Míg a tóban halak vadnak,
addig rózsám el nem hagylak,
ibajja, de csuhajja!
Míg a tóban halak lesznek,
addig rózsám el nem veszlek,
ibajja, de csuhajja!*

Mit bánják ők, hogy a lányokat illető másik strófa sokkal szomorkásabb!

*Titkon sírok, ne lássa más,
könnyeim verik le egymást,
ihajja, de csuhajja!
Árktot vájnak két orcámba,
mint a folyó a martjába,
ihajja, de csuhajja!*

Vagy manapság már a lányok között is ritkák az ilyen titkon sírdogálók? S a fiúk is könnyebben beleugranak egy-egy hirtelen házasságba, tudván, hogy ha netán úgy fordul, könnyebben ki is tudnak mászni belőle?

Ez sem változtat azon, hogy egyszerűbb csak úgy egybeborulniuk fiúknak, lányoknak, mint házastársakként pergetniük együtt mindennapi életüket, nyugalmat ritkán hozó hétköznapjaikat.

Erre is van egy népi szólás – „Tányér, kanál is összekoccan” –, de ebben mintha már kevesebb bölcsesség volna. Épp arra nem utal, ami a legfontosabb ez esetben: a férfi- és a női természet közötti eredendő különbségre.

Erről, igaz, én is csak félve merek beszélni. Tudom, milyen felhördülés fogadta néhány éve egyik jeles írónk nyilatkozatát, aki maradandó különbségeket vélte felfedezni férfiak és nők között, nemcsak biológiai adottságaikat, nemcsak sportteljesítményeiket, hanem például logikai képességeiket illetőleg is. Nem emlékszem már pontosan, hogy is fogalmazott, de a dohogására jól emlékszem: miért kell a nőket mindenben a férfiak után szalajtani, megjátszatni velük a kissé tehetségtelegebb, testiekben és szellemiekben kissé gyöngébben eleresztett férfit?

Egy másik, még jelesebb írónkban nyilván hasonló gondolat mocorgott, mikor azt javasolta: a férfijogokat már megadtuk a nőknek, adjuk meg nekik végre a női jogokat is. Nem a házasságban persze, nem a családokon belül. Ott külső hatalom

semmiféle jogot nem adhat meg. Ott férfinak, nőnek egyaránt pontosan annyi joga van, amennyit megszerez magának.

Karinthy Frigyes elszörnyedve emlegeti a *Capillária* előszavában, hová vezethet a nemek harca, amit őszinte a férfiak kényszerítenek a nőkre, de ők lesznek azután az igazi áldozatai. Meg is van neki a receptje e súlyos nyavalya ellen. Tiltakozik – ő is tiltakozik – ellene, hogy csak egy mintáját fogadjuk el embervoltunknak, s az az egy: férfiminta legyen. Fontos fölfedezésként közli: „*Ember nincsen, csak férfi és nő van... És minél férfibb a férfi, és minél nőbb a nő, annál emberebbnek nevezzük.*” Majd más formában: „*Nem vagyunk állatok, nem vagyunk hímek és nőstények, hanem férfiak vagyunk és nők. És a mi szerelmünk nem kényszer, nem végzet, hanem boldog felismerése annak a boldogságnak, amit nyújtani tudunk egymásnak.*”

Élvezeti cikknek tekinti a nőt a férfi? Akkor az is belemegy a játékba, de meg is fizetteti ezt az élvezetet, mígnem a férfi észreveszi „*a két főbenjáró élvezeti cikk, nő és rostélyos, közti lényeges különbséget: hogy a rostélyos nem harap vissza, ha beleharapok, de a nő visszaharap.*”

Elkerülhetővé ezt a „rút” harcot csak az egyenjogúság teheti, amelyben a férfi és a nő „*nem nap és hold, hanem ikercsillagok, egymás körül keringve.*” Amelyben: „*Nincs szép nem és csúnya nem, egyformán szépek egymás számára, ha szeretik egymást és önmagukat, és egyformán harcolnak egymásért, ha kell, és ha nem kell, nem harcolnak.*”

Sok igazság van ebben – s Karinthynek ennél jóval hosszabb és kacskaringósabb egész okfejtésében –, de van egy jó adag utópia is.

Férj és feleség, férfi és nő harcának csakugyan nem kell kötelezően rútnak lennie. De hogy valaha elérhetnék, hogy „*ha nem kell, nem harcolnak*”? Ugyan!

A házasságok hétköznapijai, a mindennapi együttélés viszszatérő viszontagságai ezernyi ellenkező példát mutatnak. És azóta sem kevesebbet, mióta a nők megkapták a férfijogokat, s jórészt ők is kenyérkeresők lévén, a családon belül is más lett a helyzetük.

Harcolniuk a házasságoknak mindig kell, minden körülmények között. Kellenek a véleménykülönbségek, kellenek a viták, kellenek a sértődések, olykor még a könnyek is. Hiszen csupán ezek képesek – feltéve, hogy minden újabb haragot újabb kibékülés követ – a férfiakkal mélyen megismertetni a női, a nőekkel a férfitermészetet.

Míg ezt az iskolát Te is ki nem jártad, bajos elmagyaráznom, miről is van szó valójában. A mai tizenévesek különben is hajlamosak arra az illúzióra, hogy ők ismerik egymást, farmernadrágosok a farmernadrágosakat, hosszú hajúak a hosszú hajúakat, tarka cuccosok a tarka cuccosokat, és viszont. Aki haver, az haver, legyen bár lány vagy fiú.

Míg meg nem kóstolják a haveri házasságot, s rá nem jönnek, hogy ami összeköti őket – férfi és nő voltuk –, az el is választja. Mert előbb-utóbb föltörnek belőlük is az eddig ismeretlen indulatok, amikkel hogy egymás ellen küzdenek vagy egymásért, azt csak az eredmény dönti el. Vagyis az, hogy az idegeség, a harag, a gyűlölet nő-e nagyra köztük és bennük, vagy a szűnni nem akaró szeretet.

KÖZÖS ZSÁK

Feleségem szokta mondani: az számít a legtöbbet, mi van a közös zsákban.

Igaza van. De jellemző azért, hogy ezt a közös zsákot ő kezdte emlegetni. Őnélküle nekem eszembe sem jutott volna.

Neki kellett ez a zsák lelki kapaszkodóul közös életünk egy-egy elkeserítő órájában, mikor hajlamos volt azt hinni, hogy ilyen emberrel, mint én, kár kínlódnia. Mégsem zuhant sötét kétségbeesésbe, mert fogódzónak ott volt a zsák, tele az

elmúlt idők sok-sok közös örömeivel, fájdalmával, a mindkettőnknek drága közös emlékekkel, amik mind azt súgták: mi már elváihatatlanok vagyunk.

Neki valóban szüksége volt rá, hogy meghallja ezeket a múltunk mély zsákjából kiszüremkedő suttogásokat, s az emlékek halk szavával csitítsa háborgó lelkét. Nagyon tudott haragudni rám sok mindenért. De nem szeretett haragudni. Kitalálta hát a zsákot, mondván magának: gondolj ilyenkor azokra a jókra, amiket már soha senki el nem vehet tőled.

Nekem nemigen kellett ilyen magamat csitító csodaszák. Haragudni én sem szerettem rá. De ha úgy gondoltam, hogy van okom haragudni, akkor azért nyugodtan haragudtam, s nem hittem, hogy vége a világnak, odavan a mi boldog kis házasságunk, bruhuhú-brühühű. Mit sirattam volna? Tudtam, hogy ilyen a világ sorja: derűre ború, borúra derű.

Az eszükkel a nők is tudják ezt, mégis hajlamosak rá, hogy mindenestül beleéljék magukat derűbe és borúba. Amit most éreznek, ebben a pillanatban, azt könnyen érzik örökkévalónak. Az örömet éppúgy, mint a fájdalmat.

Meggyötrik őket a menstruáció visszatérő ciklusai is. Előtte majd szétrobbannak az idegességtől. Aprócska bajok, kellemetlenségek óriásira nőnek a szemükben. Minden pillanatban készek a sértődésre, a világfájdalmas elborulásra s olyan kifakadásokra, szemrehányásokra, amiktől megáll a férfiész.

Ilyenkor még a közös zsák sem segít. Ilyenkor a férfinak legjobb hallgatnia, hisz minden szava kész veszedelem. Megnyugtatni úgysem tudja az asszonyt, akkor meg legalább ne hergelje azzal, hogy visszaszól, bármilyen szelíden. Mert akármilyen halkan mondja a magáét, válaszul könnyen megkaphatja: „Ne üvöls!”

A nők sem egyformák ugyan. Vannak, akik jobban tűrik ezt az állapotot, mások meg egyébként is majdnem ugyanilyen ajzottak, főleg szűk családi körben, szeretett társuk jelenlétében. De hát ezt Arany János is megírta már, lásd *A Jókai ördögét*, a zsémbes feleség és a jámbor férj tréfás történetét. Judit asszonynak

*Nincs ínyére semmi; szüntelen veszekszik,
Átkozódva kél és szitkozódva fekszik.
Sőt álmában sincsen néha tőle nyugta:
Azon veszi észre, hogy oldalba rúgta.
Vagy körmölni kezdi és hajába ragad
És motyog káromló becsstelen szavakat.
Szidja, mint a bokrot, akármit csináljon,
Azt se' tudja, szegény, mé'k lábára álljon:
Ha leül, az is baj, ha feláll, az is baj;
Pedig áldott ember Jóka, mint a friss vaj:
A légynek sem ártott, mióta kétágú,
Oly szelíd, türelmes, jó tulajdonságú,
De reá az asszony még ezért is nyelvel:
Érti a hat-vágást Judit asszony, nyelvvél.*

Érti nagyon, néha mégis elhallgat, de csak azért, hogy más-
képp zsémbeljen, még félelmetesebben:

*Ha pedig nem használ háromélű nyelve,
Nem talál mindenkor fájós elevenre:
Akkor, tartva tőle, hogy majd hozzászokik,
Duzzog idebb-tovább és nem szól napokig.
Ilyenkor van osztán „csett-csatt” elé s hátra,
Borogat és hány-vet, tör-rombol rakásra;
Minden ingóbingó tővel-heggyel össze:
Szegény Jóka csak úgy csetlik-botlik közte.
Ilyenkor törik ki nem egy ablaktábla,
Csupornak, fűzéknek léssen ő halála.
Az ajtó lefekszik, a kályha kimozdul,
A tapasz lemállik kutya macska pusztul;
Még a vaslapát is, ha leteszi, pattan
S a falu cigányát óhajtja legottan.*

Ilyen asszonyok nincsenek már persze a mai világban, hogy
is volnának! De hogy a zsémbesség teljesen kiveszett volna?

Ezt, gondolom, akkor mondhatjuk csak el, ha már majd a férfidurvaság is egészen kivész: az asszonyokat sújtó testi gorombaság, lelki értetlenség.

Akkor már hadd tegyem hozzá, mert ezt is jó tudnod: az asszonyok legtöbbször szereti, ha erő van a férjében, testi és lelki erő; ha ügyesen és kiegyensúlyozottan fogadja az élet kisebb-nagyobb kihívásait, kerüli el a buktatóit, s ezzel biztonságot, nyugalmat, tűrhető jólétet szerez a családjának. De ez még mind kevés. Ugyanez az asszony azt is elvárja, hogy ez a harcokban edzett, erős férj őhozzá csupa gyöngédség, csupa finomság, csupa megértés legyen. Ezen alul nem hajlandó boldog lenni, sem a férfit igazán boldogítani.

S a férjek?

Némi kölcsönös gyöngédkedésnek ők sincsenek ellene, de csak a páros együttlétek legbizalmasabb, legforróbb perceiben tartják ezt igazán fontosnak. Különbözik inkább arra vágnak, hogy hagyja őket békében a feleségük, s ne kíváncsi tőlük túl sok időt, energiát, szép szót, figyelmet, éjszakai lelki életet jóízű alvás helyett, és így tovább, ők nem értik, hogy az asszony miért nem érti: nekik a saját munkájuk az első, amit épp csinálni akarnak. Azt sem igen értik, miért ne nézhetnék a tévét, olvashatnák az újságot, amikor akarják. És miért ne mehetnének el a barátaikkal, a barátaikhoz, amikor épp kedvük szottyan, miért nincs joguk egy kis külön életre, egy kis férfiszabadságra.

Akár fiú vagy, akár lány, ne akarj igazságot tenni ebben az örök perben, melynek a hangszínei, a hangsúlyai családról családra változnak, s változik a hangereje is – de hogy teljesen elcsitulna? Az már a halál némasága volna.

Apád, anyád pereskedéséből bajos ugyan egészen kivonnod magad, nehéz úgy tenned, mintha észre sem vennéd, mintha közöd sem volna hozzá. Jaj, dehogy nincsen! S hát még ha épp Te vagy föltálalva, ha épp rólad folyik a megújuló vita, hogy mit szabad és mit nem szabad megengedni neked, s hogyan kell megtorolni rajtad, ha Te túl sokat megengedsz magadnak!

Ebben is gyakoriak a nézeteltérések apák, anyák között. Az anyák rendszerint engedékenyebbek. Fiuknak könnyebben csúsztatnak egy kis pénzt, lányuknak könnyebben megveszik a sóvárgott divatos cuccokat. S kivált akkor szeretik pártjukat fogni, mikor az apjuk épp föl van háborodva, mikor épp kiabál, fenyegetőzik, esetleg még verekszik is. S legesleginkább akkor szeretik pártjukat fogni, ha ők a maguk életét, házasságát elrontottnak érzik, s így még jobban fölháborítja őket, hogy férjük a gyerekek sem hagy békét, még azt is bántja, azt is gyötri, annak az életét is tönkre akarja tenni.

Csak hát ebből a fuldokló felháborodásból, ebből a jusst-is-pártját-fogomból sem biztos, hogy sok jó sül ki.

A gyerekeknek is az a legjobb, ha apjuknak-anyjuknak megvan a sok-sok jóval teli közös zsákja, s őket is a közös javaik közé sorolják, akik miatt érdemes váltig ragaszkodniuk egymáshoz.

A gyerekekkel – ezt is vehetted észre – nem csak öröm jár. Már kicsi korban sem. Sok kényelmetlenség, lemondás, gond, betegség, aggodalom jár velük. Csak az a furcsa, hogy mindez a szülői boldogság forrása is lehet, sőt a közös zsáknak talán a legfőbb töltőgetője. A szülők kölcsönös szolidaritása ugyanis a bajban mutatkozik meg leginkább, ilyenkor látszik meg fehéren-feketén, mennyire számíthatnak vagy nem számíthatnak egymásra, mennyire vállalják vagy nem vállalják egymás terhét.

Té ha férfiak-nők kapcsolatára gondolsz, akkor persze nem ilyenek járnak a fejedben. Nem a bajok, terhek közös viselése, nem a sziszegve is vállalt szolidaritás. Mintha ennek semmi köze sem volna ahhoz a másikhoz: a megújuló közös örömhöz, megnyugváshoz.

Nem vagy már gyerek, hadd áruljam hát el neked: nagyon is összetartozó dolgok ezek. Az ölelés is akkor igazi, ha a percnyi gyönyörűségen túl tartós közösséget teremt két ember – férfi és nő – között. Ha segíti őket, hogy ne csak testtől testig, hanem lélektől lélekig is eljussanak, s fokozatosan egymásba nőjenek, forrjanak.

Itt kezdődik a család is. A gyerekcsinálás egymagában kevés hozzá. Két ember házassága is kevés, összeköltözése egy lakásba, egy ágyba. Mert azoknak az öleléseknek az íze hamar elromolhat, ha nincs a két félnek más köze egymáshoz. Ha nem kezdik el idejekorán maradandó javakkal töltögetni a közös zsákot.

Az asszonyok egyébként sokkal kényesebbek és igényesebbek ebben. Egy férfit jobban kielégít, megnyugtató a pusztai testi kapcsolat. Legalábbis látszólag. Mert az igazi mély emberi boldogság tájaira a férfiak közül is csak azok jutnak el, akik megtanulják mindenestül szeretni a párjukat: testestül-lelkestül odaadni és ezáltal megnyerni önmagukat.

Korai még neked ilyesmikről beszélnem, mondhatná valaki. De miért volna korai? Jó, ha ezeket Te is megérted, s egyúttal azt is, hogy miféle ösztön hajtja a nőket, amikor keveslik a pusztai testi gyöngédséget. Még a magukat pénzért áruló utcai szajhák is többnyire stricit tartanak; csak hogy legyen valakiük, akit szerethetnek, akire számíthatnak. De akik tisztességes családayaként, feleségként élnek, azoknak is legalább olyan fontos a lelki élet. Az, hogy figyeljen rájuk a férjük, vegye észre, hogyha bántja őket valami, hallgassa meg csendes panaszaikat, csitítsa el fájdalmaikat, mondja el ő is, mik történtek vele, mit látott, mit hallott, ki zaklatta föl, mi nyugtatta meg; s essék szó köztük a gyerekekről is, melyikkel mit kéne, hogy kéne csinálni, mit kéne kezdeni...

Az ilyen beszélgetéseket majdnem mindig az asszonyok kezdeményezik, sőt provokálják ki. Sokszor maguk sem tudják, miért, csak érzik a belső nyugtalanságot, amin nem bírnak másként úrrá lenni, csak ha kibeszélgetik magukból.

Ha olyan férjük van, aki képes és kapható ilyen beszélgetésekre, akkor nincs is semmi baj. Akkor minden asszonyi nyugtalanságból – a legérthetetlenebből, a legbosszantóbból is – a közös megnyugvás öröme fakadhat, s a közös zsák ezzel is tovább telik. Sok házasságban viszont csak a kölcsönös feszültségek nőnek minden ilyen eszmecserével, mert mindig újra az derül ki: nem értik egymást a felek. Képtelenek megérteni.

Veszekedni a legjobb házások is szoktak. Csak az a kérdés, hogyan. Mi a feleségemmel többnyire elég csöndesen, mert ismerjük egymás könnyen megbántódós természetét. Máskülönben nem vagyunk mimózák, de egymástól egy rossz szót is könnyen mellre szívunk, a szívünkre veszünk.

De hát könnyű nekünk. A mi közös zsákunk annyi jóval van már tele, hogy ezt a luxust is bátran megengedhetjük magunknak.

INDIVIDUALIZÁLÓDÁS

Bocsánat, hogy ilyen kimondhatatlan szavakra tanítalak. Individualizálódás. Majd a nyelved törik bele.

Nehezebben törik bele máris, ha ritmusosan mondd: indi-viduali- záló-dás. Akkor már majdnem úgy hangzik, mint a régi kiszámoló rigmus első sora: „*Kőrösi-kanalasi-körté-fa.*” Próbáld csak meg! Na ugye, már kezd is menni? Indi-viduali-záló-dás.

Nem kerülheted ki, sajnós, ezt a szót, ha egyszer a mai világban élsz. A modern idők egyik kulcsszava ez. Átala sok mindent könnyebben megérthetsz a felnőttek életéből is.

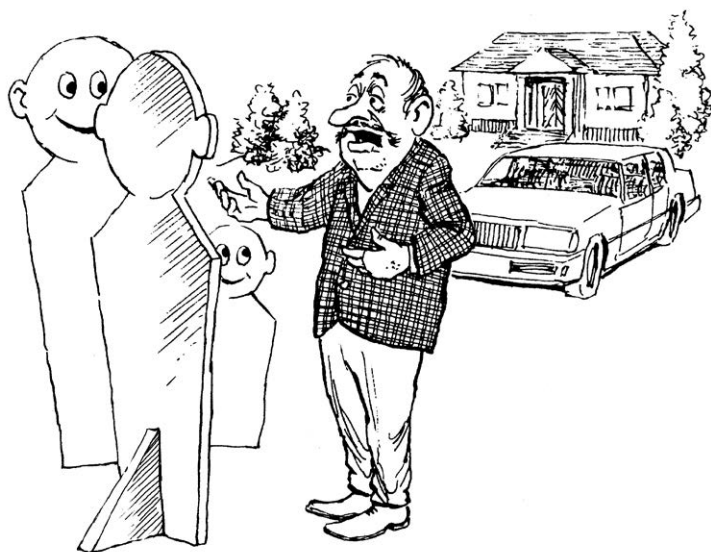
Hadd kezdjem két példával. Az egyik egy fiatal lányé, aki finnugor nyelvészettel kezdett foglalkozni az egyetemen, majd leningrádi ösztöndíjasként szert tett egy ott diákoskodó vogul barátnőre. A vogulok az Urál hegységen túl élnek, már Ázsiában, igen kevesen és igen szétszórtan. Négyezren beszélik még tán őseik nyelvét, amely a mi magyar nyelvünk legközelebbi rokona.

A vogul barátnő révén sikerült ennek a magyar lánynak a kis rokonnéphez eljutnia, egy aprócska erdei faluba. Úgy fogadták, mint rég nem látott testvért, minden hűhó nélkül, természetes, meleg szeretettel. Úgy élt ott az első naptól fogva, mintha mindenestül közékjük tartozna. Tűrhetően beszélt már a nyelvükön, de különben is könnyű volt szót értenie velük. Olyan nyíltak voltak hozzá, annyira hiányzott belőlük minden zárkózottság, hogy ő ettől egészen nekilelkessedett.

Romantikus álmai támadtak: jaj, csak itt maradhatna! Figyelte az életüket, bele tudna-e illeszkedni hosszabb időre. S akkor jött rá a titkukra: ennek a falucskának a lakói egyetlen szoros emberi közösséget alkotnak. Falun nálunk is mindenki ismeri egymást, többé-kevésbé mindenki belelát más családok életébe is, könnyen közszájra kerül hát bármilyen magánügy, hisz az embereket érdekli egymás sorsa, izgatják egymás titkai – de olyan élő közösséggel, mint a vogulok között, barátnőnk idehaza sohasem találkozott. Figyelte, hogyan értik egymást egy-egy szemvillanásból, arckifejezésből, fél szóból, mozdulatból; hogy rá vannak hangolódva egymás gondolatvilágára; hogy ki tudja találni szavak és jelek nélkül is, mi járhat a másik fejében; hogy örülnek az örülőkkel, szenvednek a szenvedőkkel, hogy dolgoznak egymás kezére; hogy játszanak, hogy dalolnak együtt – s már őis úgy érezte: ez az ő igazi élete. Fájdó szívvel indult vissza Leningrádba – régi-új nevén Szentpétervárra –, mikor ütött az óra, de el volt rá szánva, hogy még visszatér a vogulok közé. El is jutott később ugyanabba a faluba, de tartózkodási engedély híján csak három napra, s akkor még jobban beleállt a fájdalom, hogy neki ebben nem lehet része többet. Nemsokára lejárt az ösztöndíja, azóta itthon él, de az a kis vogul falu olyan honvágyat fakaszt fel benne mindig újra, hogy én is csak csodáltam, mikor erről beszélt. Hát ilyen is van? Ilyen vonzóereje is lehet egy végtére mégiscsak idegen és távoli kis emberközösségnek?

A másik példa egy Amerikába szakadt lengyel munkásé. Katowice és Krakkó között találkoztunk a vonaton, még 1964-ben. Szóba ereszkedtünk, s belőle néhány perc múlva már úgy dőlt a mondanivaló; mint mikor megnyitnak egy rég elzárt csapot. Huszonhárom éve nem járt otthon. 1941-ben vitték el a németek mint fiatal szakmunkást, s egy olyan város hadiüzemében dolgoztatták, amely később amerikai megszállás alá került. Akkor hazamehetett volna, de ő inkább Amerikába ment. Közép-Nyugaton telepedett le, valahol a Nagy-Sós-tó táján, egy kisvárosban. Azóta ott dolgozik. Jól is keres, mondta, az az egy baja van, hogy nincs kivel beszélgetnie. Ő már

ezerszer megpróbálta, de ezek az amerikaiak nem szeretnek beszélgetni. Amit ő mond, az őket nem érdekli. 1956 után jött két magyar, az nagyon jó volt, azokkal sokszor leült egy pohár whisky mellé, mesélt ő is, meséltek azok is, és néha akkorákat nevettek, hogy két kezükkel csapkodták a combjukat. De ők aztán odébbálltak, mentek tovább a nyugati partvidékre, s ő megint ott maradt egyedül. Van kocsija, van háza, mindene van, de néha majd megbolondul, hogy nincs akivel kibeszélje magát. Az amerikaiak meghallgatják, ha mond nekik valamit, nem arról van szó, hogy ne hallgatnák meg, csak abban nincs köszönet. Mintha a falnak beszélne, az udvariasan rámosolygó falnak, mert azok mindig csak mosolyognak. „Keep smiling, keep smiling!” Mint a fakutyák. De ha felelnek is, nem mondanak semmit, amiből azt látná, hogy csakugyan megértették. Mondják a szokott szabványszövegeiket, mintha magnó volna a fejükben, de csak lejátszó, fölvevő nem. Ezért is jött most haza, meg akar házasodni, levél útján már ajánlottak neki valakit, el is küldték egymásnak a fényképüket, most utazik hozzá, s úgy érzi, meg fogják érteni egymást. Akkor pedig el is veszi, amilyen gyorsan csak lehet, és viszi ki magával, mert neki már elege van az egyedüllétből...

Mondta még sokáig, hol németül, hol angolul, hamar rájövén, hogy amazt én értem jobban, emezt a feleségem. Mondta szinte mámorosan, mint aki még épphogycsak beleszippantott a hazai levegőbe, de máris részeg lett tőle. S mi magyarok voltunk bár, az ő szemében mégis hazai emberek, nem idegenek. Értői a szavának, az ő nagy lengyel lelkének. Mikor Krakóban elváltunk, majd a nyakunkba borult, annyira hálás volt érte, hogy olyan együttérzéssel hallgattuk végig keserveit. Erre volt halálosan kiéhezve, már mióta.

Igen, mert ő a mienknél is sokkal individualizálódottabb (ejtsd: indi-viduali-záló-dottabb) társadalomból jött, s föl tudta mérni, milyen nagy szó, hogy az útjába kerülő első idegen házaspárral így meg tudja értetni magát. Hogy a földkerekségnek ezen a táján, ahová hazaérkezett, az embereknek még több közülük van egymáshoz. Jobban működik agyuknak-lelküknek nemcsak a lejátszó, a fölvevő magnója is, pedig nincs ott az arcukon az örök fakutyamosoly...

Azóta, igaz, a földkerekségnek ezen a táján is meggyorsult az individualizálódás, ahol mi élünk, Európa keletén. A hagyományos közösségi kapcsolatok itt is sokat veszítenek erejükből, már csak a nagy népmozgás miatt is, amit az iparosodás hozott, és ezzel a városok gyors fejlődése. Az életforma itt is megváltozott, lázasabb, rohanóbb lett, s minél több idejét takarítják meg az embereknek a háztartási gépek, a modern közlekedési eszközök, önekik annál kevesebb idejük marad egymásra. A tévé miatt is persze, amelynek a képernyőjére milliók merednek, s amely állandó olcsó témát szolgáltat az egymással igazán szóba nem állóknak: lehet szidni, lehet dicsegni, műsoraihoz ki-ki hozzáfűzheti a maga semmitmondó gondolatait. De hogy egymás szavára, egymás sorsára figyelnének az emberek? Hogy nagyon-nagyon fontos volna egyik a másiknak? Ez nálunk is egyre ritkább.

A családokon belül még tán nem olyan ritka. De az individualizálódás a családokat is kikezdte, ahol pedig már igazán csak egymásra nézve van az életnek értelme. Férje, felesége, apja, anyja, fia, lánya, húga, néneje, öccse, bátyja, nagyszülei,

unokája: ezek mind emberi kapcsolatokat jelölnek, a lehető legszorosabbakat. Csakhogy ezek a legeslegszorosabb kapcsolatok is meglazulhatnak egy olyan légkörben, amely növekvő teret ad az egyéni törekvéseknek – és csökkenőt a közösségeknak.

Szó volt, emlékszel, annak az okos jogásznak a családjáról. Azt is ilyesmi robbantotta szét. A tisztos családfőnek kismillió kitűnően ismert paragrafus mellett az már nem fért a fejébe, hogy felesége egy korszellem parancsára törekszik az egyetemre, s ugyanez a korszellem súgja a fülébe, hogy férje és gyerekei mellett neki méltatlan, sőt kibírhatatlan sorsa van, amely csak egy rabszolgáéhoz mérhető.

Ma mindenki a maga életét akarja elsősorban megélni. „Egy életem van, az az enyém.” Ebben a gondolkodásban a férfiak voltak az úttörők, de most már ők is kezdenek csodálkozni, hogyan követik őket a nők. Még az anyák is, akik sokszor úgy érzik: túl nagy kölönc rajtuk a saját családjuk, a saját gyerekekük. Hisz jobbra ők is valamilyen munkahelyen dolgoznak, akkor meg már szeretnék is vinni valamire, nem maradni meg a nemzet napszámosainak a férfiak mellett. Szívesen kivetnék hát fejükből a házi gondokat, házi bajokat, amelyek leginkább még ma is őket őrlik, az ő figyelmüket vonják el a *fontosabb* dolgokról.

Ez az, hogy kinek mi a fontosabb. A legtöbb anyának azért még ma is a saját családja az első. Sok apának is. Másokat viszont már csak másod- vagy harmadrenden érdekel a tisztelt családjuk, azokról nem is szólva, akik odadobják a gyerekeiket intézeti lakónak, állami gondozottnak.

Csak azt ne hidd, hogy én most valami régi, boldog világot sírok vissza. De egyszer el kell jutnunk oda, hogy egy megváltozott világ megváltozott körülményei között is jobban megtaláljuk egymást.

Ha nem hinném, hogy ez lehetséges, magam is letenném a tollat. Miért írnék akkor? És kinek?

ÉLET HELYETT ÓRÁK

Minél több emberi magányosság van a világban, annál jobban meg kellene becsülnünk férfiak és nők örök összekapcsolóját, árvaságuk legfőbb orvosságát, a szívbéli szerelmet. Annál is inkább, mert ebből a kapcsolatból születnek a gyerekek, támadnak a családok, fakad az emberi összetartozásnak az az elemi élménye, amelynek a leckéje nélkül a tágabb közösségekbe is sokkal bajosabb bárkinek beilleszkednie.

Vagy a legtöbb gyerek nem szívbéli szerelemből születik? A legtöbb család nem szívbéli szerelemből támad? Elég baj, ha nem. Ezért is van annyi boldogtalanság a világban. Azok a férfi-nő kapcsolatok, melyek egész életre szóló szerelemmé érhetnének, ilyen-olyan okokból nem érnek azzá. S többnyire nem külső okokból. Maguk a felek buknak meg szerelmi vizsgáikon, mert rosszul készültek; mert senki sem tanította meg őket az életnek erre a mérhetetlenül fontos tudományára.

Nem áltatom magamat azzal, hogy én taníthatnám meg ezt a tudományt bárki másnak. Olvasóim annyi élő szerelmi példát látnak maguk körül, hogy az én szavaim azokhoz képest csak szürkék és erőtlenek lehetnek.

Követi hát ki-ki, amit a közvetlen környezete sugall. Meg amire a vére viszi, a vágya hajtja, kivált ha olyan partnere akad, akivel lángoló lobogássá szíthatják egymás parazsát.

Teneked, aki alig várod, hogy részed lehessen ilyen lobogásban, hiába magyaráznám: ez még valami más. Ez még nem az a szerelem, amire én gondolok. Ennek a lángja, ha az égig csap is, akkor is kevés ahhoz, hogy holtig fűtse két ember életét s együtt vállalt-teremtett családjukét.

Kit hívjak tanúul, akinek tán jobban hiszel? „*Élet helyett órák.*” Adynak ezzel a versével lehet, hogy már Te is találkoz-tál, s Te is megrendültél tőle, kivált az utolsó sorokig jutva:

*Futó csillagok fényüket rám szórták,
Elkábítottak olcsó mandragórák
S az Élet helyett nem jöttek, csak órák.*

Gyakran visszatérő témája volt ez már akkoriban Adynak: számvetés addigi életével, küszködés a köréje záruló magány-nyal. Egy kevésbé ismert másik versében, *Az elveszett családok-*ban így vall erről:

*Vánkosom hűl s a szívemig rántom
Fázósan a bölcsesség-takarót:
Be családtalan holnapok futnak rám,
Száz apa s fiú ki egymaga vót.*

*Színehagyott a multi barátság,
Megszőkiültek a szép, fekete nők:
Hogy simogattak még tegnap is engem
S én hogy simogattam tegnapelőtt.*

.....

*Friss lány nem csókol többé anyásan,
Bátor barát se nekem sír, ha fél:
Szívemben az elveszett, szép családok
Tűzhelyeiről pernyét ver a szél.*

Sajnos, megint úgy érzem, hogy Te elhárítod magadtól az efféle öreges hangulatokat. Mit neked a jövőendő családod! Bánod is, hogy mit veszíthetsz vele! Te még csak barátokat akarsz és szerelmeket. Azonnali megváltást a magad *mostani* magányosságából.

Kérdés, meddig tart ez a megváltás.

Épp tegnap este beszélgettem egy húsz-egynéhány éves fiatalemberrel. Ismerem gyerekkora óta, tudtam róla, hogy megházasodott, s van egy kislánya.

– Jól vagytok? – kérdeztem.

– Nem túlságosan.

– Valami betegség?

– Á, semmi.

Kerülgette egy ideig, aztán csak kimondta:

– Alighanem válunk.

– De hát miért? Olyan szép pár vagytok! Jó rátok nézni. És ott a gyerek is. Legalább azt ne tegyétek szerencsétlenné!

– Hazudjunk egymásnak?

– Dehogya hazudjatok! Szeressétek egymást!

Akkor váratlanul azt mondta:

– Tudja, Dombi bátyám, milyen az, mikor megsimogat az ember valakit, és ő mintha észre se venné? Megszokta... mit tudom én.

– Ne haragudj, a te feleséged már csak igazán nem látszik hideg természetűnek.

– Nem az a baj. Én nem is tudom, mi a baj. Talán az, hogy ezek a mostani lányok túl korán kezdik...

Nem úgy állapította meg ezt, mint egy bölcs öreg. Szenvedés ült ki az arcára, ahogy kimondta.

Nem is akartam tovább kérdezgetni. De utána még tűnődtem egy sort: fiatalember létére hogyan juthatott erre a gondolatra? És miért épp a lányokat hibáztatja?

Tény, hogy ma sok lány korábban kezd. Nemcsak a házasságot nem várja meg, még azt a fiút sem, akivel szívesen leélné az egész életét. Maga sem biztos benne, hogy ez vagy az a partnere az igazi, de azért ha úgy fordul a dolog, odaadja magát neki.

Mások nehezebben kaphatók, rátartibbak, kényesebbek. De a közhangulat nem nekik kedvez. S nem kedvez nekik az sem, hogy ennek folytán oly bőséges a kínálat napjaink nagy leányvásárában. A többé-kevésbé már felnőtt fiúk java része nincs hosszú évekig tartó kuncsorgásra, sem a fizetett szerelem drága és silány örömeire ítélve. Könnyen kimondhatja: „Vagy – vagy. Ha nem akarsz, nem akarsz. Akkor keresek mást.”

Nekem semmi kedvem az erkölcscsőszködéshez. Ahhoz meg éppen semmi, hogy a csőszködést a lányokon kezdjem, s a fiúknak mindent megengedjek. Mégis, ha már a család dolgairól, a közös boldogság esélyeiről beszélünk, el kell mondanom, ami a szívemen fekszik.

Aki egyszer kinőtt a gyerekkorból, legyen bár fiú vagy lány: szerelemre vágyik. Már tizenhárom-tizennégy esztendő kis-

kamaszként és csitriként is. S hát még később, ahogy telnek az évek, s ő mind több példáját látja magakorú vagy nem sokkal idősebb fiatalok leplezetlen szerelmének. Hogy ölelik, csókolják, nyalják-falják egymást, akár a nyílt utca során is, büszkén és bátran, hadd botránkozzon, akinek botránkoznia, s hadd sóvároгjon, akinek sóvárogni van kedve.

Té persze, hogy inkább a sóvárgók közé tartozol. Ha ugyan már nem a párosával járók, a szerelmüket bátran és büszkén vállalók közé.

Mondjam, hogy légy gyávább? Légy sunyibb? Légy szégyenlősebb? Légy bujkálósabb?

Nem, ezt nem mondom. De azt azért igen: ne bánd, ha természettől fogva félénkebb, félszegebb, tartózkodóbb volnál némelyik társadnál. A jobbik részt nem biztos, hogy a rámenősek, a magukat minden tilalmon és gátláson túltevők választják. Sőt, nekik inkább jutnak a nagy É-vel írható Élet helyett kis ó-val írandó órák, jut futó csillagok fénye, olcsó virágok illata.

Furcsa jószág a szerelem. Olykor önmagát táplálja, növeli, hevíti, mind holtunkiglan. Máskor meg érthetetlen módon elillan, sőt nemegyszer iszonyú indulatokba csap át.

Ismerek egy asszonyt, aki ötvenévesen is teli van valami különös, kislányos bájjal. Elmondta egyszer: nem tudja megunni azt, hogy őt a férje úgy szereti. Néha még a szeme is könnybe lábad, mikor elmegy mellette a szobában, s váratlanul megsimogatja vagy átöleli.

Tegnap este ez jutott eszembe, mikor az a fiú panaszkodott nekem. De nem akartam elmondani neki, nehogy még jobban elkeserítsem.

Tudom erről az asszonyról, hogy fiatalon ment férjhez. Voltak udvarlói előtte is, a szerelmi álmodozásba és rajongásba éppúgy belekóstolt, mint minden más egészséges süldő lány. De a szerelem teljességét biztos, hogy a férje mellett ismerte meg, s ez, úgy látszik, végigkíséri kettejük életét.

Nincsenek persze szabályok, ki hogyan nyerheti vagy veszítheti el a rá váró boldogságot. Nincs szabály, nincs recept, ami

minden férfira, valamennyi nőre érvényes volna. De az mégis áll: jobb nem kezdeni túl korán. Jobb az emberi kötődésnek azt az elemi képességét, életünknek azt a tán legfőbb kincsét, amit a szerelem kínál, nem vesztegetni el olcsó kapcsolatokban. Jobb a jövőendő családba menteni belőle, amit csak lehet.

Tudom, hogyne tudnám, hogy Te nem olvasod túl szívesen az efféle felnőttes bölcsességeket. De annyi boldogtalan férfit, asszonyt látok magam körül, annyi kihűlt házasságot, annyi unalomba fulladt vagy gyűlöletbe fordult szerelmet, hogy mondanom kell, legalább azoknak, akik még reménykedhetnek. S akikben még én is reménykedhetem, hogy nem válnak a saját jövőjük víg elrontóivá, önnön sorsuk sikeres ki-semmizőivé.

MI JOGON?

Amíg gyerek a gyerek, természetesnek veszi, hogy őt a nagyok szidják, dicsérik, jutalmazták, büntetik. Eszébe sem jut, hogy megkérdezze: „Mi jogon ítélnének fölöttem? Mi jogon döntenek el épp ők, hogy rosszat tettem-e, vagy jót?”

De az sem igen jut eszébe, hogy ő ítélné meg a hitványul, aljasul viselkedő felnőtteket. Hallja pedig – hisz mindent figyel, folyton fülel –, hogyan szólnak meg egymást a nagyok, hogyan gyalázzák, becsmérlik, hordják le, sokszor a sárga földig. De hogy ő ugyanazt tehetné?

Őt igazából nem is érdekli más, csak hogy őhozzá ki jó, vagy ki rossz a felnőttek közül. Aki szereti, védi, aki játszik vele, mesél neki, örül neki, az akár hétpróbás gazember lehet, ő akkor is a pártjára áll, bárhogya szidják mások, ő jó szót, emberi meleget, oltalmat keres, s annak hisz mindennek fölött, akitől ezt megkapja. Elsősorban persze a saját szüleinek.

Csakhogya a gyerekkor múltával, a serdülőkor kezdetével a fiú- és a lánylelkek egyaránt megrendülnek. Egy szigorú bíró támad fel bennük, aki nem kíméli sem őket magukat, sem szüleiket, sem tanárjaikat, sem más felnőtteket. S ami a legfontosabb: mindenkire ugyanazt a törvényt szabja, személyválogatás nélkül.

A gyereklelekben nincs ilyen bíró. Rossznak ők csak azért érzik magukat, mert elfogadják a nagyok ítéletét. Nincs saját mértékük, erkölcsi normájuk, nincs olyan törvényük, amely előtt egyenlő elbánás illelne felnőtlet, gyereket, mindenkit. Nem kérdezik: „Mi jogon akarnak a nagyok többek lenni nálam? Ki tette őket kiváltságos lényvé? Mi jogon játsszák meg a kisistent?”

De most eljön a mélységes megrendülés ideje. Akik eddig csak ítéltettek, most már ítélnék is. Legalább a maguk lelkében, ha másutt nem. De lassan egymás körében, majd már a felnőttek füle hallatára is.

A nagyok ebből többnyire csak annyit vesznek észre, hogy pimaszodik a gyerek. Hogy egyre pofátlanabb. De hogy mi csoda családás érte, hogyan omlott össze benne az addigi erős hit a felnőttek magasabbrendűségében, gyerekfölötti mivoltában, arról kevés fogalmuk van.

Pedig ezen az életre szóló nagy családáson minden kamaszfiú, minden süldőlány átesik. Hisz enélkül meg sem indulhatna a maga útján a felnőttkor ormai felé.

Az még enyhébb eset, amikor csak arra jönnek rá ezek a gyerekkorból kinövő gyerekek, mennyi furcsaság, mennyi nevetségesség van az általuk addig oly rettentő komolyan vett felnőttekben. Móricz Zsigmond ír le egy ilyen esetet a *Légy jó mindhalálig* elejétájt, talán emlékszel is rá. Bejön az osztályba egy fiatal tanár, aki a mai modem idők előfutára lehetett, mert mint mondotta: „*Én legjobban szeretnék hosszú haját viselni, egészen hosszút, de akkor Debrecenben megbámulnának az utcán, s így osztán addig halasztom a nyíratkozást, míg egyszer csak olyan leszek, mint a vadember.*”

Ezt magyarázza az osztályban is a gyerekeknek, mert már zavarban van, iszonyú zavarban, mióta belépett az ajtón, s fölcsendült a hangos kacagás. „*Ez a tanár fiatal volt, még semmi bajusza se volt, de már olyan szórakozott ember volt, amelyet sose látott életében, akárhányszor egészen összevissza szavakat mondott, s mindjárt elpirult, aztán olyan ijedten nézett körül, mint egy megijesztett kis kutya; ahogy belépett, mindenki elkezdett nevetni.*

– Mit nevettek? – kérdezte Misi.

– Nem látod?

– Mit?

– Birkanyírás vót.

Először nem értette, aztán egyszerre neki is annyira komikusnak tűnt fel a tanár feje, aki frissen nyírva jött a borbélytól, hogy fuldokló kacagásba tört ki. Bedugta az öklével a száját, s mikor leültek, lehajtotta a fejét a padba, s a könnye potyogott.”

Hát még amikor maga a tanár is nevetni kezd zavarában, s lángvörösén magyarázkodva, a birkanyírás okát is kiböki: elvitte a szél a kalapját. „*S míg utánaszaladtam, a szél fújta a*

hajam: hát szóval bementem a legelső borbélyhoz, és megnyiratkoztam; hát ez rettenetes, mit csinált velem...”

A gyerekeknek ez nem rettenetes. Nekik ez óriási öröm. Ok az újabb és újabb hahotákra.

A fiatal és félszeg tanár pedig mit csinálhatna, ha egyszer rájött a bolondóra a gyerekekre? Kínjában velük nevet.

Én is ezt tettem, mikor például kirándulni voltam egyszer a kamaszfiaimmal, s úgy adódott, hogy *haláli jót* röhögtek rajtam. Az Irhásárok felől mentünk föl a Csillebércre, de közben jobbra tértünk, ahol hétvégi házak, villák és vityillók váltakoznak kerítetlen, bokros-fás üres telkekkel. Kapaszkodtunk fölfelé az augusztus eleji izzasztó napsütésben, s én megláttam közben, hogy az egyik kerítés külső oldalán szép kövér szederszemek feketéllnek. Ami kívül van a kerítésen, az törvényesen is közpréda, ezért nyugodtan elkezdtem szedegetni a szedret, s velünk lévő feleségemnek hamarosan megtöltöttem a markát. Aztán magamnak szedtem volna tovább, most már a magasabbra nyúló tüskés hajtásokról. Akkor dörrent rám váratlanul a kerítés belső oldaláról egy mogorva férfihang: „Ne nyúlkáljon nekem, mert olyat vágok a kezére, hogy letörik!” – s én úgy kaptam el a mancsom, mintha villanyáram ütött volna meg. Ezzel a szégyenletes, ijedt mozdulattal véget is ért a röpké jelenet, mert én nemcsak a kezem, a nyelvem is behúztam, nem lévén igazamnak teljes tudatában. A kerttulajdonos sem hallatott több értelmes hangot, csak diadalmas dühét morogta ki. Fiaim ellenben hatalmasat röhögtek rajtam, hogy így begyulladtam, nyakig vörösen a megaláztatástól.

Ugyanilyen öröm fogta el őket, mikor rájöttek, hogy félek a kutyáktól. Mert csakugyan félek. Szüleim sohasem tartottak kutyát, elég volt a hét gyerekükkel bajlódniuk. A kisváros, Kunszentmiklós közepén laktunk, ott a házörző sem hiányzott. Nagyapámék viszont kint éltek a löbi pusztán, Üllő határában, és ők tartottak is egy hatalmas komondort, a Bodrit. Ez hörgő-vicsorgó dühbe gurította magát, ha bárki idegen közeledett a kapuhoz. Én nem voltam idegen, gyakran heteltem Löbön, de egyszer rám is megdühödött, amikor ötévesforma

kiskölyökként el akartam halászni az orra előtt egy üres velőscsontot. Tetszett, hogy milyen szép lyukas, szerettem volna keresztülkukucsálni rajta. Föl is kaptam, de ahogy iszkoltam volna el, Bodri utánam ugrott, s belekapott a bal lábikrámba. Volt benne annyi becsület, hogy jóformán csak megkarcolt a fogával, de én így is halálra váltam a rémülettől. Hanyatt vettem magam a földön, úgy üvöltöttem bele a világba, hogy megharapott a Bodri, hogy csurog a vér a lábam szárán, hogy jajjajjaj, jöjjön ide mindenki, és segítsen!

A váratlan ijedelemnek ez a kicsikori görcse valahogy bennem is rekedt. Nem oldódott fel máig sem, s ezt minden kutya megérzi rajtam. A múlt nyáron is megyek ki egy délután a Budakeszi útra, Sz. Máriához – aki magánosan él ott – már bent járok a kertben, már a lépcsőn igyekszem fölfelé, amikor hirtelen nekem ugrik egy fekete szőrgombóc. Legalább huszonöt-ször jártam már itt, lehetetlen, hogy idegenszagot érezne rajtam, mégis szó nélkül belém vájja vén, vásott fogait. Pedig én mindig megjátszom – ezúttal is megjátszottam – a bátrát, tudván, hogy akin meglátszik a félelem, arra kapnak leginkább étvágyat a kutyák. De hiába minden színlelés: tudják ők, hogy ennek a pasasnak – mármint nekem – torkában dobog a szíve, ha csak rájuk néz. Akkor pedig nem érdemel kíméletet...

S hiába minden színlelés a gyerekeim előtt is. Félelmem láttán ők is kivillantják fehér fogait, nem azért, hogy megmarjanak, csak hogy kacagjanak egy-egy hatalmasat. „Fél a kutyáktól az Apja! Hihihí-haha- ha!”

De mondom, ezek még az ártatlanabb, enyhébb esetek, mikor csak a nevetségességünket veszik észre a kamaszodó ifjúurak és hölgyek.

Ilyenkor szoktak különféle neveket is ránk akasztani. Gyerekkorukban én csak Apja voltam, anyjuk meg Anyja. Az ő szájukon legalábbis, mert feleségemet én gyakran becézgettem anyókának, anyjácskának, anyóresznek, sőt anyabanyának, ők viszont – már serdülőkorukban – a *fati* és a *muti* nevet ragasztották ránk egy időre, holott én ezt nagyon utáltam. Ahogy azt is utálom, mikor Dombi fiam szemtől szembe *öregnek* titulál,

természetesen merő pimaszságból. Bár ez még elviselhetőbb, mint a fiaim kamaszkorának mélypontján fel-felbukkant *vén fatyinger* nevezet.

El-eltűnődöm azért ezen. Az én apámat mindig csak Sapának hívtuk a családban, anyámat meg ma is Mamám néven ismerik, még a dédunokái is. Hogy Sapával mi pimaszkodni, csúfolódni mertünk volna? Még a háta mögött sem, nemhogy a szemébe. Egyetlen esetre emlékszem, mikor a mai képregények ősében, egy Sicc nevű macska kalandjaiban előfordult két mellékszereplő, Bocs Szepi és Nyúl Tamás. Alakjuk láttán nekem váratlanul arra váltott az agyam, hogy milyen érdekes: ez a zömök Szepi mintha a vallásánárunk volna, Szepesi Pali bácsi – akit gyakran emlegettünk Szepi néven –, a vékonypénzű Nyúl Tamás meg mintha apámat formázná, aki történetesen szintén a Tamás névre hallgatott. Pali bácsit nemegyszer láttam apám társaságában, annál viccesebb volt, hogy most a képregényben is így összejöttek. Ezt a fölfedezésemet siettem is közölni testvéreimmel, de nem arattam vele nagy sikert.

Magam is úgy éreztem: ez azért túlzás. Bármilyen találónak lássék a kép, hogy jövök én ahhoz, hogy Sapát lenyúltamásozzam?

A mai serdülőknek, úgy veszem észre, kevésbé vannak ilyen aggályaik. Bár más felnőtteket illetőleg nekem sem mindig voltak. Egyik tanárom kis keszeg ember létére szép testes, gömbölyű feleséggel élt, akiről az hírelett, hogy csúnyán le-leteremti otthon az urát. Sőt olykor még meg is veri. Hát ez aztán harsány nyérítések csalt elő belőlünk, rosszmájú diákjaiból. Elképzeltük a halálra vált X tanár urat felesége kemény

markában, ahogy dühödten megrázza, majd jobbról-balról lekever neki egyet.

A fiatalok nagyon kegyetlenek tudnak lenni – legalábbis gondolatban – a felnőttekhez. Hát még amikor igazi csalódások érik őket!

Szeberényi Lehel írta *Családi körben* című, egyszer már idézett könyvében az akkor tizenkét éves Zsuzsanna lányáról: „Még mindig hisz egyes felnőtteknek, a többséghez azonban nincs bizalma... ezért hangjában sokszor ingerültség bujkál, tiszteletlenség és szemtelenség érdességei, gyakran tesz túlzó és igazságtalan megállapításokat olyanokra, akiket először lát, mintha valami személytelen bosszú vezérelné.”

Bosszú? Milyen bosszú?

A csalódás bosszúja. Íróbarátom el is mond egy-két esetet, amely Zsuzsannát ilyesmire ingerelhette. Az egyik az volt, mikor a kislány „százast talált az utcán, s nem tudta, mitévő legyen vele: arra jött egy néni, tőle megkérdezte. Volt ott egy pad a néni azt mondta, tegye csak le arra, majd érte jön a gazdája. Zs. boldogan ezt tette, majd mikor a fordulóból visszatekintett, a néni még mindig a padnál állt, és őt tartotta szemmel, a százast éppen egy tolvaj mozdulattal retiküljébe sülylesztvén.”

Egy másik eset sem volt kevésbé fájdalmas, amikor „a fiúk egy madárbullát hoztak be az osztályba... Egyesek azt mondták, hogy megfagyott, mások állították, hogy él, lélegzik, csak elalélt.

A tanító néninek negyvenöt perc alatt kellett az órát leadnia, az anyag pedig szoros, nem ért rá a madárral foglalkozni, s mikor a nebulók csak az időt húzzák, a türelem is végére ér.

– Dobjátok be a kályhába, és lássunk munkához – mondta ismerős hangján, mely szelíd volt és kedves.

Zs. kisírt szemmel jött haza az iskolából.”

Sokfélék lehetnek az ilyen gyerekcsalódások. Zsuzsannának például az is rettentő zokon esett, mikor járási szavalóversenyre ment, hónapokig készült *A tudós macskájával*, s az értékeléskor azt kellett hallania a megyei zsűrielnök gúnyosan biggyesztett szájából: „Egyesek még mindig Arany Jánossal jönnek.”

S nem kevésbé esett zokon neki, mikor egyik legkedvesebb tanárában kellett csalódnia.

„Zs. találkozott az emberi gyengék forrásvidékével. Találkozott a legbonyolultabb, a legalattomosabb rosszal, mely csaknem jónak látszik: a megalkuvással. A felismerés megrázó volt.”

„A pedagógus egy hasonlatot mondott az iskolában. Abból az alkalomból, hogy mozgalom indul, melynek végén kiállítják a gyerekek munkáját. Tavaly is kiállították, s több iskola között elég szerény helyet foglaltak el.

– Olyanok voltak a mi rajzaink – mondta a pedagógus –, mint a szürke madár a sok csillogó, pompázó aranymadár között. Igaz, hogy a szürke madár sokszor kedvesebb, mint az arany, de azért az mégiscsak szürke.

– És hozzátette fáradtan: – Nem baj, ha a szülők belesegítenek.

Zs. összehasonlította a pedagógus szavát azzal, amit eddig mondott. Ezt mondta eddig: Nem baj, ha az a rajz nem is olyan szép, de semmi sem ér fel azzal a jó érzéssel, hogy magatok csináltátok. Ez becsületes dolog. Tavaly is ezt mondta, és tavalyelőtt is. És ezért sohasem voltak első a kiállításokon.

A szavak magukban nem lepték meg Zs.-t. Sok ilyet hallott felnőttektől. A szög mégis mélyre hatolt.”

„Észrevette a felnőttek száján azt a kis vonalat, amit a csalódások és kiábrándulások hoznak.”

„Már tudta azt is, hogy ha őszinte véleménynyilvánításra szólítják fel, azt nem kell komolyan venni, tudta azt, hogy a becsületes út nem mindig használ az embereknek. Tudta azt, hogy a felnőttek megengednek maguknak következtelenségeket, apró-cseprő csalásokat, hazudozásokat, míg a gyerekeknek az ellenkezőjét prédikálják.”

Érzed ezeknek a szavaknak a keserűségét? Én nagyon érzem.

Pedig én mióta tudom azt, amire a tizenkét éves kis Zsuzsanna csak akkoriban jött rá!

Furcsa módon pontosan emlékszem életemnek arra az órájára, mikor először tudatosodott bennem – teljesen tisztán és félreérthetetlenül – a felnőttekben való csalódás. Mikor elő-

ször közöltem néhány magam korú fiúval: „A felnőttek is hazudnak. Ők se jók. Én eddig azt hittem, hogy csak mi lehetünk rosszak. Ők se jobbak, semmivel se. És minket mégis úgy szidnak és büntetnek, mintha joguk volna hozzá. Nincs joguk. Semmivel se jobbak, mint mi.”

Mi jogon? Igen, ez a kérdés: mi jogon? S ezt a kérdést előbb-utóbb minden magadfajta, éréfélben lévő volt-gyerek-de-már-nem-egészen-gyerek fölteszi.

GYEREKSZEMMEL

Mutatnak a gyerekszemek még kiábrándítóbb képeket is a felnőttvilágról. Az irodalom tele van ilyen esetekkel, Copperfield Dávid és Twist Olivér e téren szerzett tapasztalataitól egészen a *Zabhegyező* kamaszhőisének nem éppen szívvidámító élményeiig.

De mi maradjunk most a magunk háza táján. Üssük fel például Móricz Zsigmond egyik kevésbé ismert regényét, *Az asszony beleszólt*. Szerepel ebben a többi között egy tisztelteremtő férfiú, Schultheisz tanácsos úr, Bolyka és Mucuska nevű két lányával és a családban csak Öcsinek hívott neveletlen fiával. A tanácsos úr becsülete épp ebben az időben tétetik próbára. Ekkor jön rá, hogy a szomszéd Flemmingék nekik hosszabb ideje minden negyedévben egy szappannal és egyéb piperecikkekkel teli csomagot küldenek, s ezt az ő felesége szó nélkül átveszi, hogy a gyerekekkel együtt vígan megosztozzon rajta.

Ő mint befolyásos tisztviselő csakugyan tett egyszer valami jelentéktelen szívességet, hogy a szomszédjukban lakó kereskedő nagybani szappanszállítója lehessen a klinikáknak, de épp ezért rühelli a dolgot. Hogy jön ő ahhoz, hogy ezért bármit elfogadjon? Férfimódon viselkedik, és számlát kér az összes addigi ajándécsomagról. Csak akkor sápad el, mikor a számla csakugyan megérkezik.

„*Halovány lett. Hol vegyen ő most kétszázhuszonöt pengőt?*”

Egy barátjához küldi el Öcsit, kölcsönpénzért.

„A fiú ijedt arccal állott előtte... Igazat adott apjának, s el volt szánva a legvégsőkre a család becsületének érdekében.

Lángoló arccal úgy rohant a fiú, mintha űzött vad volna.”

De másnap ugyanennek a fiúnak mástól lángol az arca.

Azt nem tudhatja, hogy az apja időközben – finomabb formában – mégiscsak eladta magát. Hogy előkelő barátjának az ajánlatára *„mint póttag bevonult a pénzügyi bizottságba s bizonyos aktáknak aláírásáért, amit senki sem akart vállalni, háromszáz pengőt vett fel...”* Nem, ő még azt hiszi, hogy büszke lehet az apjára, aki oly kényesen óvja tisztességét, neve tisztaságát.

Sült kamasz lévén, egynémely dolgok jobban is izgatják. Például hogy miféle könyvet olvasott éjjel a nénje, Bolyka, a fürdőszobába zárkózva.

Fel is feszíti a fiókját, s kilopja belőle. Behúzódik a maga szobájába, s már esik is neki. Ott leli meg később az apja, s észreveszi, hogy az ő beléptekor Öcsi eldug valamit.

„A fiú csak nagy buzakodás után mutatta fel a pirosfedelű könyvet. Fraccaroli: Amerikai lányok.

– Mi ez?

– Ez? Regény.

– Hol vetted?

– Kikértem...

Az apa a kezébe vette, belenézett s ezt olvasta belőle:

«Szőke fejed a párnákra hanyatlott. Karjaid szorítása ellanyhult, és hosszú szempilláid lezárultak... Egy pillanatra megdermesztett a meglepetés... érintetlen fiatalságod első virágát adtad nekem!»

Elsápadt és becsukta a könyvet.”

Természetesen nem adta vissza. Magával vitte, s bezárta az íróasztala fiókjába.

Csakhogy ebéd után visszament a hivatalába.

„Öcsi nem tudta, mi van a könyvvel. Egész délután azon törte a fejét, hogy lehetne kinyitni az apja íróasztalát. Ezt nem lehetett olyan könnyen kifeszíteni, kitűnő asztal volt, de legnagyobb meglepetésére a jobb oldali felső fiókban, az asztal emelvényének kis fiókjában, ahol a sárgaréz lámpa állott, talált egy csomó kulcsot.

Sorra próbálgatta őket, de a középső fiókba egyik sem illett bele. Erre a többi fiókot próbálgatta... számlák és iratok. Levelek. Régi, megsárgult levelek. Mindenféle lom. Amit öreg emberek megőriznek, bár soha többet meg nem nézik őket. Azonban a bal alsó fiókban egy köteget talált. Kibontja, s fényképek vannak benne. A fiú elvörösödött, aztán elsápadt, s a csomagot kiemelte. A fiókokat gyorsan bezárta, s a zsákmánnyal elszaladt, olyan remegő lábakon, mintha hirtelen leégett volna a lelke.

Most már aztán csak próbáljon az apja leckét tartani... Elbújt, és bezárkózott a félreeső helyen, s ott nézte végig a csomagot. Szörnyű volt, és folyton a fejét csóválta. Ez az apa. Ez a magasállású hivatalnok. Egy méltóságos úr ilyen könnyelmű, hogy efféle képeket őriz...

A fiú e pillanatban apás szigorúsággal ítélte meg a vén és mindig erkölcsös családi főnököt."

Most vegyünk egy mély lélegzetet, s kérdezzük meg: kötelező minden szülőnek előbb-utóbb így lebögnie önnön magzatai előtt?

Jaj, dehogyis kötelező! Különben is csak azok bögnék így le, akik megjátsszék magukat. Ha én tanácsot adhatnék a szülőknek, azt mondanám: ne akarjanak túl tekintélyesek lenni gyerekeik szemében. Aki nem tolja fel magát túlságosan magas polcra, az kisebbet esik e szigorú szemekben, ha egyszer az ő gyöngéi is kiderülnek, napvilágra kerülnek. Netán olyan gyöngéi is, amelyek átlagos felnőtt ésszel nem vágnak ugyan becsületbe, de a serdülők lelkébe fészkelődött kényes bírónagyon is firtatandónak véli őket.

Az a világ, amiben én nőttem, nyomorultabb volt a mostaninál. Pontosabban: keveseknek a gazdagsága mellett kiáltó volt sokak szegénysége.

Mi nem tartoztunk a gazdag kevesek, de a kiáltóan szegények közé sem. S jól emlékszem, milyen keserves volt rájönnöm: rengetegen élnek rosszabbul nálunk.

Tizenhárom éves lehettem, vagy tán még csak tizenkettő, mikor karácsonyi ajándékokkal küldtek el szüleim december 24-e kora délutánján a nagynénémékhez. Már erősen szür-

kült, mire hazafelé igyekeztem. A sűrűsödő homályban szó-
lított meg a városháza előtt Szabó néni, egy töpörödött kis
öregasszony, s kezdett el panaszkodni. Nem tudom, mi tör-
ténhetett, hogy karácsonyra már úgy elpénztelenedtek, mert
az igazi nagy ínség ideje mindig a tél vége, tavasz eleje volt
akkoriban mifelénk, mint mindenütt az Alföldön. De nem is a
betévő falat hiányzott tán náluk, hanem valami kis parázspénz
sóra, paprikára, gyufára, cukorra, vagy valami adósságot kel-
lett volna visszafizetniük, mert azt sírta el ott a fülemben, hogy
vágta egy disznót, de annyira kell a pénz, eladnának két son-
kát. Fel vannak füstölve, szóljak már a szüleimnek, mi sokan
vagyunk, nálunk biztos elkelne, nem adná drágán, vegyük már
meg, mert neki annyira kellene most az a kis pénz... Szinte
könyörgött ott nekem, majd hogy a két kezét össze nem tette.
Már arra gondoltam, hogy hiszen karácsony van, beszaladok,
kihozom neki a féltve őrzött, fényes ezüst ötpengősöm, de ő
csak mondta tovább a magáét, és szavai világossá tették: ennél
jóval több pénzre volna szüksége. Megígértem hát neki nagy
erősen, hogy szólok a szüleimnek – ő ilyenkor, az ünnepi ké-
szülődés lázában nem akarta zavarni őket –, föltétlenül szólok
nekik, hogy üzenjenek ki velem, ha minden rendben van, s ő
jöhet a sonkával. Magamban biztosra vettem, hogy így is lesz,
hisz miért ne kellene nekünk az a két sonka. Szaladtam be,
anyám épp a mákos és a diós kalácsot sütötte, meg a húsokat
az ünnepre, teli volt a konyha nyálcsordító illatokkal, ő meg
teli volt munkával. Nem a legjobbkor kezdtem el magyarázni:
itt van kint a házunk előtt Szabó néni, ez és ez a baja, ezt meg
ezt akarja. Amit én a szívem mélyéig átéreztem, hogy itt a ka-
rácsony, és Szabó néniék pénz nélkül mennek az ünnep elébe,
azt ő a maga ezer tennivalójának a lázában nem érezhette át.
Mondott valamit, hogy miféle sonka lehet az, csak olyan házi
füstölésű, az kéne csak, hogy megvegye, mi gyerekek meg fin-
torogjunk a szaga miatt, az íze miatt, mert mit tudja ő, min füs-
tölték, kevés fájuk van az embereknek, égetnek itt mindenfélét
ezekben a házi füstölőkben, hogy némelyik sonka olyan szagot
kap... Csak azt nem mondta, nem is mondhatta, hogy hozza el

Szabó néni, hadd nézze meg ő maga, hadd szagolja meg, mert amit egyszer elhoztak, azt illet is megvenni. Én hát – mindezt megértvén – csak álltam ott, mint egy rakás szerencsétlenség, s nyeltem nagyokat, mert szólni semmit sem tudtam. Éreztem, hogy anyámnak igaza van, de azt az érzést sem tudtam kivetni magamból, amely odakint járt át: a szorongató szánalmat a nekem, a még majdnem gyereknek könyörgő öregasszony iránt. Most ott toporog kint a hidegben, reménykedve várja, hogy karácsonyi jó hírt viszek neki, s én menjek ki a gazdagok gőgjével, hogy a két sonka, amit kínál, nekünk nem kell. Egy-szerre olyan szégyen fogott el, hogy legszívesebben a föld alá süllyedtem volna, de mozdítanom kellett a lábam, indulnom kellett kifelé, s a magam szájával mondani el – az előbb még biztatóan mosolygóval –, hogy nem kell, nem kell, nem kell.

Nem tudom már, miket nyögtem Szabó néninek, de ennek a karácsonyestének a szégyene még sokáig bántott. Hisz ekkor értem fel először ésszel: mi az, másoknál gazdagabbnak lenni, s mégsem segíteni.

Pedig ha valaki, apám, anyám sokakon segített. Apámnak kevéssel később halt meg egy jó barátja, s hagyott hátra öt nevetlen gyereket. Csak néztem, hogy ő, aki a piaci pénzt anyámnak fillérre kiporciózza, most szinte számolatlanul adja a piros hasú százpengősöket a szemét törölgető, gyászruhá-
özvegynek.

Lassan világosodott meg előttem: a segítségre kész embereknek sem mindegy, kihez mi fűzi őket. Olyan szegény lehet valaki, mint a templom egere, de ha nincs hozzá közelebbi közük, legfeljebb némi alamizsnát vetnek oda neki. Sőt, akihez közük van, azzal sem osztják meg mindenüket csak úgy, gondolkodás nélkül. Hisz engem az is megütött ilyen idős koromban, hogy Kiskunhalason vendégeskedvén egy ottani özvegyasszony rokonomnál, az végigmutogatta: mi mindent foglaltak le házában a végrehajtók. Ez a ház igazi úrilak lévén, még az üvegtalpakon álló nagy, fekete zongora sem hiányzott belőle (az is le volt foglalva persze). A nagy gazdasági válságnak azok az évei azonban az ilyen körülmények között élő ki-

sebb úri birtokosokat is gyakran csőd szélére juttatták. Főleg ha váltóadosságok is terheltek őket, amelyeket nem is mindig ők maguk csináltak. Nemegyszer másokon, megszorult rokonokon, barátaikon segítettek azzal, hogy váltóikra hajlandók voltak ráírni a nevüket, s így egész vagyonukkal kezekedtek a visszafizetésért. Ezt az asszonyt, halasi rokonunkat, épp a jószíve vitte veszedelembe. Ezért is sajnáltam meg. – Jó, elviszik a zongorámat – mondta. – Vigyék. A szekrényeimet se sajnálom. Hagyjanak egy ágyat, nekem elég. De ha itt árverezni kezdenek, akkor nem lesz vége. Tudod, milyen földem van. Az az egy szőlő ér belőle valamit, a többi olyan hitvány homok, hogy még! Most mondd meg, mi lesz, ha ezt is kihúzzák a lábam alól? Hova megyek én akkor?

Őt másképpen sajnáltam, mint azon a karácsonyestén Szabó nénit. Rajta nem is lehetett volna annyi pénzzel segíteni. Hazaérve Szentmiklóstra, mégis megpedzettem apámnak, mit hallottam, mit láttam.

Elborult. De csak annyi szava volt rá:

– Látod, soha váltót ne írj alá. Se magadnak, se másnak. Ez már sok embert tönkretett. Sokat az öngyilkosságig.

– És mi lesz Zsófi nénival?

– Ő is ennek az áldozata szegény. De csak nem marad azért betéví falat nélkül!

Később kiderült: csakugyan nem maradt. Nekem, az akkori kiskamasznak mégis furcsa volt, hogy az én apám ennyivel üti el a dolgot. Jómagam hosszú évek múltán jutottam csak el arra a kesernyés bölcsességre, amit bele is írtam egyik regényembe: *„Jó csak úgy lehet az ember, ha közben rossz is: minden szeretetnek, minden törődésnek, minden segítségnek az az ára, hogy más rászorulókat közben ne szeressen, velük ne törődjék, rajtuk ne segítsen, mert egy embertől nem telik minden.”*

Igy, nyílt szóval kimondva, ezt Te is biztos megérted. De még akkor is lehet, hogy rád tör a rossz érzés: valami nincs rendjén a világban, ha ilyen különbségek lehetnek szegények és gazdagok, nyugodt jómódban élő és sűrű gondok közt vergődő családok között.

Nézed a világot, s könnyen megeshet: annyi bősztító gazdagságot, annyi kiáltó nyomorúságot látsz magad körül, hogy még talán azt is megkérded: „Ki rendezte ezt így be? Jobban nem lehetett volna?” S figyeled a szüleidét – ahogy én is egykor a magaméit – hogy könnyű szívvel belenyugszanak-e mindabba, amibe a benned székelő szigorú bíró szerint semmiképpen sem volna szabad belenyugodniuk.

KI A NAGYOBB?

Van egy rövid történet a Bibliában Jézus tanítványainak vetélkedéséről. Több evangélista is följegyezte, hogyan vitatkoztak azon, melyikük nagyobb, s aztán milyen fejmosást kaptak ezért mesterüktől. Lukács evangéliumában például így hangzik a kitanítás utolsó mondata: *„Mert aki a legkisebb mindnyájatok között, az a nagy.”*

Majd kétezer éves tanítása ez a keresztyénségnek, de ennyi idő alatt sem igen szűrődött bele az európai szellemiségbe. Pedig hogy érthetőbb legyen a dolog, az evangéliumok szerint Jézus még egy gyereket is odaállított, s úgy magyarázta tanítványainak, hogy ilyennek kell lenniük. Mint ez a gyerekek.

Csakhogy a felnőttek jobb szeretnek a maguk módján viselkedni, vetélkedni. Ahogy kétezer éve, úgy ma is. Jobb szeretnek nem úgy lenni nagyok, hogy a legkisebbek lesznek, hanem úgy, hogy hatalmasok, erősek, gazdagok. Többek akarnak lenni a többieknél, s nem megalázni magukat mások előtt.

De hát ez kinek jobban sikerül, kinek kevésbé, kinek egyáltalán nem.

Rólad sem tudom, honnan is tudhatnám, hogy a Te szüleid mire vitték ebben a már-már kötelező vetélkedésben. Illetve: belementek-e egyáltalán ebbe a játékba? Számít-e szemükben a *presztízs*? Számítanak-e a *státusszimbólumok*?

Ismered ezeket a különös szavakat? Jó, ha megismered őket, mert ezek is korunk kulcsszavai közé tartoznak. Jelentőségüket századunk társadalomtudósai derítették föl, miközben azt

kutatták, mi teszi az embereket egymás szemében nagyobbá vagy kisebbé, többé vagy kevesebbé.

A presztízs magyarul: hírnév, tekintély, befolyás, erkölcsi súly. A státusszimbólum: mindaz, ami a megszerzett társadalmi pozíció jelzésére szolgál.

Egy hadseregben mindkettő nagyjából a rangokkal jár együtt. A presztízst mindenekelőtt a rang adja. A rangot pedig a rangjelzések szimbólumai teszik nyilvánvalóvá mindenki számára, az egy szem „krumplivirágtól” az aranyosan csillogó tölgyfalevelekig és a nadrágszáron pirosuló két széles, vörös csíkgig. De jelzi sok minden egyéb is persze, az újoncok – a „kiskopaszok” – rövid hajától a főtisztek személyes kocsinhasználatáig, vagy személyes kitüntetéseiig.

A polgári életben bonyolultabbak a dolgok. Ott több minddel lehet kisebb-nagyobb presztízst szerezni, s ezt mások szemében minél észrevehetőbbé, sőt kihívóbbá tenni.

Sok iskolában ezért is kötelező köpenyben járnotok, s ezért is tilos a lányoknak – elvben – ékszerek viselése, hogy ne folyhasson gátlástalan flancolási verseny: ki milyen cuccot és egyéb szereléket tud magára aggatni. Hogy a presztízst lehetőleg a tudás adja, és az osztályzatok jelképezzék.

Csak hát azt Ti is tudjátok, hogy azok a cuccok és egyéb szerelések mégis számítanak egymás szemében. Ahogy számít az is, melyik családban van kocsí, van videó, színes tévé, s milyen márkájú, melyikötök mennyire van teli pénzzel, ki hol lakik, milyen házban, milyen lakásban, van-e a szüleinek nyaralója,

hétvégi háza, és hol, és milyen: ki milyen országokat, városokat, tengereket járt meg már... és így tovább.

No igen, számít a magatok embersége is, a saját egyéni teljesítményetek, akár tanulásban, akár sportban, zenében, egyebekben, még táncban, nótázásban, humorban is, még szexben is. De azért folyton érzitek és akaratlanul is éreztetitek egymással: a szülők is számítanak. Számít, hogy ki van közülük a társadalmi ranglétra alsóbb vagy felsőbb fokán; alacsonyabb vagy magasabb ágán annak a bizonyos nagy uborkafának, amelynek a megmászása némelyeknek a legfőbb gondja. S ami ettől egyáltalán nem független: kit mennyire vet fól a pénz, vesznek körül az anyagi jólét kézzelfogható jelei, vagy szorongatnak családotul a mindennapi megélhetés filléres gondjai.

Igen, ez a játék mindig, mindenütt folyik, főleg a „fejlett” világban. S érdekes, hogy épp a nyugati fiatalok kezdtek először utálkozni a felnőttek e kényszerű presztízs- és státusszimbiolum-hajszolásán. Ez hozta meg a divatját a farmernadrágnak, amely persze szimbólum is, nemcsak praktikus viselet: az önként vállalt emberi egyenlőség jelképe. (Elég röhejes, hogy a márkás farmerek aztán megint csak státusszimbiolummá váltak.) Ez az utálkozás adott érzelmi töltést egy időre a hippik mozgalmának is, akik nemcsak a farmernadrág felhúzásáig jutottak el, hanem cipőjük levetéséig s a rendszeres mosakodás elvetéséig, a különféle kábítószeres élvezetéről nem is szólva. Mondván: ahogy a szüleink élnek, úgy nem érdemes élni. Ha pedig úgyis értelmetlen az élet, akkor ne is viselkedjünk úgy, mintha volna értelme, ne törődjünk megrögzött szokásokkal, hazug erkölcsi elvekkkel, éljünk, ahogy nekünk tetszik, éljünk akárhogy, akárhol, de ebbe a társadalomba ne illeszkedjünk bele.

Az persze csakugyan nem mindegy, mi tölti be az életünket. Csak a hatalmi és a vagyoni hajsza, a presztízs növelésének, az újabb és újabb státusszimbiolumok megszerzésének a végtelen vágya? Vagy az, hogy használni, szolgálni akarunk egymásnak és a minket is magukba foglaló kisebb-nagyobb közösségeknek?

Az sem biztos ugyan, hogy aki szolgál – bármilyen tiszta szándékkal, bármilyen önfeláldozóan –, az megveti a presztízst. Annak is örömet szerezhet, ha törekvéseit méltányolják, teljesítményeit elismerik. Aligha vagyunk annyira szentek, hogy a jóért, amit adunk, csak megnemértést, meghurcoltatást, gúnyt és gáncsot várnánk. Arany János is keserűen írta az *Epilógus*ban:

*Ha egy úri lócsiszárral
Találkoztam s bevert sárral:
Nem pöröltem, –
Félreálltam, letöröltem.*

Csak hogy nem mindig lehet félreállni. Főleg amikor már nem magunkról van szó, hogy miránk sarat vernek-e.. Amikor vállalnunk kell azt, amit a barátság ró ránk, amit a becsület, vagy lelkünk bármilyen meggyőződése, hogy úgy helyes tennünk, ahogy teszünk.

Az igazi nagyság valahol itt kezdődik. A felnőttek is ettől lesznek – ha lesznek – igazán nagyok. S Te is ettől leszel talán még náluk is nagyobb.

HAGYJATOK BÉKÉN!

A nagyok azt hiszik, hogy csak őket kéne jobban békén hagyni. „Tekerd le azt a rádiót, az ég áldjon meg! Mit üvöltetted? Halkítsd le a magnót! Halkítsd le! Ez a tévé! Ez a videó! Muszáj ennek ilyen baromian bömbölni? Megőrjítesz! Tisztára megőrjítesz! Csöndesebben! Nem érted?”

Nem érted, mert nem akarod érteni. Ők letekerik, Te föltekered, ők lehalkítják, Te fölerősíted. Hadd ordítson! Hadd üvöltsön! Akkor van egy kis nyugalmad, ha üvölt. Akkor nem kell századszor meghallgatnod ugyanazt a szöveget, hogy: „Miért nem nyíratod már le a hajad, miért nem nyíratod, miért nem nyíratod?” Vagy: „Már megint nem tanulsz, már megint nem tanulsz, már megint nem tanulsz!” Mert Te meg ezt nem bírod. Jobban utálod, mint ők a rádiót, a tévét, a magnót, a videót, a lemezjátszót, a gitárt, a pofagyalt, a pikulát és minden egyebet összevéve. Neked a fülsiketítő énekszó, az agyadba zuhogó zene: menedék. Védelem a világtól. Oltalom, még a saját gondolataidtól is. Boldogan hallgatod, mert akkor nem kell odafigyelned még önmagadra sem. Elmerülhetsz a semmin sem rágódó öntudatlanságban, az ütemesen harsogó, mámoros egykedvűségben: „Mit érdekel – engem az – egész – hagyjakok – békén – hagyjakok – békén – hagyjakok – békén!!!”

Vagy Te a csendet, a magányt szereted inkább? A zavartalan tűnődést, töprengést, a befelé való hallgatódzást?

Befelé? Vagy kifelé? Sokszor magad sem tudod. Megnyílik a füled legyek, méhek, darazsak döngésére, feketerigók estéli füttyére, harkályok hajnali kopogására, szelek sivítására, lombok suhogására, az ablak üvegét szaporán verdeső esőcseppek dobolására, folyóvizek csergésére, tóparti hullámok csapdosására... de Te máris befelé figyelsz: ábrándozol vagy emlékezel.

Akárhogy s mint, az biztos, hogy az ilyen hangtalan hallgatódzás, szótlán merengés többet ér a legmámorítóbb muzsikánál is.

Lehet persze, hogy az is kell. A táncra ingerlő tamtamok. A dobhártyarepesztő döndönök. Nem vitatom, jaj, dehogy vitatom, bár cseperedő fiaim, lányaim apjaként szenvedtem töltik magam is eleget! „Tekerd le azt a rádiót, az ég áldjon meg! Mit üvölteted?” Az ilyesmiben én sem voltam sokkal edzetebb idegzetű, vagy sokkal szelídebb más szülőknél. Akkor vigasztalódtam csak meg némileg, mikor Helsinkiben élő finn barátomtól kaptam egyszer panaszos levelet: nem tudja már, melyik zugába bújjon el a lakásnak, mert a két lánya szünet nélkül bőgeti, vagy a magnót, vagy a rádiót. No, mondom, már ti is itt tartotok, nesztelen természetű, halk szavú finn testvérek? Akkor én mit szóljak?

Igen, a mai fiataloknak ez a hangerősítési, „megafonálási” világmozgalma, úgy látszik, lassan minden országra kiterjed. S én mégis azt mondom, hogy jó túljutnotok rajta. Vagy jó legalább megismernetek azt a másíkajta örömet, amit a csönd kínál kinek-kinek.

Volt egy barátom – hamar meghalt szegény –, ő írta valamikor ezt az egyetlen mondatot egy Szilvásváradról küldött képeslapra: „*Fexem a fűben, nézem az eget.*”

Nekem akkor a *fexem* szó tetszett ebben a legjobban. Mindjárt neki is láttam, hogy hasonlókat keressek, amik ugyanilyen trükkösen írhatók le: cselexem, verexem, igyexem, törexem, énexó, nyaxirt, máxem, tyúxem... Magam is sült kamasz voltam, hogyne vihogtam volna hát jókat önnön leleményeimen. Szívem mélyén mégis úgy éreztem: barátom szerencsésebb nálam, ő csak fexik a fűben, és nézi az eget. Ó, mely kíváncsi állapot!

Valóban az. Ma is ezt mondom, holott azóta majd negyven esztendő múlt el felettem.

Nagyon kell néha ez a kiszabadulás. Az Iskolai és a családi muszájoktól megkötözött léleknek ez a jóízű kinyújtózása.

A világért sem akarom szidni az iskolát, hisz szidod Te úgyis eleget. Gyakran még igazságtalanul is. De az bizonyos, hogy az iskola – akarva-akaratlanul – napi jó néhány órára elvon téged is a látható, hallható, ízlelhető, szagolható, tapintható vi-

lág ezernyi örömétől. Bezár egy terembe, ahol nincs se fű, se fa, se kutya, se macska, se lepke, se bogár, se víz, se sár, se hegy, se völgy, se ég (hacsak nem számítjuk azt a darabka kékséget, amelyre – ha bekukucskál is az ablakon – szigorúan tilos rábámulnotok). Olykor még a levegő is kevés annyiótoknak, akik ott ültök a fehér falak és a fekete tábla bűvöletében. Könyveitekben is fekete betűk sorakoznak fehér lapokon, s miközben a valóságból gondosan leszűrt tudományokkal tömítek a fejeteiket, az élet igazi színei nemegyszer kiesnek a szemetekből.

Már csak ezért is jó hol hanyatt fekvé bámulnod az égre, hol egyéb módon töltekezned kedvedre a természet apró-cseprő csodáival, s így jutnod közelebb önmagadhoz is.

Ahogy például Arany János tette Jankó korában:

*Ott ledőlve, a temető sarkán,
Néha vesszőt metszegete tarkán,
Néha pedig fiz tilinkót vágott,
Vagy nézte a szőke délibábot.
Óra-hosszan nézte a felbőket,
Toldva-foldva képzeletben őket:
Majd bikának, majd toronynak látván,
Majd betyárnak szilaj lova hátán.
Majd nagy fának képzele egy foltot:
Ez alakult, amaz elmosódott,
És mikor így elmosák a szellők,
Megsobjajtá az eloszló felhőt.*

*Vagy megállott szeme a nagy égen,
Mely felette gömbölyödött kéken.
Nézte, hogyan tűnik el a gólya –
Gólya lenni úgy szeretett volna!
Néha dalolt, néha fütyörészett,
Néha csak úgy a semmibe nézett,
Néha úgy tett, mint ki messze hallgat:
Hallgatá a láthatatlan darvat.
Olykor az ér sás-szegélyű mentén*

*Ábrándozva, lúdjaít követvén:
Gyönyörködött benne, amint úsztak
S magok után fénybarázdát húztak...*

Vagy később, már debreceni diák korában:

*Ebédre vackort és kókényt szedett,
S egész nap elcsatangolt a Nagy-erdőn,
Olvasni fűbe ha telepedett,
Nem olvasott, – csak egy mohlepte cser-tőn
A mikrokosmost, sürge hangyabolyt
Órákig nézte, amint föl- s lefolyt.*

Ezért is vált aztán olyan nagy költő belőle? Bizonyára ezért is. Tudott mélézni, tudott álmodozni.

Jó, jó, de mit csináljon az, akit nagyvárosba, kopár kőrengesbe vetett a végzete?

Szippantson bele az is, amikor csak teheti, erdők-mezőligetek levegőjébe, nézzen föl az is, ahonnan csak fölnézhet, nappal a felhők fodrozta, éjjel a csillagok csipkézte égre... de még az aszfalton is jobb elcsatangolnia egy-egy óra hosszát, mint sohasem lennie egyedül, lelke csöndességére.

Mindig csak az iskola, mindig csak a család, mindig csak a tévé, a videó, mindig csak a magnó... ez nem embernek való. Még ha az az ember csak tíz-egynéhány éves, éretlen kamasz vagy kölyöklány is a felnőttek szemében.

Té is az vagy a szemükben, nem? Pontosabban: nem akarsz az lenni. Nem akarod, hogy unos-untalan éreztessék veled: igaz, hogy már nem vagy egészen gyerek, de nem vagy felnőtt sem.

Ezért is menekülsz a veled nagyjából egykorú barátok körébe. Ezért a muzsikamámorba – néha még egyéb mámorokba is. S ezért szeretsz – ha szeretsz – időnként egyedül lenni, önmagaddal beszélgetni. Sőt, nemcsak önmagaddal, hanem – gondolatban – apáddal, anyáddal, egy-egy tanárodal: mindenkivel, akinek el akarnád magyarázni, hogyan is vannak a dolgok valójában. De csak akarnád. Mert ha igazá-

ból beszélsz velük komoly dolgokról, többnyire csak nyögsz, nyelsz, megkukulsz. Ezért is társalogsz velük így magadban: ilyenkor pontosan tudod, miről mit kellene mondanod.

És magaddal is vannak persze elszámolnivalóid. Nem vagy már olyan kiegyensúlyozott, egylelkű lény, mint boldogult gyerekkorodban. Addig egy valaki voltál, most két valaki lettél: egy testi vágyakkal teli valaki és egy másik, aki ezt restelli.

Vagy Te nem így vagy vele? Én bizony így voltam – tizenhárom-tizennégy-tizenöt éves koromban – s rettentő sokat kínlódtam.

Nem volt, aki megértsen. Amíg egy olyan baráttra nem találtam, akivel nemcsak pingpongozni, sakkozni, focizni, fejelni, csavarogni lehetett, hanem vallani is egymásnak: kibeszélni titkos fájdalmainkat, félelmeinket, vágyainkat és szégyeneinket.

De még akkor is jólesett naponta egy-két órácskát egyedül lennem, s elrendezgetnem magamban a mindig újra meggyűlő összevisszaságot.

Még tán a felnőtteknek is nagy szükségük volna erre. De ők többnyire csak futnak, rohannak, verejtékeznek, vitatkoznak, veszekednek, győzködnék, panaszkodnak – s kevesen keresik közülük azt a külső-belső csöndet, amely pedig megfizethetetlen alkalmá az emberi eszmélkedésnek.

Hogy tudnak még rád is haragudni, amiért látszólag cél nélkül üldögélsz, heversz vagy kószálsz. Pedig Te érzed, hogy szükséged van rá. Annyi minden jut az eszedbe, száll a szívedre, ami máskor soha.

„Hagyjatok békén! Hagyjatok békén!” – kiáltanád, ha meréd. De bekapcsolod inkább a rádiót, az üvöltsön helyetted, s magad elé veszed valamelyik tankönyvedet. Jártatod a szemed a sorokon, úgy csinálsz, mintha tanulnál.

Talán sikerül is tanulnod valamit. Bár a szüleid nem nagyon hiszik. Néznek rád szomorúan, ha ugyan nem mérgesen: hogy lehetsz így elvadulva?

Jaj, ha meg tudnád egyszer magyarázni nekik, hogy nem vagy Te olyan elvetemült, vad alak, sem olyan félnótás fickó,

mint amilyenek a maguk szigorú szemével látnak! Vagy ha legalább azt megértenék, hogy Te már egy kicsit sem vagy gyerek!

Úgy megmondanád nekik: „Köszönöm, hogy törődtök velem, de már ne úgy szeressetek, ahogy eddig szerettetek. S ha nekem jólesik egyedül lennem, magamban merengem, hagyjatok engem békén, hagyjatok békén, hagyjatok békén!”

BEZZEG AZ ÉN IDŐMBEN!

Ez az, amitől a falra másztok. Amikor elkezdi mondani apátok, anyátok, nagyapátok, nagyanyátok, hogy bezzeg az ő idejében! Akkor még nem ilyenek voltak a fiúk, nem ilyenek voltak a lányok.

Nekem is mondták már ezt a magam ifjúkorában. Egy nyaláb folyóiratot vittem például költetni Gyeneékhez, akiknek egy kis papírboltjuk volt az öreg gimnázium épületében, de emellett – a hátsó helyiségben – könyvkötéssel is foglalkoztak. Talán egy kicsit szelesen nyitottam az ajtót, talán nem köszöntem elég hangosan, elég az hozzá, hogy az öreg Gyene bácsi nem találta elég illendőnek a viselkedésemet.

Ott volt a legkisebb fia is – nyolcadik gimnazista –, akit én kisdíák létemre szó nélkül letegeztem beszélgetés közben. Akkor aztán az is rákezdte: az ő korában nem volt rá eset, hogy kisdíákok felsősöket tegezzenek. Ő minden nagydiákot magázott, kivétel nélkül.

Nem szerettem ezt a kitanítást, de békésen tűrtem, nem szóltam rá egy szót sem. Az én időmben az ilyesmit még tűrni illett. De talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a boltocská gazdáját – a nagydiák bicegő

bátyját –, aki a cégtáblára helyspórolásból *e. Gyene Gusztávnak* írta ki magát, egyetlen betűvel jelezve, hogy ő *eketyukodi* Gyene, ettől fogva különös örömmel hívtam a háta mögött Egyen-e Gusztávnak. Igaz, ebben az olcsó tréfában testvéreim is osztoztak. – Egyen-e Gusztáv? – kiáltotta valamelyikünk. Mire fölharsant a kórus: – Ne egyen! – Ezt a kérdés-feleletet nem untuk el aztán akár tízszer egymásután megismételni. – Egyen-e Gusztáv? – Ne egyen! – Egyen-e Gusztáv? – Ne egyen! – S röhhentettünk akkorákat, hogy a könnyünk majd kicsordult.

Ajaj, most elszóltam magam. Még hogy csúfolódtunk! Még hogy röhécseltünk! El ne hidd! Az én időmben mi olyan komolyak voltunk, serdülőiéiben lévő fiatalok, mint a vakbélgyulladás. Az meg aztán eszünkbe nem jutott volna, hogy tisztes felnőtteket pimaszul kinevessünk.

Látod, ez a baj, hogy sok felnőtt ebbe őszintén beleéli magát. Ő nem volt ilyen, mint ezek. Az ő idejében ilyesmi nem létezett.

Sok minden csakugyan nem létezett. De hogy mi jobbak letünk volna nálatok? Aligha.

A világ, az sokban más volt, s benne mi sem egészen olyanok, mint a mai fiatalok. De nem is egészen másmilyenek. S jobbak biztos nem.

A leghitelesebb híradást az irodalomból olvashatod ki ezekről – és a még régibb – időkről. S akkor már Te is lemérheted, mik a valódi és mik a vélt különbségek.

Nekem is kedves olvasmányom például a *Gyermekkor, serdülőkor, ifjúság*, amelyben Tolsztoj vall a saját fiatalkoráról. S hiába volt ő orosz grófi csemete, jómagam meg magyar vidéki papfi, minduntalan érzem – túl sorsunk soknémű különbözőségén – az azonos életkorral járó összecsengéseket.

Ő is pontosan emlékszik rá, mikor kezdett először nem gyermeki szemmel nézni az apjára és más felnőttekre. Még mindig elfogódott volt egy kicsit az apja iránt, de ahogy most látta a sztarosztáival, ispánjaival vesződni – háziköntösben vagy kihajtott gallérú ingben –, vagy jó gazdaként a

szerűt járni, vagy nagy vadászként a puskát a vállára vetni: ez a kép már egy elég mindennapi embert mutatott, aki – mint írta – „*sokat veszített a szememben*”. Akárcsak a nagymamája, sovány, ráncos arcával, kiégett szemével, vagy öregedő házi-tanára, aki egy nap vörös parókát tett a kopasz fejére, s ettől „*olyan furcsának és nevetségesnek tűnt, hogy csodálkoztam, miért nem vettem ezt észre előbb*”.

„*A lányok és köztiünk is valami láthatatlan válaszfal jelent meg; nekik is, nekünk is megvoltak a titkaink...*”

Igen, ezek örök jelenségek, minden nemzedékben újra ismétlődők. Ahogy az is, amit így fejezett ki az író: „*Természetből szégyenlős voltam, de szégyenlősségemet még fokozta meggyőződése, hogy rút is vagyok... S szent bitem, hogy egy ember fejlődés-irányára semminek sincs olyan döntő befolyása, mint a külsejének; nem is annyira magának a külsőnek, mint a meggyőződésnek, hogy vonzó vagy nem vonzó.*”

Vannak – ahogy mindig voltak – fiúk, lányok, akik szerencsések e tekintetben: magukat szépnek látók, vonzónak érzők. De társaik legtöbbjét keserű kétségek emésztik, főleg ha testvérükkel vagy másvalakivel összehasonlítva, ők csúnyábbnak, esetlenebbnek vélik magukat.

Tolsztoj is pontosan így járt a bátyjával, a nála alig egy évvel idősebb, de jóval magasabb, nyúlánkabb Vologyával. „*Ő mindenben fölöttem állt: szórakozásban, tanulásban, vitákban, viselkedni tudásban, s mindez eltávolított tőle, számomra érthetetlen erkölcsi szenvedésbe merített.*” Ó, mennyire rólam szól ez! Nekem is volt egy ilyen bátyám, akinek életem egy gyászos pillanatában még ollót is vágtam a lába szárába, annyira nem bírtam elviselni, hogy nincs semmi, de semmi, amiben ne volna különb nálam.

Pedig az érzésre, amely akkor bennem élt, nem illik a szó: gyűlölet. Még az sem: féltékenység. Reménytelen voltam inkább, látván, hogy olyasvalaki jár előttem, akit én soha nem érhetek utol. Még ezt sem fogalmaztam meg magamban ilyen világosan. Csak gomolyogtak bennem az indulatok: csodálat és irigység, düh és elkeseredés.

Tolsztoj zseniálisan fogalmazta meg, hogyan áll be az a lelkiállapot, amikor elhomályosul az agy, s fölülkerekednek az indulatok. Neki is voltak ilyen percei.

Egyszer például Vologya észrevette, hogy akkoriban buzgón gyűjtögetett csecsebecséi közül öccse összetört egy sokszínű üvegcsét.

„– Nagyon kérlek, ne merj többé a dolgaimhoz nyúlni – mondta ő, miközben az eltört üvegcsé darabkáit összeálllítgatta, s elkeseredetten nézegette.

– Ne vezényelgess, kérlek – feleltem én. – Eltörtem, hát eltörtem; mit kell itt sokat beszélni?

És elmosolyodtam, noha egyáltalán nem volt kedvem mosolyogni.

– Igen, neked semmi, nekem azonban valami – folytatta Vologya azzal a vállrándítással, amelyet papától örökölt. – Eltörte, s még nevet, ebadta, kiállhatatlan kisfiú!

– Én kisfiú vagyok, te meg nagy, de ostoba.

– Nem szándékszom veszekedni veled – mondta Vologya, könnyedén odébblokve. – Takarodj.

– Ne lökdöss!

– Takarodj!

– Mondom, ne lökdöss!

Vologya kézen fogott, s el akart vonszolni az asztaltól; én azonban már végsőkéig voltam ingerelve, elkaptam az asztal lábát, és fölborítottam. – Most nesze! – s a porcelán- és kristálydíszek csörömpölve röpültek a padlóra.”

Én is így kaptam valahogy a magam dührohamát. Volt a lakásunknak egy nagy szobája, ott állt Balázs bátyám az ebédlőasztal túlsó sarkánál, én az innensőnél, s ő szokott fölénnyel, de minden indulat nélkül beszélt velem. Nem is értette, számára tökéletesen érthetetlen volt, miért dühödtem úgy föl rövid vitánkon, amit már nem is tudom, miről folytattunk. S az még érthetlenebb volt, hogy – életemben először – az erőszak eszközével fordultam vele szembe. Nem emlékszem, hogy ő engem valaha megvert, vagy más módon bántott volna. Most mégis átrohantam a szomszéd szobába, fölkaptam egy nagy ollót, s ráördítettem az ajtóból:

–Menj innen! Most azonnal menj ki innen, vagy beléd vágom! Nem érted? Menj ki!

Nem félt még akkor sem. Csak abban a pillanatban fordult meg, mikor már látta, hogy röpi az olló. Hegyével épp az egyik lábikrájába állt bele. Hosszúnadrág volt rajta, azon át-szűrődva ütött egy elég mély sebet.

Még akkor sem jött nekem, hogy összevissza verjen, rugdosson. Magamtól futottam el, vetettem el magam az ágyamon, temettem két tenyerembe az arcom, s próbáltam könnyeket kidörzsölni a szememből, hogy érezhessem: én vagyok, igen, én vagyok a sajnálatraméltó, én vagyok a szerencsétlen, nem ő.

Később sem állt bosszút. Fölényével ez nem fért össze. Pontosan úgy jártam vele, mint Tolsztoj a maga bátyjával, aki képes volt még aznap békét kínálni neki, sőt bocsánatot kérni tőle. Igaz, hogy éppen ezzel okozta öccsének – akaratlanul is – a legnagyobb megaláztatást.

Hát nem örök dolgok ezek? Vagy az, ahogy a kiskamasz Tolsztoj a nála több mint tíz évvel idősebb Masa után leskel? Vagy az, ahogy vele nagyjából egykorú fiúkkal, lányokkal játszik, s iszonyúan szeretné, ha Szonyecska őt választaná párjának, de nem, annak Szerjozsa kell, aki nem olyan félszeg, nem olyan gyáva, s mikor a játék az ő javára fordul, nem az arcára ejt a lánynak egy könnyed kis puszit, hanem egyenest belecsókol a rózsás kis szájába.

Amíg ember az ember, vágyak űzik és fájdalmak kínozzák. S aki a kamaszok éveit éli át, az még sokkal űzöttebb és kínzótabb másoknál.

A kis Tolsztoj is eljut odáig, hogy mikor új házitanára – egy pökhendi francia fiatalember – mások füle hallatára virgáccsal fenyegeti, minden elfojtott fájdalma kitör belőle:

„A vér szokatlan hevesen tódult a szívemre; éreztem, milyen erősen dobog, arcomból hogy fut le a szín, ajkam egész önkéntelen hogy kezd rángatózni. Félelmetes lehettem abban a pillanatban, mert St.-Jérôme, tekintetemet elkerülve, gyorsan odajött hozzám, s elkapta a karom; de alig éreztem meg keze érintését, olyan rosszul

lettem, hogy dübömben, nem tudva, mit teszek, kitéptem a karom, s amennyire gyermeki erőmből telt, megütöttem.

- Mi van veled? – mondta Vologya, hozzám lépve. Elszörnyedve és csodálkozással látta tettemet.

- Hagyj békén! – kiáltottam a könnyeimen át. – Egyikőtök se szeret, nem értitek, milyen boldogtalan vagyok! Mind undorítókat utálatosak vagytok – tettem hozzá önkívületben szinte, az egész társaság felé fordulva.”

Az olvasó persze – téged és engem is beleértve – ekkorra már beleéli magát a hajdani vergődő kamaszfiú lelkivilágába, s megbocsáthatónak érzi, amit tett. De ha egy gyerek ma tenne ilyet? Ha nem átallna kezét emelni a saját tanárára? Akkor ki venné pártfogásába? Nem, ebben sem változott a világ: éppúgy magára maradna, tettének minden súlyával a lelkén, mint a kis Lev Tolsztoj.

Idézhetnék más könyveket, köztük magyar írókét is, olyasfélét, mint Kosztolányi *Aranyásárkánya*, Móricz *Forr a bora*, de számomra mindből csak az derül ki: az emberéletnek ezekben az átmeneti éveiben vergődő se-felnőttek-se-gyerekek sohasem voltak nagyon másminyenek, mint a mostaniak.

Még tán abban sem, amiről szintén ír Tolsztoj:

„*Annak az évnak a folyamán... valamennyi elvont kérdés, mint az ember hivatása, a tálvilági élet, a lélek halhatatlansága, mind fölmerült már bennem; s a gyenge gyermeki értelem a tapasztalatlanság minden bevétel igyekezett felderíteni e kérdéseket, amelyeknek a fölvetése a legmagasabb fok, ahova az emberi elme feljuthat, a megoldásuk azonban nem adatott meg neki.*”

Neked ezen nincs mit magyaráznom. Aki egy ilyen könyvet, mint ez, végigolvas, az biztos, hogy nem hessegeti el magától a legmegoldhatatlanabb kérdéseket sem. S nem is fogad el rájuk olcsó válaszokat.

ÉS MÉGIS MOZOG A FÖLD

Csakhogy mindannak, amit elmondtam, az ellenkezője is igaz. Korunk gyermekei sokban különböznek a régi idők fi-

ataljaitól, s nemcsak külsőségekben: ruha- és hajviseletben, divatos kiszólásokban, a fülrepesztő zene imádatában és más ilyenekben.

Kezdjük a tegeződéssel, bár látszólag az is csak külsőség, hogy a fiúk, lányok ma mindenkit tegeznek, akár gyerek-, akár serdülőkorukban. Először is a szüleiket, de lassan már nagybátyjaikat, nagynénjeiket, sőt nagyszüleiket is, aztán a család közeli barátait, aztán persze egymást, még a vadidegen nagyfiúk, nagylányok is... ilyesmi hajdan nem létezett. Hajdan egészen furcsa dolgok léteztek. Sokszor még a férjek, feleségek is makacsul magázgatták egymást. Más családokban meg a férfinak volt csak joga letegezni az asszonyt, de az az urával beszélve szájára nem vehette azt a szót, hogy te. Testvérek között sem volt ritka, hogy az idősebbnek kijárt a magázás.

Én is magáztam apámat, anyámat. Pontosabban: az elképzelhetetlen volt, hogy bármelyiküknek azt mondjam: maga. De így beszéltem velük: „Hova megy, Sapa?” „Mamám, ne menjen el!” Sőt, nagyanyámmal így: „Mikor tetszik megint eljönni?” „Tessék szíves lenni vigyázni!” Más felnőtteket is többnyire tessékeltem, tetszikeltem. „Hova tetszik úgy sietni?” „Holnapra, ugye, el tetszik hozni azt a könyvet?” „Ezt tessék meghallgatni!”

A tesséket sokféle hangszínnel lehetett ugyan ejteni. Gyerekszájon jobbra úgy hangzott, mint egy rövidebb *tessék szíves lenni*, kérő, olykor már könyörgő hangszínnel. Felnőttszájon viszont gyakran jelzett parancsot: „Tessék fólállni!” „Tessék leülni!”

Ez a kettősség engem egyszer – kiskamaszként – borzasztó helyzetbe kevert. Sütni akart valamit anyám, sürgős szüksége volt élesztőre. Ilyesmit mi többnyire Hegedűsektől vettünk, de a Kleinék boltja közelebb lévén néhány lépéssel, most oda szaladtam át érte. Vesztemre. Volt már ott egy vevő: egy tanyai parasztember nézegette nagy figyelemmel a fejszéket, vasvillákat. Szegény jó Klein Izidor énrám nem sok ügyet vett. Hangos köszönésemre még odanézett, bizonyára meg is hallotta, hogy két deka élesztőt kérek, de aztán csak a másik

vevővel foglalkozott. Én persze tűkön álltam. Vártam, vártam, de a válogatás soká tartott. Végül odaszóltam, amolyan kérlelő gyermeki hangon: „Tessék sietni!” Csakhogy ő ezt úgy vette, hogy utasíthatni akarom. Hogy nem *kérek*, hanem taknyos kölyök létemre *parancsolok* neki. Egy pillanat alatt fejébe szállt a vér, s félelmetes volt, ahogy kifakadt: „Mit gondolsz? Ki vagy te? Hogy mersz te engem így szólólgatni? Mert a pap fia vagy? De hisz kölyök vagy még! Nem nézed, hogy az apád lehetnék? Vagy a zsidóval így is lehet? Már mindent lehet?”

Elszörnyedve hallgattam. Közben levágta, becsomagolta, odadobta élém a két deka élesztőt, de még akkor is mondta a magáét, mikor a szégyentől megnémulva iszkoltam kifelé, s megszólalt a fejem fölött a minden ajtónyitáskor megzendülő kisharang.

Mit tudtam én még akkor, igazából mi baja van? Hogy Hitler Németországa felől ő már közeledni érzi a feltartóztathatatlan veszedelmet? S hogy az a kisharang ott az ajtó felett egyszer utolsót csendül, s már csak a túlélők emlékezetében szól majd tovább, az elhurcoltak lélekarangjaként?

Nem, Ti sok mindent nem ismertek már, ami a mi gyerekkorunkhoz még hozzátartozott. Nem ismeritek a tekintélyeknek, a kisebb-nagyobb emberi rangoknak azt az akkori kusza szövevényét sem, amely egy idős zsidó szatócs fülében kétséggé tehetette, hogy a tízegynéhány éves papfi kérő vagy parancsoló hangon szól-e oda neki.

Tekintélyek, rangok most is vannak. De neked már meg sem igen tudom magyarázni, mennyivel kevesebbet számítanak. Acsaládon kívüli világban éppúgy, mint bent, a családon belül.

Ezért is sokkal nehezebb mesterség ma szülőnek lenni, vagy tanárnak, vagy akár üzemi mérnöknek, mezőgazdásznak. Az sokkal tekintélyelvűbb világ volt akkor. Sokkal többet számított a származás is, a hivatali számléletrán elfoglalt helyzet is. Pontos szabályok szerint járt ki, kinek a tekintetes, kinek a nagyságos, kinek a méltóságos, kinek a kegyelmes cím, fel a főméltóságú vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzóig. Azt persze már kevésbé pontos szabályok rendezték, hogy

például egy Kunszentmiklós-féle kisvárosban ennek a tanárnak jár-e több tisztelet, vagy annak az ügyvédnek. Ebből aztán ezer sértődés is származott, hogy valamely közebeden kit hova ültettek, közelebb-e az asztalfőhöz, vagy távolabb tőle, s ha kettejük felesége találkozott, ki várta el, hogy a másik köszönjön előre.

De volt ennek az egésznek egy kevésbé nevetséges oldala is. Akkor még lehetett parancsolni. Akik más emberek munkája fölött rendelkeztek – hivatalokban, gyárakban, műhelyekben, birtokokon –, vagy akik gyerekeket neveltek iskolákban, családokban, azoknak még jóval többet ért a szavuk. Nemcsak a tekintélyük miatt. „Fortélyos félelem” igazgatta mindenütt az alárendelteket, a beosztottakat, a növendékeket, a család serdületlen és serdülő tagjait, mert jóval nagyobb volt a személyes kiszolgáltatottságuk is. A gyerekek például a veréstől és egyéb szigorú büntetésektől rettegetek.

Sok gyereket vernek még ma is. Én sem merném mondani, hogy soha meg nem vertem a magaméit. De hol van az én szülői tekintélyem a boldogult apámétól? S hol a többi szülőé az ő szüleikétől? Hol van a szülői szónak az az ereje, ami régen? Hol vannak azok a kurta parancsok – olykor csak szemvillanások –, amelyeknek akarva-akaratlanul, de engedni kellett?

Engedni kellett, s nem csupán a kikapástól való félelem miatt. Apám minket legfeljebb meg-meglegyintett. Más alig verős akkori családokról is tudok, ha sok helyt sűrűn hullottak is a pofonok, csattogtak a szíjak és a botok. De valahogy benne volt a levegőben, hogy akiket nem vertek, azoknak is engedelmeskedniük illett.

Más világ volt az. S az időközben végbement változásokat a szülők és a gyerekek már csaknem általános tegeződése is jelzi. Ahogy jelzi az is, hogy megy a tanár az utcán, és sokszor a saját tanítványai sem köszönnek neki.

Azért, mert szülő valaki, vagy azért, mert tanár, már nem sok tiszteletre számíthat. Kivált a serdülőben lévő fiúk és lányok részéről nem. Ehhez ma valami plusz is kell. Olyan emberi

rang, amit nem egy tekintélyelvű társadalom ad meg immár, még az érdemteleneknek is, hanem amit kinek-kinek saját magának kell megszereznie, maga alá kaparnia.

Akkor is így van ez, ha a legtöbb serdületlen gyerek ma is naivul hisz szülei és más felnőttek felsőbbrendűségében. De jöjjön csak el a kamaszkor! Úgy eloszlik minden megalapozatlan tekintély, mint amikor buborék pattan szét.

MÁSOK AZ ERŐVISZONYOK

Igen, mások az erőviszonyok. A felnőtt-gyerek kapcsolatokban – akár a családot nézzük, akár az iskolát – ma jóval többet számít a fiatalok akarata, mint régen.

Nem úgy, hogy nyíltan ők dirigálnának. Gyerek- vagy kamaszuralom alá azért a legjámborabb felnőtt sem igen hajlandó helyezni magát. Legalább a látszatot igyekszik megőrizni, hogy övé a főhatalom, ő az, aki enged vagy nem enged a gyerekkérésnek, sírásnak, könyörgésnek, a hízelkedő kamaszkívánságnak, a hisztérikus kamaszkövetelődzésnek, lévén az utolsó szó azért mindig az övé.

De hát ez csak félig-meddig áll. Ma igazából kettős hatalom van a legtöbb családban. Számít a szülők szava is, de számít a gyerekeké is, legyenek bár kis taknyos kölykök. Csak értse nek hozzá, hogyan kell használni – lehetőleg fölváltva – a cicás kedveskedés, a kitartó kunyerálás és az idegtépő bömbölés régi, jól bevált eszközeit.

Ehhez pedig a legtöbben pompásan értenek. Szinte már születésüktől fogva. Nem közli velük senki sem, mégis tudják: nekik áll a világ, sokkalta jobban nekik áll, mint valaha szüleiknek, nagyszüleiknek. Ahhoz képest ma úr a legtöbb gyerek.

Úrrá teszi őket először is az, hogy ma kisebbek a családok. Több gond, figyelem, aggodás, törődés jut egy-egy gyerekre. Több majomszeretet is. Több pénz is. Több flanc. Annyi játék, hogy már nem tudnak mit kezdeni vele, sok ott hever hónapok hosszat, anélkül, hogy hozzányúlának.

Kicsikoromból emlékszem erre a szülőknek szóló bölcs mondásra: „Hét gyereknek te parancsolsz, egy gyerek neked parancsol.” Akkor még elég ritka volt az egy-két gyerekes család. Ma ők viszik a fő szólamot. Ami pedig az egy szem gyereknek kijár, arra a két szem, három szem gyerek is számot tart. Még a hét szem gyerek sem hagy magának úgy parancsolni, mint régen.

Más a közszellem. S nem csupán azért más, mert azok a gyerekek így meg úgy el vannak kényeztetve, agyon vannak ajnározva. Nincs is mind elkényeztetve. Még az egykék sem mind.

Az viszont igaz, hogy a gyerekek igényei úgyszólván minden családban megnőttek. Nemcsak az anyagi javakat illetőleg. Elhalmozhatják őket mindennel, az nekik még mindig kevés. Nekik az kell, hogy szüleik és más felnőttek sokkal jobban rájuk hangolódjanak, mint ahogy az régen szokás volt. Játsszanak velük, beszélgessenek velük, mondjanak velük mondogákat, énekeljenek velük, rajzoljanak velük, tornásszanak velük, süssenek-főzzenek, barkácsoljanak-szereljenek velük, lehetőleg minél több mindent együtt csináljanak. Legyenek társaik a nevetésben is, a fantáziálásban is, tanuljanak meg ők is gyerekül érezni, gondolkozni, sőt egy kicsit gyerekül beszélni.

Figyeld csak meg: ahol a szülők képesek erre, ott látsz ma harmonikus, boldog családokat. Ahol sajnálják mindettől az időt, az energiát, a figyelmet, vagy ahol az ősi módon, parancsszóval, szidással, veréssel nevelnek, ott ezer gond és baj van a növekvő gyerekekkel.

Sok szülő legalább azt szeretné elérni, hogy magukban is meglegyenek a gyerekei, ne zavarogjanak minden pillanatban.

Néha meg is vannak. Eljátszanak egyedül ezer játéuk egyikével-másikával, többnyire nem a legdrágábbakkal, hanem amik valamilyen tartós tevékenységre, ügyességre, alkotásra kapták őket (mint a különféle építőjátékok, a nekik való szeledebb szerszámok, vagy a rajzolásra csábító színes rosttollak), illetve amik a képzeletüket lódítják meg, alkalmat adva nekik az ilyen-olyan szerepekbe való beleélésre (mint minden babá-

zás, papás-mamás, doktor bácsis, óvó nénis és más hasonló, alakításokkal egybekötött játék).

Emlékezhetsz, hogy az effélék téged is hogy elszórakoztatnak, nemegyszer órák hosszat! De aztán megint csak mentél nyaggatni apádat, anyádat. Főleg ha észrevetted, hogy terhükre vagy, mint a kis József Attila a mamájának:

*Én még őszinte ember voltam,
ordítottam, toporzékoltam.
Hagyja a dagadt ruhát másra.
Engem vigyen föl a padlásra.*

Csakhogy a mamát hajtotta a munkája. Mit csinálhatott volna?

*Csak ment és teregetett némán,
nem szidott, nem is nézett énrám...*

Látod, ez a legnehezebb. Szó nélkül túrni a gyerekek bőgését, toporzékolását. A legtöbb szülő nem is képes rá. Pedig ez az egyetlen módja, hogy előbb-utóbb leszoktassák csemetéjüket az ilyesféle terrorakciókról. Az az apa, anya, aki nem bírja látni, hallgatni, amit a gyerek ilyenkor cirkuszol, el van veszve. Az akár üt, akár sír, akár maga is ordít és toporzékol, később újra meg újra megkapja gyerekétől idegeinek ugyanezt a gyötrettetését. Nyafog a kölyök, csinálja a jeleneteket, mert van kinek. Ha viszont többször is megpróbálja, de mintha csak a falnak nyávogna, oly nyugodtan hallgatja apja, anyja, szinte rá sem hederítve, felvéve a mozdulatlan pléhpfát: akkor tudja, hogy nincs értelme produkálnia magát.

Csak hát ebben a mi zaklatott korunkban kevés az ilyen szilárd lelkű, hidegvérű szülő. Legtöbbjük előbb vagy utóbb csak kijön a sodrából, s ezzel a gyerek eléri célját. Akkor is eléri, ha nyakon verik, mert a testi fájdalmat ő még mindig sokkal jobban tűri, mint azt, hogy szülei csak a maguk dolgával törődjenek, ővele ne. Ha odasóznak neki, az már valamifé-

le törődés. Akkor már kénytelen-kelletlen tudomásul vették, hogy ő is létezik.

A mai gyerekek egyik alapélménye: ők is győzhetnek a szüleikkel szemben. Ők is elérhetik, amit akarnak. Ha többet nem is, annyit bizonyosan, hogy akkor dühítik fel őket, amikor kedvük tartja.

Különös ösztön ez bennük, hogy minduntalan észre akarják vétetni magukat a nagyokkal, még ha szidalmak, verések árán is. De ha jól meggondoljuk, nincs ebben semmi csodálatos. A kényszerűség viszi rá őket. Főleg a városiakat, az udvartalan, kerttelen házakban lakókat, akiknek terük sem igen van, módjuk sem igen van állandó gyerektársaságokba verődni össze, s ott élni a maguk külön törvényei szerint. Mire egyedül is lemehetnek már a ki tudja, hányadik emeletről a ki tudja, milyen messze lévő térre, addigra bőven kifejlődnek bennük a szülőnyuvasztó hajlamok lakásuk szűk falai között. Ott, még ha van is testvérük, ritkán feledkezhetnek bele a maguk háborítatlan gyermekivoltába. Nincs külön gyerekéletük, nincs kifutójuk, mindig ott élnek – otthon, az óvodában, az iskolában, a napköziben – a felnőtt szemek állandó kereszttüzében. Igazi gyerektársaságban inkább csak egymásra figyelnének, s egymástól várnának viszontfigyelmet, de mivel a modern élet ettől jórészt megfosztja őket, ösztöneik kárpótlást keresnek. Ha egyszer ennyire bezáratnak a nagyok körébe, ha ennyire alávetetnek úgyszólván minden nap minden órájában az általuk szabott törvényeknek, akkor legalább azt várják el, hogy a felnőttek is igazodjanak őhozzájuk. Vegyék észre, hogy nekik is vannak igényeik. Hogy nem elég a maguk felnőttdolgaival és szórakozásaival törődniük, munkával, tanulással, olvasással, egymás közti beszélgetéssel, veszekedéssel, poharazással, kártyázással stb., mert ők úgyis kikövetelik a magukét. Vagy szóba állnak velük, játszanak velük, foglalkoznak velük, még nevetnek is velük nagyokat, vagy hét baj lesz: szüntelen nyafogás, nyöszörgés, rikoltozás, röhögés, ugrándozás, rohangálás, törés-zúzás, tépés-szaggatás, szemtelenkedés, hazudozás, meg amit csak rémálmaiban el tud képzelni egy szegény szülő.

Vagy ha mindezért félig agyonveri gyarló gyermekét, akkor jön – a legelső adandó alkalommal – a hazulról való elcsavargás, az utcai tekergés, a kétes erkölcsű barátok felszedése, az első kis lopkodások az önkiszolgálóban, csenegetések az iskolában, no meg odahaza, mert valamivel csak vigasztalódnia kell a maga kínjára hagyott kölyöknek...

Idáig szerencsére ritkán fajul a dolog. A legtöbb szülő előbb-utóbb csak rájön azért, hogy manapság nemcsak a felnőttek számítanak már valakinek a családban, valakik a gyerekek is. Az ő fejükkel is gondolkozniuk kell, az ő elemi vágyaikat sem szabad figyelmen kívül hagyniuk. Sőt, legjobb okosan elébe menniük igényeiknek, s idejében megadni azt a szülői törődést, amely a mai idők normái szerint valóban kijár egy-egy gyereknek. Hisz a kései kapkodás sokszor már többet árt, mint használ.

AKCELERÁCIÓ

Eddig inkább a gyereknyi gyerekekről esett szó, hogy őket milyenné formálja a mai világ. De ezen a koron Te már túl vagy, s amit elmondtam, azt inkább csak azért, hogy sok mindent legalább utólag megérts.

Az akcelerációban viszont épp most, a serdülés idején van leginkább részed. Ez a szó magyarul annyit tesz: gyorsulás. Jelen esetben nem egy autónak, egy repülőgépnek, vagy egy szabadon eső tárgynak a gyorsulása: ezek fizikai jelenségek. A Te gyorsulásod viszont biológiai, az akceleráció tehát itt gyorsabb növekedést és fejlődést jelent az előtted járt nemzedékekhez képest.

Magyarán: hamarabb nősz apád, anyád fejére, mint Ők nőttek hajdan a saját apjukéra, anyjukéra. Hamarabb válsz éretlen gyerekből érett nővé vagy fiatalemberré. Az eszed is előbb nyílik, mint az övék nyílt ki annak idején, s előbb nyílik ki a csipád is: olyasmikről szerzel tudomást, olyasmikbe látsz bele szüleid gyakori elképedésére, amik az ő véleményük szerint még nem volnának a Te fülednek, a Te szemednek valók.

Sietsz, nagyon sietsz kikerülni a gyerekkorból. De hát nem Te tehetsz róla. Ahogy a szüleid sem. Ez is a modern idők nem várt ajándéka.

Talán a bőségesebb táplálkozás velejárója elsősorban. Vagy talán a változatosabb életé, a városi örök rohanásé, feszült figyelemé, lázas forgalomé, amiből a gyerekek sem maradnak ki. Része lehet benne az állandó tévézésnek, videózásnak, magnózásnak, esetleg még az iskolai szorongattatásoknak is; mindennek, ami az idegszálakat mindig újra megfeszíti, s az ifjú lelkeket mindig újra felkavarja.

Végül is mindegy, mik az okok. A tény akkor is tény: a mai fiatalok jobban sietnek, hogy ne legyenek már gyerekek.

Felnőttek – szüleik-szabású lények – viszont egyáltalán nem sietnek lenni. Eszük ágában sincs Őrájuk hasonlítani, az ő ízlésüknek megfelelően öltözködni, nyiratkozni, az ő szavukjárását követni, az ő életük stílusát utánózni. Egymást figyelik csak váltig, lesik, fürkészik, egymástól tanulják el, amit szüleik véleménye szerint sokszor jobb volna el nem tanulniuk.

De hát mit törődnek ők a szüleik véleményével!

Ebben megint erős a gyorsulás: sokkal előbb nőnek ki a fiatalok az őket zabolázó szülői hatalom alól. Eljön az idő – sokszor vészesen hamar amikor „bemondják az unalmast”, s nem hajtanak többé se parancsra, se kérésre, se tiltásra, se könyörgésre. Élnek, ahogy nekik tetszik. Lerázzák magukról a szülői intelmeket, mint kutya a vizet.

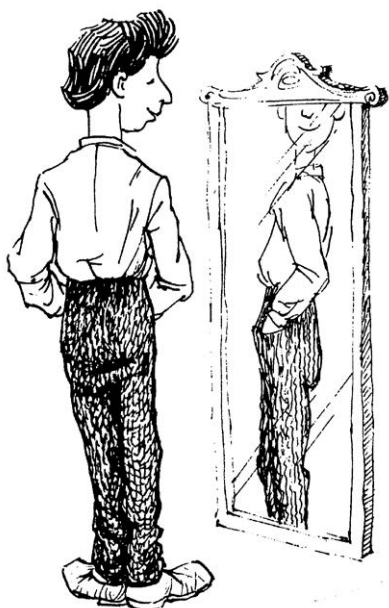
Ez annál furcsább, mert legtöbbjük ekkor még a szülei kegyelén él. Még innen van azon a régi értelemben vett emberavatáson, amiről akkor lehet a legtisztább fogalmad, ha elolvasod Sánta Ferenc ilyen című, szívszakasztóan szép novelláját. Nem akarok itt most idézni belőle, mert egészében hat igazán. Azt mégis elmondhatom, hogy annak a serdülő legénykének, aki ott emberré avatódik, anyja egy szemet sem oszt a friss tepertyűből, vajból, amit pedig ő vitt haza, miután kézhez kapta élete első keresetét. Az ilyen nyálcsordító csemege ugyanis csak a gyerekeket illeti, akikből van elég a házban, ő már férfiszámba megy, neki a szokott bableves jár csak,

mint apjának, hozzá pedig vágott hagyma. Meg az az eddig sose érzett öröm, hogy ő már *ember*, igazi nagy, aki erejével, munkájával segít éltetni, táplálni a nálánál gyengébbeket is.

Aki így válik emberré, az már a kezdet kezdetétől tudja: ő nem a magáé. Neki is vállalnia kell a közös terhekből ráeső részt, könnyítene apján-anyján, akiknek szinte megeshet az életét a sok gyerek.

De ha Te belegondolsz, tőled oly távoli ez a gondoktól görnyedt, emberemésztő világ! Mit neked felnőttgondok, mit neked felnőtt-terhek! Mit neked szüleid sóhajai, sziszegései, jajai! Mi közöd hozzájuk? S nekik mi közük Tehozzád? Te a magadé vagy, s legyenek ők is a magukéi.

De tartsanak el azért, amíg tanulsz, mert ez, ugyebár, természetes, hogy a szülőknek kell eltartaniuk még nem kereső csemetéiket. Sőt, a keresők is elvárhatják, amíg otthon laknak, hogy pénzük java részével szabadon rendelkezzenek, havi néhány ezresnél többel ne kelljen beleszállniuk a családi költségvetésbe.

Mindebből tán jobban megérted, hogyan alakult ki mostanára a fiataloknak egy igen széles – vagy tíz évjáratra kiterjedő – rétege, amely az otthoni kosztot-kvartélyt nem számítva, lehetőleg mindenben függetleníteni igyekszik magát az előtte járó felnőtt nemzedéktől, s élni a maga külön életét.

Mi alig vártuk annak idején, hogy a nagyok nyomába léphessünk. Nekem is az egyik leghőbb vágyam volt tizenhárom éves korom táján, hogy felhúzhassam életem első hosszúnadrágját, mert hisz mindaddig térdem fölül érő rövidnadrágban jártam télen-

nyáron. Micsoda öröm volt, mikor lábam szárának a lassú megnyíltával egyszer elértem oda: előkotorhattam a szekrény aljából egy sötétszürke hosszúnadrágot, s már abban a reményben ránthattam fel, hogy alul-fölül kilátszom belőle! Ki is látszott még a lábam feje is, s a dereka sem vágott hónaljban, mint ama túl nagyra sikerült viccbeli nadrágé. Mintha csak rám szabták volna. Legfeljebb a feneke lötyögött egy kicsit az alfelemen, ahogy a tükör előtt forgolódva észrevettem, de hát erre már nem sokat adtam.

Nagy-nagy öröm töltött el: végre én is hosszúnadrágos lettem, akár az igazi felnőttek!

Hasonló öröm töltött el, mikor az első órát megkaptam. Gyerekek akkoriban még nemigen jártak órával a karjukon, a zsebükben, így ezt is felnőttésem biztató jelének tekintettem. Ezüst zsebóra volt, felkattintható fedelén domborművű lovak fickándoztak, de ha megnyomtam egy gombot, az órafe-dél lovastól felpattant, s láthatóvá vált a számlap a mutatókkal. Ó, még másodpercmutatója is volt, s római számok jelezték az órákat! Mindennek birtokában én már valóságos úrnak, legalábbis fiatalúrnak éreztem magam, s csöppet sem csodálkoztam, mikor néha így is szólítottak.

Folytathatnám apám zsilettes borotvakészletével, amit természetesen szintén kipróbáltam a magam kamaszábrázatán, noha akkor még legénytoll sem pelyhedzett államon. De folytathatnám az első nyakkendőkötéssel is, amire Éva néném tanított meg, hátam mögé állva a tükrös szekrény előtt, s addig igazgatva ügyetlen ujjaimat, míg úgy meg nem tudtam tekerni a birtokba vett nyakkendő vastagabbik végét a vékonyabbik körül, hogy még az önnön tekervényén való átbújtatás után is leérjen a derekamig. Máig emlékezetes percei voltak ezek életemnek, mert nagyon-nagyon szerettem volna már én is felnőtt lenni, vagy legalábbis *felnőttet mutatni*. Ezért dugtam a számba s gyűjtottam meg – a nagyoktól ellesett mozdulattal – az első cigarettákat is, bárhogy émelyegtem tőlük, s adandó alkalommal bort is kóstolgattam persze, noha az sem ízlett. Ezt a mai fiatalok is megteszik ugyan, de ők már inkább

egymást utánozzák vele, mi viszont – nem győzőm hangoztatni – felnőttebbek akartunk ezzel is lenni.

Ti valami mást akartok. Követni a nagyobb srácok, az idősebb csajok példáját, kiküzdeni a tőlük látott és elirigyelt, szinte korlátlan szabadságot, s a magatok módján – nem a miénken – élni világotokat. Lehetőleg másképp csinálni mindent, mint ahogy a nagyok csinálják, sőt hangsúlyozni a különbségeket, az ellentéteket, akár a szándékos elképesztés, megbotránkoztatás, felhergelés fokáig.

Mindezekről már írtam egyszer *Kamaszkrónika* című könyvemben, de akkor a szülőknak szántam mondandómat, hogy egy kicsit jobban megértsék, ha lehet, a gyerekeiket. Ott is elemlegettem a korábban kezdődő kamaszkort, de azt is, hogy ezek az apányi fiúk, anyányi lányok mégis lassabban fejlődnek felnőtté.

„Lelkiviláguk még évekig sok gyerekes vonást őriz, sok önállót-lanságot, határozatlanságot, gyenge ítélőképességet. Ezt nyilván az iskoláskor meghosszabbodása, a keresőkor – és a vele járó fe-lelősség – kezdetének a kitolódása is okozza. Egyre több a bajszos csecsemő, de a csöcsös csecsemő is: olyan felnőtt fiúk, lányok, akik bi-betetlenül naivak, elképesztően járatlanok a világ mindennapi dol-gaiban, de a maguk szűkebb érdeklődési területén – a táncdalok és táncdalosok, lemezek magnók autómárkák, farmernadrág-típusok stb. tekintetében – legalább olyan elképesztően tájékozottak.

Kialakult egy életforma, melyet folytatói már nem tartanak a fel-nőttélet hamarosan átlépendő küszöbének... Hogy ebbe sok személyes indulat vegyül, és még több szellemi-erkölcsi zűrzavar, az termé-szetes. De a dolog lényege mégis: az ifjúság joga a mindenki másétól különböző emberi létre.

A folyamat – a fiatalok öntudatosodása és autonómiájuk fokoza-tos megteremtése – megállíthatatlannak látszik. Gondolok itt az íz-lés-, a szemlélet-, az életstílusbeli autonómiára is, de a közös dolgaik felől való döntés jogára is. Ennek csak látszólag mond ellent, amit a fiatalok jó részének a gyerekességéről írtam az előbb. Az autonóm jogok épp arra szolgálnak, hogy már a meghosszabbodott tanulóévek*

* Autonómia: közösen gyakorolt jogok összessége.

alatt is módjuk legyen a fiataloknak a közügyekben való felelősségvállalásra; s hogy legyenek olyan közösségeik, amelyek meddő lázadózás, vagy a társadalomból való kivonulás helyett intézményesen rendezni igyekeznek fiatalok és felnőttek vitás ügyeit.”

Ezt írtam a szülőknek, nevelőknek. Nektek sem írhatok egyebet. Finn testvéreinknél vált nemzeti jelszóvá a múlt század derekán, miután a svéd királyok uralma alól 1809-ben az orosz cárok hatalma alákerült az ország: „*Svédek már nem lehetünk, oroszok nem akarunk lenni, legyünk hát finnek.*” Ti is valami effélét éreztetek, azt hiszem: „*Gyerekek már nem lehetünk, felnőttek nem akarunk lenni, legyünk hát fiatalok.*”

Legyetek azok, én is azt mondom. Csak ne egészen ész nélkül. Ne úgy, mintha még most is éretlen kölykök volnátok. Mert akkor csak-ugyan mire jó ez a mai nagy akceleráció?

KÉT NADRÁG

Búcsúzzunk el most két nadrággal korunk gyermekeitől, akarom mondani, e könyv róluk szóló részétől.

Az első nadrágról, amit képzeletben meglengetek, Csanádi Imre egyik verse adott számot az örökkévalóságnak, *Komisz teleim elégiája* címmel.

*Telek, hajdani komisz telek,
balálos vermek, téli napok,
sanyartok egy kamasz-diákot,
egy lázongó gyerek-rabot.*

*Múzsák (zárdisták-gimnazisták)
illegtek, karcsún, kihívóan;
összesúgtak-vihogtak – a föld
billent ki vadul alólam.*

*Emlékeztek-e, kopasz utcák?
Kanálispart, piac tere,
sáros-ragacos Felsőváros,
csúf Fehérvár, emlékszel-e?*

*Maga volt a boldogtalanság.
Maga a titkolt szerelem.
Az eleve vigasztalan.
Az eleve reménytelen.*

*Az a fősvényen szabatott
kacat formált idő előtt
belőlem – hajaj – epedő poétát,
különcöt, emberkerülőt.*

*Maga a világfájdalom. –
Mindez pedig jócskán azért,
mert nadrágja, kitérdelt, olcsó
nadrágja bokáig sem ért.*

*Húzódtam volna kicsire,
mint a csiga; megrogyva léptem,
hogy – hosszabbnak lássék a
nadrág.
Orcámon süített a szégyen.*

*Telek, hajdani komisz telek –
Történt azóta ez-amaz.
Mivégre is idéztelek?
Nem nyughat a sérült kamasz.*

Lányoknak is voltak ilyen fájdalmaik. Egy asszonyismerősöm írja emlékező levelében:

„Olyan mulya, gátlásos, nagydarab leányzót úgyse látott még, amilyen én voltam. Nem rám szabott ruhákban csetlettem-botlot-tam, pirultam, és közben kínlódtam attól, hogy sehol sincs helyem.

Ottbon-apám, anyám között-szörnyű volt. Ők maguk gyerekkoromtól fogva el sem viseltek azt hiszem – talán – erről már meséltem, elég volt a maguk baja, és én csak egy ráadás rosszként éltem mellettük. Pedig majd megőrültem a szemetükért. Apránként az egész háztartást átvállaltam, bátha kapok egy jó szót – persze hiába.

A velem egykorúaktól féltem. Nevetségesen csöndes, bamba figura voltam köztük. Én soha nem mehettem az osztálybulikra, színházba, kirándulásokra, mert nem volt ruhám, pénzem, időm. Később már kedvem se, annyira kiszorultam közülük.”

Nem a ruha teszi az embert – mondja a régi szólás, mely első hallásra oly igaznak, oly demokratikusnak tetszik, holott aljasul leplezi a rosszul öltözöttek, a kinőtt nadrágokban, a másoktól levetett, lötyögő szoknyákban szégyenkezők fájdalmait.

Jaj, dehogynem számít, ki milyen göncöt, ki milyen hacukát húzhat magára, mikor a család körén kívül, mások színe előtt jelenik meg! S legeslegtöbbet épp a serdülők szenvednek miatta, ha úgy érzik: szégyellniük kell a ruhájukat.

Ők úgyis tele vannak testi megjelenésük különféle kínjaival. Ezer okból tudnak halálosan elkeseredni. Gyerekkorukban még legfeljebb azt figyelték, miben különböznek lányként a fiúktól, fiúként a lányoktól. Egyébként nemigen törődtek testük formáival, szépek-e, csúnyák-e. De most? Apróra végigfűrkészik magukat, orrukat, fülüket, hajukat, fogaikat, szemöldöküket, vállukat, mellüket, derekukat, le egészen a lábuk fejéig, az esetleges tyúkszemeikig, lúdtalpukig, a kinőtt

vagy benőtt körmeikig – most egyszerre minden fontos nekik. Minden pattanás, minden anyajegy, fogaik minden szabálytalansága, orruk minden kis zsírossága, meg persze az is, hogy nem túl pisze-e, nem túl görbe-e, nem túl hegyes-e, nem túl tömpe-e, nem túl keskeny-e, nem túl széles-e, nem túl kiugró-e, nem túl húsos-e, hideg időben nem túl piros-e – mindez váratlanul óriási fontosságot kap. S a kamaszszemek iszonyúan túloznak: az orruk alatt serkedő puha kis pihéket a lányok mindjárt hajlamosak szörnyűséges bajusznak látni, lábuk szárának sötétes szőreit meg borzalmas bozontnak. Kétségbeesnek, ha azt veszik észre – ami egyébként gyakori eset –, hogy a két mellük nem egészen egyformán fejlett, vagy ha egyforma is, szerintük túl nagy vagy túl kicsi. S hát még ha a csípőjüket találják túl szélesnek, a hátsó fertályukat túl teltnek: mindez a lehető legsötétebb gondolatokat ébreszti bennük. Képesek még az öngyilkosság rémével is kacérkodni.

A fiúk sem sokkal normálisabbak ebben. Él Finnországban egy magyar barátom, jövőre lesz hetvenéves. Nemrég olvasta *Kutyafülűek* című könyvemet, s hatására kinevezte magát *honoris causa* – vagyis tiszteletbeli – kutyafülűnek. Neki ugyanis – mint írja – rengeteg kínja volt fiatalkorában a kajla füle miatt, így a szenvedés jogán igazán elfogadhatom közénk tartozónak.

„Nem nyughat a sérült kamasz.” Mi-lyen igaza van Csanádi Imrének! Egy életre szóló fájdalmai ezekkinék-kinek.

És akkor még a ruha is hozzáad valamit, néha nagyon sokat. Igaz, ma már kevesebbet, mint régen, hála a szűkebb térre szorult szegénységnek, no meg a farmernadrágnak és egyéb olyan divatoknak, amelyek segítenek elmosni a különbséget – legalábbis szemre – az ilyen vagy olyan családból származók között.

Különbségek még így is maradnak. De örömmel látom, többnyire milyen természetesen találják meg egymással a

hangot a mai fiatalok. A tegeződés általános, akár fiúk, akár lányok, s vele az egyenrangúság érzése is. Sokan szeretik persze közülük a mindenkori menő cuccokat, s emiatt elég sok vita van azért nem egy családban és nem is kettőben. A gyerekek serdülőkoráig inkább csak az a téma, hogy mikor mit hajlandók fölvenni, és mit nem. De attól fogva az is – sokszor már az unalomig –, hogy ez is kéne nekik, az is kéne nekik. Vagy ha nem az unalomig, akkor a hangos veszekedésig, a hisztérikus jelenetekig.

A fiúkra is áll ez. De a lányok még tán jobban odavannak, ha már nagyon beleélték magukat, milyen jobb darabot akarnak megint magukra akasztani, s akkor elhangzik a zord atyai elutasítás: „Azt már nem. Azt azért már nem!”

Ahogy látom, ebben az atyák a keményebb szívűek. Őnek vannak olyan furcsa elveik, miszerint az öltözködés egyetlen igazi célja az, hogy ne legyünk meztelenek. Hogy valami mégis legyen rajtunk. Hogy hidegben ne fázzunk. Ők hiszik azt – sokszor bosszantóan makacsul hogy ha egy cipő, egy szoknya, egy nadrág, egy pulcsi, egy kardigán, egy kabát, egy sapka, egy sál vagy bármilyen más holmi nincs elnyűve, akkor az még jó a lányuknak. „Mi bajod van vele? Múltkor még lyukat beszéltél a hasamba, hogy vegyem meg. Most meg dobnád el. Nem vagy te egy kicsit lüke?”

Nem, nem lüke a lányuk, csak nagyon rákapott, hogy lesse a többieket. Osztálytársait, iskolatársait, barátnőit, de még a szeme elé kerülő vadidegen csajokat is, melyik mivel csalja magára az érdeklődő férfi- és az irigykedő női tekinteteket. Ehhez is érzék kell. Akiben ez nincs meg, az észrevétlenül, szürkén sodródhat a sokaságban, kivált a városi utcákon, ahol ezrek és ezrek hömpölyögnek tova, ki erre, ki arra. Ó, hányán szeretnének kitűnni a tömegből, s elismerő, sőt ámuló pillantásokat vonzani magukra, már-már delejes erővel!

Bevallom, miért ne vallanám, hogy ez a delejes erő rám is hat néha. Ezért is értem meg az érte sóvárgókat. Kevés kiábrándítóbb érzést ismerek viszont, mint mikor egy tetszetős csomagolásban élém kerülő nőnek az arcán a belső gazdag-

ság bujkáló fényeit keresem, s mérhetetlen ürességet látok. Ugyanez a nő másoknak persze nagyon is tetszhet. De mit csináljak, ha az én szemem már ehhez van edzve? Ha szeretem nézni még a hatvan-hetvenéves öregasszonyok arcát is, ha süt róluk a jóság, a másokra figyelés, a másokkal való sok-sok éves törődés hasonlíthatatlan szépsége.

De a lompos nőkben én sem gyönyörködöm. S annak is híve vagyok, hogy az apák – engem sem véve ki – mégse legyenek olyan rettentő zordak, mikor kamaszodó lányaik, fiaik egy kis divatosabb öltözködéssel is pótolni akarják önbizalmuk gyöt-rő hiányait.

Mert hisz erről van szó, legfőképpen erről. Ne hidd egy percre se, hogy az az előbb idézett egykori „gátlásos” leány-zó csakugyan olyan „nagydarab”, olyan „neveléségesen csöndes” és olyan „bamba figura” volt, mint amilyennek még most is látja magát. Csak iszonyú nagy szüksége lett volna több szülői szeretetnek, így a többi között arra is, hogy apja-anyja az iskolatársaihoz hasonlóan öltöztesse, ne kelljen nem rá szabott ruhákban csetlenie-botlania, pirulnia és szégyenkeznie.

Hogy is írta Tolsztoj? Szó szerint idézem még egyszer – most ebben a másik összefüggésben –, mert nagyon-nagyon fontos-nak érzem: „*Természettől szegyenlős voltam, de szegyenlősségemet még fokozta meggyőződése, hogy rút is vagyok... S szent bitem, hogy egy ember fejlődésirányára semminek sincs olyan döntő befo-lyása, mint a külsejének, nem is annyira magának a külsőnek, mint a meggyőződésnek, hogy vonzó, vagy nem vonzó.*”

Hozzátehetném persze, hogy őt a kamaszkori gyötrelmei is segítettek íróvá, a világirodalom egyik óriásává érlelni. A cset-lő-botló, félszeg kamaszok fájdalmas befelé fordulása nemcsak rosszat hozhat. Csanádi Imre is annak a nadrágnak a hordása közben kezdte el szövegetni első verseit:

*Pucér könyvek hónom alatt.
Lábamon két otromba csónak.
Agyamban sete darazsak,
szenvelgő rímek zsongnak.*

Bajos volna persze megmondani, kiből mit hoznak ki a kamaskor kínjai. Jobb-e a szenvedőknek, mint a magukat vígan mutogató majomparádéknak? Vagy kövesse inkább ki-ki az arany középutat?

Korunk farmeresdije, gondolom, épp egy ilyen józan közeputat kínál. Ahogy Szeberényi Lehel írja egyik karcolatában: *„Az igazi teenager gátyóján meglátszik, hogy használják. Az igazi gátyóból csak egy van. Az, amit viselünk. Az igazi gátyó elválaszt-hatatlan a viselőjétől. Összenő vele, és hozzáídomul. Átveszi egyéniségét.”*

Le is fest egy ilyen igazi – ha már nem is egészen közeputas – gátyót: *„Értékes kopások vannak rajta, alaposak és természetesek. Ezeken a helyeken csaknem fehér és sprőd, mint egy fakéreg. A repedésekre hatalmas fekete, bevenyészett öltések hívják fel a figyelmet. Combjára, térdére úgy tapad, mint a pusztai bőr. Térden alul viszont finom lötyögése van a szárnak, az enyhe trapézformától, amit a szabó annak rendje-módja szerint a gátyónak megadott.”*

Ez az a másik nadrág, amit még meg akartam lobogtatni előtted búcsúzóra, mielőtt befejezném korunk gyermekeiről szóló mondandóimat. De hát az ilyen gátyókat Te jobban ismered, mint én. Így most nyugodtan át is térhetünk könyvem következő részére, amelynek címét, mint mindjárt meglátod, Adytól vettem kölcsönbe.

SZERETNÉM, HOGYHA SZERETNÉNEK

ENGEM A LEGJOBBAN!

Szeretnéd, hogyha szeretnének?

Jaj, hogyne szeretnéd! Nincs olyan ember a világon – lásd a magad szemével bármilyen aljasnak, undorítósnak vagy röhögnivalónak –, akit ne szorongatna szíve mélyén a szeretet-éhség.

Julcsi lányom már kilencéves nagylány, de még hányszor megkérdezi:

– Apja, szeretsz?

Odaül mellém, odabújik hozzám, vagy még az ölembe is befészkelődik, a nyakamat is átöleli, és puha, meleg csókokat nyom az arcomra. S már kérdi megint:

– Apja, szeretsz?

Sőt nemegyszer így:

– Apja, kit szeretsz a legjobban?

Én igyekszem kibújni persze a nyílt színvallás alól:

– Valakit.

– De ki az a valaki?

– Azt a valakit úgy hívják, hogy... (kis szünet)... valaki.

– Nem is igaz!

– De. Az a neve.

– Engem nem úgy hívnak!

– Miért? Te senki vagy? És az Anyja is senki? És a tesóid is senkik? És a Sára? És a Márti? És az Eszter? És a Kisgergő?

Ez utóbbiaknak ő már nagynénjük. Szemükben ő a Csodálatos Julcsi, aki gyerek, mint ők, de olyan nagy és erős, hogy vígan huncikolja és pátyolgatja őket, mosdatja, eteti, fekteti, altatja, mintha csak az ő élő babái volnának, őrájuk mégse mondhatja, hogy nem szeretnivalók.

– Őket is szeresd, de legjobban engem.

– Legjobban: valakit.

– Ne valakit, hanem engem!

– És ha te vagy az a valaki?

Már derül fel az arca, de akkor megint sorolni kezdem:

– ...És az Anyja? És a tesóid? És a...

Szigorúan mondja:

– Anyját azt szeretheted úgy, mint engem. De csak Anyját! Csak akit én megengedek.

Így évdünk nemegyszer. Az utolsó szót nem hagyom azért neki, nehogy beleélje magát, hogy jobban szeretem a nagytestvéreinél, vagy az unokáimnál. De ő ettől még nem győgyul ki vágýálmaiból, s adandó alkalommal megint hozzám simul, hozzám dörgölődik.

– Szeretsz még, Apja?

– Szeretlek.

– Nagyon?

– Nagyon.

– Mint az Anyját?

– Mint – felelem viccesen. Sejttem, hogy már megint ravasz-kodik.

– Anyját azt szabad a legjobban szeretni?

– Őt még a legeslegeslegjobban is.

Fölnevet. Azt hiszi, megfogott.

– Akkor engem is!

– Téged is, persze... (kis szünet)... Meg a Magdust, a Pannit, a Gergőt, a Donót...

– Őket is, de nem annyira!

– De annyira!

– De engem egy ilyen pici-vel jobban! – S mutatja a hüvelyk- és a mutatóujja között, hogy mennyivel.

Széttárom a két karom.

– Ennyivel nem lesz elég?

Ezt már ismeri. Ez olyan, mint amikor két almát kér, s én megkérdem: „Három

nem lesz elég?” Az ilyet nem szabad komolyan venni. Mégis rávágja:

– De elég lesz.

– Hát akkor szevasz, ravasz – zárom össze a két karom, de úgy, hogy őt is beleöleljem.

Az az egy baj van, hogy az ilyen ravaszokat nem lehet szeretni. Az ilyeneket csak csipkedni lehet. S már csipkedem is meg a hátulját, de nem erősen.

Nem tudja, visítson-e, nevéssen-e. Nem tudja, hogyan is végeztük ezt az újabb mérkőzést, amit nem szűnik meg mindig újravívni szóbeli szeretetemért. Mégis inkább nevet, majd megpróbál visszacsipkedni, s ezzel egy időre el is vetettük a gondját, hogy úgy szeretem-e, ahogy ő szeretné.

De csak egy időre. Mert nincs gyerek és nincs serdülő a világon, akinek ne okozna mindig újabb gondot, hogy szeretik-e igazán, egészen, legjobban, legeslegjobban, legeslegeslegjobban és még annál is jobban, vagyis úgy, ahogy ő vágyik rá.

A gyerekek ezt legtöbbször nyíltan ki is mutatják. A serdülők és a felnőtt nők már nem mindig. A felnőtt férfiak még kevésbé. Titkolják, sokszor még önmaguk előtt is. De igazából őbennük is éppoly erős vágy él arra, amit Ady így fejezett ki:

*Ezért minden: önkínzás, ének:
Szeretném, hogyha szeretnének
S lennék valakié,
Lennék valakié.*

Aki már senkié sem akar lenni, csak a magamagáé, az már nem is ember. S akinek más nem jut, az legalább kutyát, macskát szerez magának, annak ad és attól vár szeretetet, egy kis testi-lelki meleget.

Macskabolond serdülőket nemigen ismerek, de kutyabarátokat annál inkább, hisz naponta látom Őket az utcán. Igaz, még sokkal több kutyás öregembert, öregasszonyt. Alig vonszolja már magát némelyik, de a kutyáját akkor is viszi sétál-

tatni. Néha a kutya is olyan vén, az is alig vánszorog. Csak nézem: ugyan melyikük bírja tovább?

Egy ilyen asszony írta egyszer nekem: *„Magának halvány sejtelve se lehet arról, hogy egy egyedülálló embernek mit jelent a kutya barátsága, bűsége, mit jelent az, hogy a családot pótolja, és hogy őszinte. Igen, az emberek hazudnak, de a kutya az mindig őszinte. Nekem ezért fáj, ha a kutyákat bántják, ha lelketlenül kicsapják, kitéve éhezésnek, fagynak. A kutya ezt nem tenné az emberrel, ha fordítva lenne. Elég sajnós, hogy nekem nincs gyereke, nincs senkim se, a tízéves fiam 1944-ben a légópincébe 1 hét alatt meghalt, 8 éve özvegy vagyok, és akkor én kit szeressek? Ki bújjon oda hozzám, ki melegítsen engem? Akkor nekem hogy ne volna kedves a kutya?”*

Azt vallottam ki egyszer egy rövid írásomban, amiről már Te is tudsz: a kutyák szeretete kimaradt az életemből – erre jött ez a levél. Még az is bele volt írva: *„Ne csodálkozzék, hogy a kutyák nem szeretik, azok tudják, érzik, hogy mit érdemel az ilyen ember. Még lehet, hogy meg is harapják.”*

Istenem, gondoltam, ez a szegény mama még tán föl is falatna engem a kutyákkal. Olvassa el még egyszer azt a kis írást – kértem tőle a válaszlevélben akkor rá kell jönnie, hogy én őt is nagyon megértem.

Igen, azt hiszem, mindenkit megértek, aki szeretette vágyik. Még ha csak egy kutya jut is neki magányossága enyhítőjéül, egyetlen, utolsó társául.

De akinek igazi család jut, emberi társ, testvér, embergyerekek, emberunokák, az talán mégis jobban jár. Aki ha lenni akar valakié, nemcsak egy kutyáé lesz, vagy egy macskáé. Vagy egy aranyhörcsögé, vagy egy törpepapagájé.

Ezek gazdáit se bántsa senki. Ki tudja, hogyan jutottak el idáig. Ezt kik hagyták el, az kiket temetett el. Nekem is van egy idősebb asszony-ismerősöm, aki ma csak macskákat tart. Férje fiatalon meghalt – megölték –, két évre rá a négyéves gyönyörű kisfiát vitte el hetek alatt a halál. Nagyobbik fiát mire fölnevelte, őt is elvesztette: egy svédországi leveléből tudta meg, hogy itthagytá őt is, az országot is. Van még egy lá-

nya, de unokája nincs tőle. Külön élnek. Régi barátai is ritkán nyitják már rá az ajtót, akik még egyáltalán megvannak közülük. Akkor miért ne szeretné legalább a macskáit? Főleg azt, amelyik még a tévézésre is rákapott: amikor ő benyomja a kapcsolót, s beül a karosszékébe, már az is ugrik föl a szemközti kis szekrényre, s ember módján mered a képernyőre.

Ezen a tudós macskán én is mosolygok. De kevés ez a mosoly ahhoz, hogy feledtesse: ez a férjétől megfosztott asszony mégiscsak megszült három gyereket, kettejüket sok küszködéssel föl is nevelte: ő ennél a macskákkal kibélelt mélységes magánynál többet érdemelne.

Csakhogy nézz körül a világban, s nyilván Te is azt látod, amit én: lassan már az a kivételes eset – kivált városon –, ha nem maradnak így magukra az öregek. Előbb még tán ketecskén élnek, de aztán már egyes-egyedül.

Régen sokkal inkább együvé tartoztak az idősebb és a fiatalabb nemzedékek. Akkor még másmilyenek voltak a családok, mint most. Az anyjuk csecstől elválasztott kicsigyerekeket sokkal inkább az öregek gondjára hagyták. Ez az ő életüknek is értelmet, tartalmat adott: volt, akit szeressenek, és volt, aki őket is nagyon szeresse. Bartók és Kodály is észrevette: a nép száján élő dalok, mesék többnyire a nagyszülőkről szálltak az unokákra. Őnekik – öregeknek, gyerekeknek – volt még a legtöbb idejük együtt énekelni, egymásra figyelni.

De az egész családnak erősebb volt a vonzása. Azért is, mert többen éltek benne. Azért is, mert jobban áthatotta az öröklött szokások és egyéb hagyományok hatalma. S azért is, mert a fölnövő gyerekek is jobban kötve voltak a szüleikhez.

„Engem szeressenek a legjobban!” Ezt a mai gyerekek is éppúgy kívánják, s éppoly kereken ki is mondják. De kamaszfejjel sokszor már úgy kezdik érezni: szüleik csak a maguk munkájával, életével törődnek igazán, övelük nem. Őket csak nevelik, de már nem szeretik, nem értik, és nem is akarják érteni. Őket a családjukhoz már nagyon kevés szál köti.

A mai egy-két gyerekes zsugorcsaládok jó részében ez a felismerés előbb-utóbb bekövetkezik. A fiúk, igaz, ritkán veszik

ezt tragikusan. A lányokat sokkal inkább megviseli a lelkükben megnyíló érzelmi űr.

De legyenek bár lányok vagy fiúk, lehetőleg csak megkeressék az őket legjobban szerető lényeket. Ha már nem a családon belül, akkor kívüle. Barátságban, szerelemben.

Ez nem baj. Még jó is. A baj a védtelenséggel kezdődik. Azzal, hogy az akceleráció folytán amúgy is korábban ébredő ösztönök, vágyak sok fiataalt túl hamar kilendítenek csekély vonzású, sőt gyakran csonka – a szülők válása miatt apátlanul maradt – családjuk köréből. Olyankor, amikor még nagyon védtelenek. Amikor még azt sem igen tudják, milyen veszélyektől kellene óvakodniuk. Amikor még nincs elég emberismeretük: vakon bíznak nemegyszer olyanokban is, akiktől valójában nem sok jót várhatnak. Ellentétben a saját szüleikkel, akiktől viszont megvonják bizalmukat, hisz épp most készülnek leszakadni róluk, függetlenedni tőlük.

Ez a túlságos sietség, ez nem tesz jót. Olyan ez, mint a koraszülöttség. Azt is ki lehet nőni, ha valaki hét, sőt esetleg hat hónapra szakad ki az anyja méhéből. Az ilyen csecsemőket mégis ezerszer több veszély fenyegeti.

A család olyasféle védőburkod neked – s minden gyereknek –, mint a magzatnak az anyaméh. Az embriónak is van már saját szíve, vérkeringése, már kapálódzik, már rugdos is odabent, de táplálni még az anyai szervezet táplálja, s az védi a külső világ fenyegetéseitől is, szélétől, fagytól, hőtől, éles fénytől, fertőzéstől, bogártól, féregtől, állattól, embertől. Előbb-utóbb véget kell hogy érjen ez a túlságosan is védett állapot, de lehetőleg csak a maga idejében.

Neked sem mindegy, meddig melenget, ringat, meddig óv a családod. Megvan annak a rendelt ideje, mikor kell egy gyereknek megszületnie, de megvan a rendelt ideje annak is, mikor kell ennek a gyereknek a család burkából kibújni, s fokozatosan önállósodnia, függetlenednie.

„Engem szeressenek a legjobban!” – kiáltja benne akkor is a lélek, de e kiáltásra már nem apjától-anyjától, vagy családjától vár feleletet. Pontosabban: jó azért, ha vala-

micske választ hazulról is vár és elfogad még, ha nem égeti föl maga mögött a hidakat. Mert a tagadás luciferi szelleme nem mindig viszi jófelé, s hová fordulhatna aztán, ha minden kötél szakad? Leginkább mégis azokhoz, akik sajnálják, hogy már nem szeretgethetik, mint egy kisgyereket; akik ha nem vallják is be, igenis fáj nekik, hogy milyen régen nem hajtotta már oda a fejét, adta oda az arcát, hogy egy kicsit megsimogassák.

TESTVÉRKERESŐ

Az még vitatható – szoktam mondani –, hogy jó-e egy apának, anyának, ha sok gyereke van. De az vitathatatlan, hogy a gyerekeknek jó, ha többen vannak.

Pedig ők sokszor észre sem veszik, hogy jobb nekik. Sőt, képesek azon törni a fejüket, hogy bár kevesebben volnának! Bárcsak ez vagy az a testvérük ne született volna meg!

A mi legkisebb lányunk sem kivétel ez alól. Épp a múltkoriban kezdte el megint sorolgatni:

– Petyót szeretem, Donót szeretem, Gergőt szeretem, Andrist szeretem, Pannit nem szeretem, Magdust nem szeretem. Jobb lett volna, ha ők meg se születnek.

– Csak az ám a baj – szóltam rá hogy ha nem volna hét gyerekünk, akkor te se volnál. Ha meg Andris nem volna, akkor egy gyerekünk se volna. Valahol el kellett kezdeni.

– Kezdtétek volna el velem!

– Az nem úgy megy, te lüke. Egy hetedik gyerek nem születet elsőnek. Az vagy hetedik, vagy sehanyadik. Akkor te volnál a Sehanyadik Julcsa. Illetve még az se volnál, mert neved se volna, fejed se, lábad se, semmid se.

– Levegő volnék?

– Még az se. Téged akkor nemcsak látni nem lehetne, hanem még fújni se. Még rád gondolni se.

Ezen, úgy látom, azóta is tűnődik. Azóta legalábbis nem hozakodott elő újabb családirtási tervvel.

De ahol csak két gyerek van, ott is hányszor kívánja a pokolba egyik a másikat! Senkit sem annyira, mint a saját testvérét.

A szülők gyakran el is keserednek. „Miért kell ezeknek folyton egymást gyilkolni, tépni-marni? Örökké csak az irigység, viták, veszekedés! Hallgatni is rossz. Hagynák már egyszer békében egymást!”

Én féltrefásan-félkomolyan azt felelném erre: nagyon kegyetlen szülő az, aki még veszekedni sem hagyja a gyerekeit. Borzasztó lehet egy olyan család, ahol a gyerekek sohasem irigykednek egymásra, ahol sohasem csúfolják, sohasem bántják egymást, nem lökdösődnek, nem kergetőznek, nem gyürkőznek, nem birkóznak, nem mennek soha fejfel a másiknak, se könyékkal, se ököllel. Sőt, ha kérnek valamit egymástól, akkor is csak azt mondják szép illedelmesen: „Kérlek szépen, légy szíves, add ide!”

Ilyen családot szerencsére nem ismerek. Ahol már legalább két gyerek él együtt, ott az kihasznál minden lehető alkalmat a huzakodásra, örökké osztozik valamin, s hát még három-négy-öt gyerek!

Nem mondom, hogy ebből csak jó sülni ki. Kínozni a kicsit, bántani a gyöngébbet – gyakori gyönyörűségük ez a nagyobb gyerekeknek. Másrészt sok kicsinek is gyakori gyönyörűsége, hogy apró méltatlanságokért is addig sivalkodik, míg bátyját vagy nénjét nyakon nem verik, mondván: „Miért bántod folyton a kicsit?”

De akárhogy is: biztos, hogy sokat ér egy olyan hozzád való testvér, akivel kedvedre veszekedhetsz, vagyis fölkészülhetsz az élet jövődjé küzdelmeire, sőt hozzáedződhetsz az élet jövődjé nagy méltánytalanságaihoz is. Jobb ez, mint az egyik társtalansága, túlzott védettsége.

Hogyan is válhatna igazán életrevalóvá, akinek nincs kivel és nincs miért harcolnia a családi otthon falain belül? Hacsak a saját szüleivel nem? Mert sok egyke bizony a saját apját, anyját nyaggatja, őket nem hagyja békében, szinte egy percre sem.

Vannak viszont szelíd természetű, jól nevelt egykék is, akik nem nyuvasztanak senkit. Szép csöndesen eljátszanak, elolvasgatnak órák hosszat, szép csöndesen elüldögélnek a tévé előtt, aztán szép csöndesen lefeküsznek, elalusznek, reggel szép

csöndesen fölkelnek... Csak akkor csodálkoznak el szegény szüleik, mikor váratlan tragédiákat hoz a kamaszkoruk, mikor naívu, szinte vakon sétálnak bele végzetes veszedelmekbe. Mert ekkor már a családtól többé-kevésbé függetlenül is helyt kellene állniuk barátságaikban, szerelmeikben, csak hogy nincs bennük elég önvédelmi ösztön. Kivált a lányokban nincsen, de sokszor még a fiúkban sem.

Nincs, mert nem kellett soha védeniük magukat, se érdekeiket, se jogaikat, se testi épségüket. A családon belül legalábbis nem. Kimaradt valami az életükből.

Az óvoda, az iskola gyerektársadalma sok mindent pótolhat ebből. De én akkor is félttem az ilyen túl szelíd gyerekeket, ahogy félttem a túl vadakat is. Mert akármilyen furcsa, ez utóbbiak jó része is egyke.

Az egyiké valahogy érzik is, mi hiányzik nekik. Legtöbbjük nem szeret egyetlen gyereke lenni szüleinek. Sokszor évekig könyörög nekik, kunyerálja tőlük a kistestvért.

Igaz, hogy ha az a kistestvér aztán csakugyan megérkezik, lehet, hogy mégsem lesz annyi öröme benne, mint gondolta. Egyszerre megijed, hogy apja-anyja most már nem őt szereti a legjobban.

Ezért szerencsésebb, ha a testvérek nem sokkal egymás után jönnek a világra, s úgy élvezik a családi együttélés áldásait.

Ezek az áldások nagyon sokfélék. Az sem utolsó előny, hogy például van kivel osztozkodni, s ezáltal naponta gyakorolni az egyenlőséget és az igazságosságot. Mert ez bizony sok gyakorlást kíván. Egyik barátomnak két gyereke van, egy fia, egy lánya. Látván, hogy csemetéi minden osztozkodáskor összevesznek, azt vezette be: az egyik oszt, a másik választ. De még ez sem vált be egészen. A lány azt vette észre, hogy ha ő az osztó, bátyja tüstént rácsap az egyik darab banánra, vagy fél narancsra, vagy csokoládéra, s még csúfolódik is, hogy miért hagyta neki a nagyobbat. Ha viszont ő a választó, percekig tanácsalankodhat, hogy ez-e a nagyobb, vagy az. Akkor meg ezért csúfolódik a bátyja. Egyszer aztán ki is tört belőle az elkeseredés. Toporzékolva üvöltötte ki magából szíve fájdalmát:

„A Jancsi mindig úgy oszt, hogy nem lehet választani!”

Nem tudom, hogy neked van-e kivel, van-e kikkel osztzkodnod odahaza a különféle földi javakon, de áldd a sorsod, ha van. S áldd apádat, anyádat is, amiért annyira szerettek, hogy nem hagytak testvér nélkül. Hogy megosztott szeretetet kaptál tőlük egész gyerekkorodban, ami sokkal többet ér minden osztatlan szülői szeretetnél.

Épp azért ér többet, mert nem elégíti ki egyik gyereket sem. Mert örökké ébren tartja bennük a vágyat egy olyan beteljesülésre, amit igazából majd csak a felnőttkori szerelem adhat meg. Mondhatnám: az osztatlan szerelem, amikor egy férfi és egy nő senki másé, csak egymásé. De ezt az osztatlan szerelmet is csak az teljesítheti ki, csak az mélyítheti el egészen, ha a születő gyerekek révén megint csak osztottá válik, s egy egész családot fűt a melegével.

Felnőttkorra persze a testvéri kapcsolatok is gyakran harmonikussá érnek. Véget ér a napi osztzkodás hosszú időszaka, bár a szülői örökségen való osztzkodás még meghozhatja a maga kései krízisét. A gyerekkori féltékenységek sem mindig múlnak el nyomtalanul. Mégis: felnőttként is sokkal keservesebb úgy élni a világban, hogy nincs az embernek egyetlen testvére sem. Számít az anyagi támasz is, amit nagy szükségben egymásnak adhatnak. Jutottam én is egyszer olyan zord tájára az életemnek – erről már beszéltem amikor a testvéreim dug – pénzei nélkül zsír sem igen került volna a család kenyérére. Segítettem is egyiken-másikon, mikor úgy fordult a helyzet, hogy én segíthettem. De nemcsak ez számított. Maga az is, hogy vannak, hogy heten születünk, heten nőtünk együtt, és heten vagyunk most is. Hogy van kikkel emlékeznünk gyerekkorunk tájaira, eseményeire, jórészt már a föld alatt porladó felnőtt szereplőire. Van kikkel emlékeznünk a szentmiklósi szülői házra, annak minden zugára, pincéjére, padlására, udvarára, de ugyanígy a nagymamák háza is, a löbi pusztára is... ha egyszer elkezdjük, nincs ennek vége.

Most, hogy ezt a mondatot leírtam, a szemem is megpárásozott, de ha együtt vagyunk, jaj, dehogyis sírunk, dehogyis ér-

zelgünk! Nevetünk inkább nagyokat egy-egy hajdani különös eseten, furcsa emberi figurán, meg persze néhai saját magunkon is. Vagy kérdezősködünk: hogy is volt igazából ez vagy az, ami megfejtetlen titok maradt előttünk egymás dolgaiban, s amit most már nyugodt szívvel megkérdezzünk, kibeszélünk, hiszen rég kiköptük vagy lenyeltük azokat a szavainkat lefojtó kamaszkori szégyengombócokat. Dalolnunk is jó együtt, fel-felidéznünk a távoli múltba merült szövegeket, dallamokat, vagy megint a szájunkra vennünk gyerekkorunk mondókáit, verseit... megunhatatlan játéka ez elmének és kedélynek egy-egy születésnap terített asztal mellett. Mai dolgainkat is jó megbeszélünk, hisz mindig akad valami kérdezni-, vagy közölni-, vagy dicsekednivalónk, néha még kérnivalónk, adnivalónk is. Megfizethetetlen többlete mindez az életünknek, ha csak évi néhány alkalommal van is részünk benne. Valahogy az egész világ más így testvérestül. A többiekhez való tartozás olyan biztonságot ad, olyan holtig szóló emberi hátteret, amit semmi más nem adhatna meg. Elgondolom néha, mit vesztenek azok, akik ebből kimaradtak, s legfeljebb azt érzem vigasztalónak, hogy amit nem ismernek, amibe soha nem kószolhattak bele, annak tán a hiányát sem érzik annyira...

Igen, akárhogy irtaná is a családot egyke hajlamú Julcsi lányom, s akárhogy irtotta volna már annak idején a legidősebb fiam, Andris, mondván: „Az lett volna jó, ha csak én születek, meg a Petyó”, én nagyon jól tudom, mit adtunk nekik ezzel, hogy sokan vannak.

Neked is csak azt mondhatom, ha nyűglódsz, vagy búsulsz, vagy dühöngsz a testvéreid miatt, hogy azok ilyenek meg olyanok: a legrosszabb testvér is az élet nagy ajándéka a testvértelenséghez képest.

Akkor is, ha nem szeret, és Te sem szereted. Akkor is, ha sohasem fogjátok igazán megszeretni egymást. A testvéri érzelmek közül nem is a szeretet a legfontosabb talán, s nem is a gyűlölet. Sokkal inkább az összetartozás nagy emberi élménye, az elválaszthatatlanságé, mely arra kényszeríti a testvéreket, hogy minden vágyukat, törekvésüket egymáséhoz viszonyít-

sák. Ez féltékenységet is fakaszthat bennük, irigységet is, sőt kölcsönös bántási hajlamokat és bosszúszomjat, de elsősorban mégis egészséges ambíciókat.

Akinek van testvére, annak van miért többre törnie, nagyot akarnia. Annak van miért irtóznia minden lemaradástól, testi-lelki elposványosodástól.

Mégse hidd, ha egyke volnál, hogy Te már reménytelen eset vagy. Mert amit ez a testvéri versengés a legzsengőbb gyerekkortól fogva megad, azt sok minden más emberi kapcsolat megadhatja az együtt nevelődő fiatalok kisebb-nagyobb köreiből. Csak be ne húzódj magányod barlangjába! Csak keresd meg a veled egy húron pendülő, hasonló érzésekre rezonáló társakat és a hasonló hévvel rivalizáló vetélytársakat! Azokat, akikkel éppúgy össze tudsz bújni, illetve össze tudsz ugrani időnként, mintha az édestestvéreid volnának. Akarom mondani, mintha a hol édes, hol keserű, hol savanyú, hol csípős testvéreid, mert az igazi testvérben is az a legjobb, hogy mindig más íze van, de sohasem íztelen-bűztelen, sótlan, közömbös, érdektelen. Az a jó, hogy akarod, nem akarod, közöd van hozzá, és akarod, nem akarod, közöd is lesz hozzá mindörökké, ámen.

ELANYÁTLANODOTTAK

Az a zord sorsú asszonyismerősem, akiről a macskái kapcsán már említést tettem, férjének és négyéves kisfiának az elvesztése után borzasztó lelkiállapotba került. A gyerek fehérvérűségben halt meg, akkor még gyógyíthatatlan vérrákban, de ő azért végigreménykedte a betegség hosszú heteit, ahogy ilyenkor minden anya makacsul reménykedik. Az ő fia méghozzá olyan volt addig, mint az élet, csupa vidámság, csupa elevenség, csupa játékosság, s még akkori bágyadt állapotában is sokat megőrzött ebből. Egyszerűen lehetetlen volt elhinnie, hogy már a végét járja.

Aztán meghalt, s ő ott maradt a maga kínjaival. A két idősebb gyerek úgy-ahogy már el tudta látni magát, ő meg ne-

kiindult a pesti utcáknak, s róttá őket végkimerülésig, mert a lakása – teli emlékekkel – elviselhetetlen volt a számára. Haza csak azért ment, hogy eldőljön az ágyán, s reggel már megint menekült, rohant el, maga sem igen tudta, hova. Egyszer aztán gondolt egyet, engedélyt kért, s beállított egy állami gyermekotthonba, ahol olyasféle korú kicsik voltak, mint az ő halott kisfia. Hátha talál egy hozzá hasonlót, akit esetleg örökbe fogadhatna.

Ki is kötött az egyiknél. Bejárt érte, haza is vitte néhány-szor, s örült, hogy mamának hívja, hogy úgy bújik oda hozzá, mintha ő csakugyan az anyja volna. De hát a lánya sem volt még olyan nagy, hogy ne esett volna zokon neki, hogy ő ezt a vadidegen kisfiút így ajnározza, szeretgeti. Ha meg csak látogatóba ment be hozzá az intézetbe – mert az meg volt szabva, mennyi időnként lehet kivinni –, az ot-tani gyerekek nem hagyták őket nyugton.

„Mama, mama!” – kiabálták ők is, s nyomakodtak oda hozzá, rángatták a szoknyáját, lökték félre egymást. Mindnek ő kellett volna, mind-nek mama kellett volna, mamai mosolyok, mamai simogatások, mamai sütemények, mamai almák, mamai cukrok, s akinek mindebből nem jutott, az bő-gött, ordított. Ez már sok volt neki. Otthagytá végül a szívé-nek kedves kisfiút is, mert nem bírta idegekkel lányának a félté-kenységét, s még kevésbé ezeket az intézeti látogatásokat, ezt az üvöltő, gyerekgomolyagot, amelyből ezred-szer is az az egyetlen szó hangzott feléje: „Mama, mama, mama, mama, mama...”

Az idősebb korú intézeti gyerekek persze már nem üvölte-nek így elvesztett anyjuk után. De egymás közt ők is gyakran

beszélgetnek a szüleikről. Sokan közülük ismerik is apjukat, anyjukat, hiszen el-eljönnek látogatóba, s hoznak nekik ezt-azt: ilyen szülő gyerekének lenni már igen nagy rang az intézetben. Hiszen minden gyerek tartozni szeretné – legalább lélekben – valahova, valakikhez, s nemcsak az államé lenni, az ismeretlen, sose látott és sose látható államé. Képződnek hát, fantáziáinak azok is, akik soha életükben nem látták a szüleiket, hosszú meséket költenek róluk, s ezeket mély meggyőződéssel ismételgetik, míg serdülőkorukban föl nem ébred bennük a dac: „Nem érdekelnek. Ha képesek voltak eldobni maguktól, le vannak ejtve.”

Ezek a legnehezebb évek minden intézeti gyerek életében. Eddig csak elanyagatlanodottak voltak, most – kamaszkodóban – azt is mind többen kezdi kiérdemelni, hogy megátalkodottnak nevezzék őket a nevelőik, akik tehetetlenségükben sokszor már-már vért izzadnak miattuk.

„Megátalkodottsága odáig terjed, hogy sorozatos öngyilkossági kísérletekkel igyekszik felhívni magára a figyelmet.” Egy serdülő gyerekről, egy intézeti gondozotról olvastam ezt az egyik róla szóló jelentésben.

A jelentés írója nem lelketlenségből fogalmazott így. Sokkal inkább keserűségből. Mindent megpróbált, a lelkét beleadta, s hiába. Az eredmény nulla. A gyerek megint bevett egy fél marék altatót. Még jó, hogy nem darabokra tört borotvapengét nyelt le, mint nemrégiben egy másik. Annak a hasát is fel kellett metszeni. Ez ismét megúsza egy gyomormosással.

Már gyakorlata van benne. Álmában mossák ki, s mire föl ébred, nem érez semmit, csak valami nagy-nagy tompaságot a fejében. És aztán jön persze az újabb cirkusz, a lelki fröccsök, hogy miért csinálta, ne csinálja többet, ígérje meg.

Nehéz volna megmondani, mennyi a „komoly” az öngyilkossági kísérletek közül. De nincs is sok értelme, hogy ezen rágódjunk. Mert ha kiderülne, hogy egyik sem „komoly”, még akkor is épp elég okunk maradna a nyugtalanságra.

Hosszú évtizedek óta vajúdik az állami gondozásba vett s intézetben nevelt gyerekek dolga, de még mindig messze va-

gyunk a megnyugtató megoldástól. Magam is tanúja voltam vagy tíz éve egy akkori nagy átszervezésnek, melynek az volt az alapelve: az összeillő gyerekeket kell együvé rakni. Kiemelni közülük a „legmegátalkodottabbakat”, akik nyilvánvaló rossz hatással vannak a többire, akik belülről rontják meg a kialakulóban lévő gyerekközösségeket, s teszik haszontalanná a nevelők nemegyszer emberfölötti erőfeszítéseit. Ezeket külön intézetbe gyűjtötték össze. Külön intézetet kaptak az idegileg terheltek is: nekik nem is kellett rendes iskolába járniuk, csak év végén tettek magánvizsgát – ha tudtak. Egy-egy osztályon belül úgysem lehetett volna bírni velük.

Akkor sok nevelő megkönnyebbült. Alkalmazkodóbb gyerekanyagot kapott a keze alá. S új lehetőséget a kezébe: akivel nem bír, azt javasolhatja, hogy küldjék más intézetbe, sőt zárt intézetbe.

De megmaradt a kérdés: mi lesz a különválasztott gyerekekkel?

Ezzel a kérdéssel nekem egy ideig személyesen is szembe kellett néznem. Egy olyan intézetnek az igazgatónője kérte segítségemet, akire egy kiemelt gyerekekből – csupa nehezen nevelhetőből – összedobott lánytársaság gondját bízta. Szép nagy épület – egykori luxusvilla – várta itt a növendékeket, s hatalmas hegyoldali kert, dús gyepével, vén bükkfáival, pompás panorámájával. A kosztra sem lehetett panasz, a lakószobákra sem (magam is odaadtam egy csomó kedves képemet – remek reprodukciókat -, hogy minél barátságosabb, otthonosabb legyen a környezet). Tíz-tizennégy éves lányok kerültek ide, s kezdték meg az első hetek viszonylagos nyugalma után a maguk boszorkánytáncát. Pedig az igazgatónő mindent bedobott. Különféle szabadtéri és szobai játékokat, népdalozást, rajzolást, festést, agyagmintázást, kerámiaégetést... nemcsak a benti nevelők, hanem barátok, ismerősök buzgalmát is igénybe véve. Tudta, milyen fontos, hogy a lányok ne csak a napi tanulnivalóval s intézeti életük napi tengetésével legyenek elfoglalva, s főleg ne csak a maguk lelki fájdalmaival. Legyen részük minél több vidámságban, örömben, beleértve az alkotás

örömét is. Érezzék, hogy ők nem intézetből intézetbe dobált, fölösleges senkik, hanem olyan valakik, akiknek érdemes élni, s érdemes majdani családra, boldogabb jövőre várni.

Ó, Te, aki ezt a könyvet odahaza olvasod, egy olyan lakásban, amit mégiscsak az otthonodnak érezhetsz, mert családban élsz, mert van talán anyád is, apád is – Te el tudod-e gondolni azt, mennyivel rosszabb a szülők nélkül maradt, család nélkül növekedő gyerekek sorsa? Nyűglódsz Te is eleget, tudom, s nem érzed csupa örömmek, ahogy szüleid az élet számodra kiszabott szűk ösvényem terelgetnek. De sejtet-e, hogy milyen jó mégis *tartoznod valakikhez?*

Jaj, dehogy sejtet! Ezek a lányok is nagyon szeretetreméltó lények lettek volna úgy egyenként. De a családtalanságnak, a senkihez sem tartozásnak, a fölöslegességnek hosszú évek óta gyűlő érzése óhatatlanul megmérgezte együttesüket. Kezdődtek a szokott zűrök, verekedések, zokogások, hisztériázások, jelenet jelenet után, nappal és éjszaka, az első öngyilkossági kísérlet – altatóval –, majd az első szökés, amit eleinte szintén öngyilkossági kísérletnek hitt az igazgatónő. Minket hívott el a feleségemmel, hogy segítsünk végigkutatni éjnek évadján a hatalmas kertet, nehogy egyedül kelljen egy hullába botlania. Az éjszakás nevelő természetesen a többi lányra vigyázott közben, mert aludni senki sem aludt, fel volt ajzva az egész társaság, pedig jó néhányan altatóval, nyugtatóval megtömve feküdtek le minden este. Az elveszett gyereket nem találtuk meg végül, se holtan, se elevenen, s akkor csend borult a házra. Két nap múlva rendőrök hozták vissza a szökevényt a fiútól.

Aztán hamarosan egy újabb pokoli éjszaka következett. A nyugovóra tért társaság nem aludt el, rajcsúrozni kezdett, az ügyeletes nevelő hiába próbálta ágyba parancsolni és elcsitítani őket. Visítotak, dobálództak, valóságos kánkánt jártak, majd amikor tovább győzködött velük, rátámadtak, a szobájába szorították, annak is az egyik sarkába, s egy törülközőt lenggettek előtte a félhomályban, hogy vigyázzon, mert baj lesz, nagy baj lesz... Mikor kivonultak végül a szobájából, nem is mert utánuk menni, ott várta reszketve, hogy elüljön a láрма,

s ott várta a reggelt, teli halálfélelemmel, hogy még meg is fojthatják azzal a törülközővel...

Ennyi, gondolom, elég is a történetből. Nem azért mondtam el ennyit sem, mintha a családokban élő gyerekek sorsát úgy általában gyönyörűségeként gondolnám. Hisz sok gyerek épp azért kerül intézetbe, mert ütik-verik odahaza, éheztetik, gyötrik, gyilkolják. A tömeges házasságbomlás, az alkoholizmus, a szadizmus, a titkos, vagy már nem is titkos prostitúció és egyéb társadalmi tünetek kárvallottjaiként szakadnak ki adigi környezetükből, és maradnak az állam gondjára.

Nem lehetünk meg intézetek nélkül, ez nyilvánvaló. Még a teljesen egészséges gyerekek között is vannak, akiken nem tudunk – legalábbis átmenetileg – másképp segíteni. Nem szólva a testileg, szellemileg, erkölcsileg fogyatékosokról, vagy a tartósan betegekről. De egyszer már nyíltan be kellene vallanunk, amit mindenki tud: ezek az intézetek rengeteg pénzt és rengeteg nevelői energiát fogyasztanak, igen alacsony hatásfokkal.

Té sok mindenről nem tudsz még, mi van a világban. S talán más szemmel nézed a magad családját is, ha végiggondolod például annak a néhány éve szétdobott nyolc testvérnek a sorsát, akikről Galgóczi Erzsébet írt egyszer egy keserű cikket. Győrben élt ez a család. Az anya hosszas betegeskedés után meghalt, de apjuk is, nagyanyjuk is ragaszkodott a gyerekekhez. Úgy kellett rábeszélni őket, hogy engedjék elvinni a szerencsétleneket. Az egy keresetből ugyanis – a közepesnél alacsonyabb munkásbérből – száználmas szegénységben éltek, földre szórt szalmán háltak, rosszul táplálkoztak. Ezért aztán – csupa jóindulatból – szétszórták őket, kit erre, kit arra, különböző intézetekbe.

Feleségem elsírta magát, mikor elolvastam neki a riportot. Alig bírt lecsillapodni. De hideg ésszel is felfoghatatlan, miért jobb az államnak, ha a nyolc gyerek eltartása ezután háromszor-négyszer annyi pénzébe kerül, mint hogyha állandó szociális támogatással tartották volna együtt a családot. Miért kellett mesterségesen az árvák sorsára juttatni őket?

Külön megkérdeztem Galgóczi Erzsit, szóban is elmondta: jóra való embernek ismerte meg az apát és a nagyanyját. Tőlük nem kellett megvédeni a gyerekeket. Csak a nélkülözéstől.

Azóta sok minden megváltozott. De még ma is rengeteg olyan gyerek él intézetben, akinek családban volna a helye. Ha nem a saját családjában, akkor nevelőszülőkében.

Mert így senkiéi. Nevelőikben gyakran keresnek „anyát”, „apát” – aztán jön a sokk: elmúlnak háromévesek, vagy hatévesek, vagy csak újabb átszervezés történik, s mehetnek más-hová, sose látott idegenek közé.

A családban nőő gyerekeknek is akad elég bajuk, ezt Te a magad tapasztalatából is jól tudod. De arra már nemigen gondolsz, hogy Te a szüleiddel, testvéreiddel támadó feszültségekből, a házi viharokból és fergetegekből is több hasznot húzol, mint ezek a gyökerük-szakadt gyerekek az intézménysített gondviselés áldásaiból.

Eleget tapasztaltam a magam gyerekein is: ugyanaz az ösztön, ugyanaz a vágy hajtotta Őket rombolni és alkotni. Önmaguk létét és fontosságát akarták bizonyítani akkor is, mikor belefარagtak a bútorokba, székekbe, asztalokba, és akkor is, mikor leültek anyjuk mellé, és – ugyanazzal a késsel – pisz-mogva-szuszogva hámozták a krumplit. Akkor is, mikor kockavárat építettek, és akkor is, mikor belerúgtak, hogy omoljon össze. Mennyi szülői fortély, tapintat, szeretet kellett ahhoz, hogy lassan kivesszen belőlük a pusztítás esztelen öröme, s több kedvüket leljék az alkotó játékban, a teremtő munkában – s az érte kapott dicséretben. Meg a szolidaritás érzésében, a közjóra való törekvés szándékában, mely minden emberi társadalom legfőbb kötőanyaga.

A mesterségesen létrehozott gyerekközösségekből alighanem ez hiányzik a leginkább.

És így tovább, sokat töprenghetnénk még együtt minderről. Hisz a magad helyzetét is így értheted meg igazán, s vele talán azt is: ritka az olyan rossz család, amely ne érne többet a teljes családtalanságnál.

A szülők, a testvérek és más hozzátartozók azt adják meg az embernek a világban, amihez másképpen nemigen juthat hozzá: élete gyökereit, tápláló televényét. Azt az érzést, hogy valahonnan, valakik közül, valakiként indul a maga útjára, hogy találkozzon majd egyszer egy másik valakivel, s vele együtt alapítson meg egy új családot.

Ha ezt megérted, akkor már nagyon sokat értesz a család titkaiból. Még ha netán állami gondozott, intézeti gyerek vagy is. Az élet akkor is előtted áll. S Te még mindazt jóvá teheted, amit szüleid vagy más felnőttek elrontottak eddigi életeden.

CSONKA CSALÁDOK

A csonka családokról is beszélnünk kell még, hisz sokan közületek apátlanul élnek, vagy pedig – erre is van eset – apjukkal, de anyjuk nélkül. Ha ugyan nem egy második-harmadik házasság révén a családba került fogadott apával, anyával, hogy ne írjak már mostohát.

Hol is kezdjem?

Egyik asszonyismerőmet néhány esztendeje otthagya az ura. Vele hagyta egyetlen kislányukat is, aki akkor tízéves lehetett. A gyereket megviselték persze a válás körüli hercehurcák, apja színéváltozása, ingerült idegensége. Nyáron megvolt a bontóper, s hogy addigi osztálytársainak a kíváncsiskodása, kérdezősködése föl ne szaggassa a kislányban a még alig hegedő sebeket, anyja más iskolába íratta át. Sőt, be is ment az igazgatóhoz, s megkérte: szóljon a tanároknak, legyenek különös figyelemmel a gyerekre, nehogy kicsúfolják vagy lenézzék a társai, amiért ilyesmi történt vele. Az igazgató mosolyogva biztatta, hogy semmi effélétől nem kell tartania. „Harmincheten járnak az osztályba. Mit gondol, asszonyom, a harminchét gyerek közül hánynak váltak el a szülei? Utánanéztam, épp önre való tekintettel, mert olvastam a levelét, amit a kerületi oktatási osztálynak írt a kislány átíratása ügyében. Mit gondol? Tehát harminchét közül...”

Az asszony háromra-négyre gondolt, de hogy véletlenül se mondjon keveset, kivágta: „Hétnek!”

„Nem kérem. Huszonkettőnek.”

Hadd tegyem hozzá: egy budapesti belvárosi iskolában történt az eset, és még ott is kivételes volt ez az arány az osztályok átlagához képest. Mementónak mégis jó egy ilyen példa: ha manapság családokról beszélünk, a csonka családokat se hagyjuk ki a számításból. Illetve azokat se, ahol a két szülő közül az egyik, hogy úgy mondjam, kicserélődött.

Az elvált férfiak többnyire újránősülnek. Az elvált asszonyok közül is sokan előbb-utóbb megint férjhez mennek. A tudós demográfusok egy része még azt is tagadja, hogy a család – mint életforma – válságba jutott a modern világban. Papírforma szerint lehet, hogy igazuk van. De hogy mit kínálódik közben sok magányos asszony a teljesen rámaradt családjával – ha csak az egyetlen fiával, lányával is –, s mit kínálódik sok érzékeny gyerek igazi apja, anyja elvesztése, illetve testi-lelki eltávolodása miatt, arról nem szól ez a papírforma.

A gyerekek serdülése idején rendszerint megszorodnak a válságjelek. A panaszok – kivált az egyedülálló anyáké – oly közismertek, el sem kezdem sorolni őket. Hadd beszéljek inkább a kifosztottságnak, az árvaságnak, az elhagyatottságnak arról az érzéséről, amely annyi sok gyereket környékez meg, kivált a kamaszkodás önmésző küszködései között.

Minden serdülő” fiú és lány hajlamos a befelé fordulásra. Szülők és testvérek birtokában is beállhat az a lelki rövidzárlat, amely egy időre szinte kikapcsolja őket környezetük érzelmi csereforgalmából, s képtelenné teszi arra, hogy bárkivel megosszák a maguk titkon szőtt ábrándjait, gyönyörös álmait, gyötrő önvádjait, tépelődéseit, halálfélelmeit. Az ilyen elmagányosodott kamaszok is árvák a maguk módján, de mégsem annyira, mint akik valóban elvesztették *apnyukat*.

Apnya – ez a gyerekeim nyelvén, amíg kicsik voltak, Apját és Anyját jelentett együtt: kettőnk együvé hangolódott lényét, rájuk sugárzó közös melegét és erejét. Gyakran szólították így anyjukat is, engem is. Máskor meg bajukban kiabálták:

„Apnya! Apnya!”, hogy az siessen közülünk a tethelyre, aki hamarabb meghallja segélykérő sivalkodásukat. Nem alkották ők tudatosan ezt a szót, a mindennapok hozták magukkal, hogy egyszerűbb volt ekként megnevezniük a kettőnkben megtestesülő” közös szülői gondviselést, amely szakadatlan készenlétben állt, hogy táplálja, ruházza, őrizze, szeresse őket.

A családból kiszakadó apával vagy anyával a gyerekek ezt az apnyát vesztik el, vagyis az őket életető szülői együttes megbonthatatatlanságának a tudatát és a ráhagyatkozás boldog biztonságát. Nagyon mélyen gyökerező érzés pedig ez: még a csecsemőkorban alakul ki, és szerencsés esetben az egész gyerekkort végigkíséri, jóformán észrevétlenül, de pótolhatatlanul. Hogy mennyire pótolhatatlanul, az a szülők nélkül növvő, senkihez a világon igazán nem tartozó intézeti gyerekeken látszik meg leginkább, de gyakran meglátszik bizony az elvált szülők többé-kevésbé elárvult gyerekein is.

Ismerek valakit, aki szintén ez utóbbiak közé tartozott annak idején. Akkor még nem dívott annyira a válás, mint manapság, de az ő apja háromszor vált el, és negyedszer is újránősült. Ő kilencéves kislánként élte át a család bomlását: apjával együtt két testvére is elköltözött, ő pedig a nagyobbik néniével anyjánál maradt.

Addig nagyon apás volt. Későre született kis kedvenc, aki minden áldott reggel talált valami apró ajándékot – egy almát, egy darabka csokoládét, egy szem cukrot – az ágya mellett: apja készítette oda neki éjszaka. Mikor álmából felserkent, erre esett az első pillantása, de a második már az apja ágyára: ott fekszik-e még, hogy odabújhasson hozzá. Napközben is az ölébe fészkelődön, ha tehetne, bár akkor még anyját sem szerette sokkal kevésbé, s őhöz is oda-odadörgölődött, mint egy örökös simogatásra váró, elkényeztetett kismacska.

Aztán jöttek a nehéz évek. Velük élő nénye férjhez ment, ő kamaszkorára egyedül maradt az anyjával.

Most utólag nagyon megérti és nagyon sajnálja. Akkor nem értette s nem sajnálta. Félt tőle. A félelem ölt ki belőle minden szeretetet.

Félt a könnyeitől, kitöréseitől, boldogtalan kis szerelmeinek a szégyenétől. De még attól is, hogy beszélgetnie kell vele, hallgatnia türelmesen, mikor nagy magányosságában fecsegni kezd, nem azért, hogy épp öneki mondjon el valamit, hanem mert már nem bírja, hogy nincs senkije, akivel szót válthatna. Félt a tehetetlenségétől, hogy házon kívül még bírja az életet, mert muszáj bírnia, de otthon összecsuklik és órá hagyatkozik: reggelit vitet magának az ágyba, mosat és mosogattat vele, vásároltat és takaríttat, tüzelőt hordat és fűttet, s akkor még mindig nyöszörög, hogy neki milyen nyomorult sorsa van, nincs senkije, aki segítene rajta. Megtett inkább mindent, amit csak megtehetett, tizenkét-tizenhárom éves fejjel már vállalta a háztartás minden terhét, csak az anyja vinnyogását ne kelljen hallgatnia. Dolgai végeztével lehetőleg el is ment hazulról, barátnőkhöz, ismerősökhöz, később fiúkkal kószált, de a kezét sem igen engedte megfogni, annyira irtózott a legkisebb kiszolgáltatottságtól is. De mikor tizenhat éves korában találkozott valakivel, akiben ugyanazt a biztonságot érezte meg, amit az apjával elvesztett, egyszerre ábrándozni kezdett, hogy a felesége lesz. Leírta a nevét, s mellé biggyesztette: -né. Ez a *né ő* lett volna, még el is nevette magát, milyen mulatságosan hangzik. Aztán eltelt egy év, vagy még annyi sem, s neki csakugyan ez lett a neve, egy olyan házasságban, amely azóta is mintha az ő gyerekkori boldogságát, félelem nélküli életét idézné vissza. A nála nyolc évvel idősebb férfi, akihez hozzászegődött, egyszerre vált férjévé és fogadott apjává, a gyerekek pedig, akiket a világra hozott, az ő felhőtlen kicsikorának az örököseivé.

Valójában még áldhatná is a sorsát, hogy ilyen dacot támasztott benne, ilyen konok vágyat az Elveszett Paradicsom visszaszerzésére, hisz azóta is jórészt ebből él. De ha visszagondol a kamaszkorára: ami akkor fájt, azóta is fáj neki, legfel-

jobb szegény boldogult anyjának tud – haló poraiban – szívből megbocsátani.

Egyszeri példa ez, nem is egészen mindennapi, de vannak azért tanulságai.

Az egyik az, hogy sok szülő nem gondolja meg, nem is igen éri föl ésszel, mit veszítenek a válással a gyerekek. Ő úgy érzi, pokolból szabadul, amikor fölűgja a számára már elviselhetetlenné vált házasságot. De mit érez a gyerek, akit eddig mind a két szülője szeretett, egymást még ha tépte-marta is? Az előbb említett egykori kislánynak is vannak olyan emlékei, hogy apja, anyja megállt a középső szobájuk két szemközti ajtajában, s a kilincset markolászva ordibált egymásra, míg valamelyik be nem vágta mérgében az ajtót. És ő mégis úgy fogadta a család széthullását, mintha az Édenkertből űzetett volna ki.

A másik tanulság az, hogy a maradék egy szem szülő – főleg a kisemmizett anya – olykor túlságosan rátelepszik (hogy ne mondjam, rátehénkedik) gyerekének a lelkére. Az ilyen *anya és fia, anya és lánya* közti páros kapcsolat sokféle lehet. Néha tűrhető harmónia alakul ki. De gyakoriak a végletek is, kivált amikor már kamaszodik a gyerek. Az érzelmileg magukra maradt asszonyok nem mindig tudnak mértéket tartani. Vagy túl sok engedelmességet, segítséget, megértést, lelki támaszt várnak a gyereküktől, s ezzel ösztönös védekezésre készítik, vagy túl sokat akarnak adni neki, agyonajnározni, becézgetni, szeretgetni. Vagy ami még rosszabb: valóságos szerelemmel kötni magukhoz, sokszor még felnőttkorában is.

Az sem ritkább eset ugyan, hogy az elhagyott anya elhanyagolja, sőt el is dobja a gyereket, és fut a maga elillant boldogsága után, hátha még valahol, valakinél utolérhetné. Ismerek például egy intézeti kislányt, egy mérnök házaspár gyereket. Szülei elváltak, aztán mind a kettő újraházasodott, s az új házasságban új gyereke született. Ez a kislány viszont – egy nagyon helyes, nagyon okos, de végtelenül szomorú teremtes – mindenütt fölöslegesnek bizonyult, a saját anyja is ellökte magától.

A harmadik tanulság viszont az lehet az előbb emlegetett – tizenhét éves korában egy új családi életbe fejest ugró – kislány történetéből, hogy a végzet útjai kacskaringósak. A rosszból gyakran jó is fakadhat. Nem ő az egyetlen, akin azt látom, hogy elvált szülők gyerekeként másoknál szokatlan szívóssággal igyekszik a maga sorsának kovácsa lenni. A felnőtt gondokból, -terhekből kapott idő előtti kóstoló, amely sok ilyen gyereknek jut osztályrészéül, talán koraéretté teszi őket egy kicsit. De komolyabbá és céltudatosabbá is a bomlatlan családok langymelegében élő kortársaiknál.

És aki gyerekfejjel kerül egy új család keretébe?

A régit, az örökre elvesztettet, de örökre visszavágyottat, amelyből az élete sarjadt, az bizony csak részben pótolhatja. S idő is kell hozzá, talán nem is kevés, hogy a kétfelől jött családtagok között mélyebb vonzalom alakuljon ki, hogy összehangolódjanak a két külön fészekben világra jött fiókák, illetve a nem édes szülő is megtalálja a hangot a nem édes gyerekkel. A fölhalmozódó feszültségek eközben könnyen kirobbannak, s néha még tragédiákat is okoznak. Főleg a zártabb családokban.

Jó nyitni – ha lehet – más családok felé. A kölcsönös baráti látogatások, az unaloműző beszélgetések, az egymást ugrató tréfálkozások, a közös kirándulások, játékok, dalolások jóízét ki ne ismerné? Ezek sok feszültséget feloldhatnak, különösen az ilyen „toldott” családokban. S hát még ahol kamaszfiúk, süldőlányok élnek, teli az élet mohó vágyával és a szürke hétköznapiak utálatával!

„NEM ÉRDEMES ÉLNI!”

Magdus lányom tizenhárom éves volt, amikor egy iskolai buliról csak némi baráti támogatással sikerült hazavergődnie. Két osztálytársa támogatta, egyik jobbról, a másik balról. Magyarán szólva: be volt csicscentve. Se előtte, se azóta, de akkor igen. A szigorúan szeszmentes bulira valakik, úgy látszik, mégis vittek itókát, s neki elég volt egy-két korty tömény

„üdítőital”, hogy forogni kezdjen vele a világ. Így történt, hogy mikor elért a lakásunk ajtaja elé, s megnyomta a csöngőt, még mindig hat lábon állt, nem kettőn (beleszámítva vele jött barátnőjét). Aztán nyílt az ajtó, s megjelent Anyja. Sze-me-szája elállt a látványtól. A barátnők is bölcsen hallgattak, Magdusból ellenben kitört a zokogó világfájdalom:

– Anyja, rájöttem, nem érdemes élni!

Hanem Anyjából erre már a méreg tört ki:

– Nem? Na, ne mondd!

S olyan két pofont kent le jobbról-balról a lányának, hogy az mindjárt elfelejtett tovább nyavalyogni. Kapott egy kis hideg vizet a fejére, azt már a fürdőszobában, s akkor már volt ereje levetkőzni, ágyba bújni, hogy kialudja fejéből a bulin beszívott szesz mámorító gőzét.

Ezzel az esettel sokat maceráltuk aztán szegényt. Testvérei örömet el is játszották a nagy jelenetet, ahogy imbolyogva megáll az ajtóban és zokogni kezd. Eleinte bosszankodott rajta, de később már ő is csak i nevette önnön idétlenségét. „Anyja, rájöttem, nem érdemes élni!” Ha- hahaha!

Neki – és nekik – ez csakugyan nevetség. Méltó a mélységes röhejre. De akadnak serdülők, akik még szesz nélkül is képesek beleélni magukat ebbe a lelkiállapotba, s akkor minden kitelik tőlük.

„A gimnázium VI. osztályát színjelesen végeztem, jóllehet pubertáskori zavarok miatt több ízben öngyilkosságot kíséreltem meg, hisz valójában sem akkor, sem előzőleg nem állott fölvilágosító barátként mellettem senki sem.”

Ezt József Attila írta magáról, aki rettentően vágyott a szeretetre egész életében, mert apját korán elveszítette; mert a kisebbik néne nagyon kegyetlen tudott lenni hozzá kicsikorában (lásd *Iszonyat* című versét); mert anyja kénytelen volt egy időre menhelybe adni, idegenek kezére; mert Ócsodón még a nevét is elvette a nevelőapja, Pistának hívta, nem Attilának, és jót nevetett rajta, hogyan táncol kínjában, ha ostorral csipkedi a lába szárát; és nagyon megverte mindenért, azért is, mert szégyellte a menhelyi szalmakalapját, és kicsipkázta a szélét...

*másodszor is kicsipkéz-
tem a szélét, ismét
nagyon megverték
pedig én úgy akartam otthon
lenni – miért vagyok
én menhelyi gyerek,
a mama eljött aztán
otthagzott és azt hit-
tem, hogy haza fog vin-
ni
az éjjel elképzeltem hogy*

*.....számba
veszem a gázcsövet, nagyot
szippantok, húzok belőle
aztán vége lesz
és oly jó volt ezután
nagy-nagy lélekzeteket
venni: élek
megvan a nyakam,
nem vágta el a vonat...*

A halála előtti évben írta le ezeket, más emlékeivel együtt, ilyen szaggatott sorokban, miután ezt kanyarította oda bevezetőnek:

*Az a szerencsétlen,
aki ezeket írta mér-
hetetlenül áhítozik sze-
retetre, hogy a szeretet
visszatartsa őt oly
dolgok elkövetésétől,
melyeket fél megtenni,
Őt olyasmiért verték, amit
soha nem tett volna,*

*ha szerették volna. Ő az
a gyermek, akit nem szeret-
tek s akit ezenkívül azért
vertek, mert nem tudták
elviselni azt, hogy
nem szeretik...*

Félelmetes sorok. S még félelmesebbek, ha át is tudod érezni őket. Ha gyerekkorodból Te is hoztál magaddal efféle útravalót, kisebb vagy nagyobb batyuját az emlékeknek, hogy akitől szeretetet vártál, azok nem szerettek.

Serdülőkorban majdnem minden fiúnak és lánynak vannak olyan hangulatai, amikor úgy érzi: őt senki sem szereti. De ez csak azokat szokta igazán kiborítani, akiknek már kisgyerekkorukban az idegeikbe ivódott az árvaság kínja, az a fájó tudat, hogy ők senkinek sem fontosak: védtelenek és kiszolgáltatottak.

A többiek inkább csak elábrándozgatnak életről és halálról. Igen, a halálról, a saját halálukról is, de arról nem olyan egészen komolyan. Inkább csak úgy Tom Sawyer módjára, aki, miután Polly néni ártatlanul találta egyszer nyakon verni, sietve elmerült a mélységes önsajnálatba. *„Elképzelte magát halálos betegen, amint a néni ott könyörög az ágyánál egyetlen meghocsátó szócskáért, de ő a fal felé fordítja arcát, és meghal anélkül, hogy haldokló ajka azt az egy szót elrebegné. Akkor persze megbánná mindazt, amit ellene tett! Aztán elképzelte, hogy hozzák haza a vízpartról, göndör haja csapzottan hull a homlokába, szegény, vékony tagjai mereven csüngenek, és szíve megbékélt, örökre megbékélt. Elképzelte, milyen kétségbeesetten borulna rá Polly néni, hogy hullanának a könnyei, hogy könyörögne Istenhez, adja vissza kisfiacskáját, és hogy fogadkozna – soha, soha nem tesz vele rosszat. De ő ott fekéldne hidegen és holtan, nem mozdulnának meg tagjai. Szegény, szenvedő Tom elnyerte az örök nyugalmat. Teljesen beleélt magát ezekbe a szörnyű látomásokba, még önmaga iránti részvétét is alig bírta elfojtani, szeme könnybe lábadt, és könnyei kis patakocskába gyűlve lefolytak az orra hegyére.”*

Ezt a fajta önsajnálatot, gondolom, Te is ismered, de emiatt még nem akarod elvetni magadtól az életet. Jó is, ha megtanulsz – legalább utólag – mosolyogni magadon, ha olykor-olykor elfog a szívfájdalom.

De ha nem tudsz mosolyogni! Ha csak kényszeredett vigyor ül ki a szádra, vagy még az sem, mert azok közül való vagy, akiket – mint egykor József Attilát – csakugyan megkísért a végső kétségbeesés!

Nekem is volt egy ilyen diáktársam. Bement az internátus udvari budijába, ott lőtte magát főbe egy rozsdás pisztollyal. A halántékához tartotta a csövét, szerencsére túl ferdén, úgy-hogy inkább csak súrolta a golyó. Odarohantam az eset hírére, akkorra már fölsegítették a földről, s két fiú támogatva jobbról-balról, vitte orvoshoz. Az arca most is előttem van:

kissé nyitott szájjal, majdnem bambán bámult a világba. Tán védekezésül is, nehogy kérdezgetni kezdje valaki: „Ede, miért tetted ezt?” Mert egy öngyilkossági kísérlet után az életben maradás még öröm is lehet („és oly jó volt /venni: élek”), de ez a faggatódzás...!

Nekem is megvoltak egy időben a magam kamaszkori önpusztító álmai. Onnan tudom, a magam fájdalmaiból, hogy a kibeszélhetetlen titkos képzelgések hogyan szövik-fonják át ilyenkor az embernek a lelkét, mennyire tud hiányozni neki egy legalább néhány évvel idősebb barát, akinek mindent elmondhatna, akivel mindent megbeszélhetne, akiben apjaként bízhatna. Vagy ha lány: anyjaként, úgy, ahogy kicsikorában csimpaszkodott két kézzel az anyjába.

A vérbeli apa, anya ritkán alkalmas erre a szívnyitogató szerepre. Tőlük ebben az időben inkább csak az várható, hogy legalább ne ők legyenek gyerekeiknek a kétségbeesésbe kergetői. De teljes bizalmat aligha várhatnak, s még kevésbé követelhetnek tőlük.

Annyit mégis megtehetnek, hogy nem vadítják el őket. Hogy legalább szép szóval, jó kajával, meleg szobával, érdekes könyvekkel, barátaik szívesen látásával, utazások szervezésével és amivel csak lehet, egyre csak kötik őket magukhoz s az élethez. Legfőképpen pedig azzal, hogy minden tolakodás nélkül, minden faggatódzás nélkül, leveleikbe és egyéb titkaikba való belekotorászás nélkül is a lelkük közelében maradnak: meghagyják őket abban a gyermeki tudatban, hogy órájuk mindig számíthatnak.

Akinek ilyen szülei vannak, azt kevésbé féltem élete válságos időszakában. De akinek nincsenek, azt sem biztathatom másra: ne gyűlölje meg az életet. Ne nyugodjon, amíg olyan nálánál felnőttébb barátira nem talál, aki legszorongatóbb titkainak is a letéteményese lehet. Vallomásainak meghallgatója, neki magának pedig kapaszkodója a rémálmaiban már-már elfelé futó földi létbe.

Volt-magamról is beszélek, mikor ezt mondom. Hajdani fájdalmaim és feloldoztatásom jogán állítom, hogy hihetsz nekem.

A BIZALOM ISKOLÁJA

Amíg serdületlen gyerek voltál, nyilván Te is a szüleidben bíztál a legjobban ezen a világon. Ez többnyire így szokott lenni, kivéve tán az olyan családokat, ahol az apa reménytelenül rákapott a szeszre, s részeg állapotában nemcsak a feleségét, hanem a gyerekeit is mindig újra meggyötri. Egy ötéves kislányról hallottam egyszer, hogy ilyeneket mond: „Anyu, fojtsd meg az aput, mert én úgyse szeretem.” Ugyanez a sebzett lelkű kislány a nagymamáját sem szerette, mert az meg túl szigorú volt hozzá az anyjához képest. Az otthoni zűrzavar miatt

mégis gyakran nála kellett lennie. Neki mondta egyszer: „Nagymami, ha nekem szárnyam volna, kiröpülnék az ablakon, titeket itthagynálak, úgy röpülnék haza Csornára.”

Egy gyereknek a természetes állapota mégsem ez. Sokkal inkább a legközelebbi hozzátartozói iránt érzett mélységes bizalom. Apának, anyának lenni nem utolsósorban ezért érdemes, mert akkor hosszú évekig lubickolhat az ember ebben a bizalomban, gyerekeinek abban a töretlen hitében, hogy szülei őneki csak jót akarnak, ezért minden baj elől hozzájuk menekülhet, minden veszedelem elől hozzájuk futhat.

Már aki kegyetlen ütlegekkel, olcsó hazugságokkal és egyebekkel el nem vesztegeti ezt a bizalmat. Sem mértéktelen ivással, melytől hol dühödött oroszlánná válik, hol sárban fetrengő disznóvá, saját gyerekeinek a szeme láttára.

Az az ötéves kislány is, akiről szó volt, megvetően mondta az apjáról: „Ha a vitrinolajnak borszaga vagy pálinkaszaga volna, még azt is meginná!” Nyilván az anyjától hallotta ezt a felnőttes mondást, de mivel nem értette, mi az a vitriol, abból az ő száján már vitrinolaj lett.

Szomorúan koravének sokszor ezek az alkoholista családban élő gyerekek. Hát még ha az anyjuk is iszik, mert az sem ritka! Ők, szegények, sohasem kóstolhatnak bele abba a tökéletes bizalomba, amelyre pedig minden gyerek szív kész, csak meg ne csalják, csak idd előtt ki ne ábrándítsák.

Mikor kicsik voltak a gyerekeim, gyakran dobáltam föl őket a levegőbe. Kacagva röpültek föl a magasba, majdnem a mennyezetig. Soha nem féltek, tudták, hogy elkapom őket. Minden földobásban benne volt annak az ígérete is, hogy a karomban kötnek ki, s ez elégnek is látszott a teljes biztonság-hoz és boldogsághoz. Máskor a szekrény tetejéről ugrattam őket az ölembe, megint máskor azt játszottuk, hogy kifeszített testtel hanyatt vágta magukat, s tarkójukkal estek bele az én visszájáról összekulcsolt két kezembe. Megunhatatlan mulat-ságok voltak ezek. Ha egyszer megijednek, hogy el is ejtethetem őket, mindennek vége. De kiben bíztak volna, ha nem bennem?

A kölcsönös szeretethez mindig hozzátartozik a kölcsönös bizalom is. A családnak, amely megérdemli ezt a nevet, ez az egyik fő éltető eleme.

Ezért is kell nagyon vigyázni az ígéretekkal. Ha beváltatlan ígéretekről van szó, a legtöbb ember memóriája pompásan működik. Sok mindent elfelejtenek, de hogy mit ígért nekik ez és ez, ekkor és ekkor, azt nem. Az nem megy ki a fejükből. S ha így van ez a felnőttekkel, a gyerekekkel még százszor inkább így van.

A feleségem száján könnyen kiszalad egy-egy ígéret. – Jó – mondja Julcsinak –, vasárnap elmegyünk az Állatkertbe. – Még szerencse, hogy ott vagyok és hallom, mert gyorsan hozzáteszem: – De csak ha nem esik az eső! Vagy ha nem lesz nagyon hideg, szeles idő.

Igen, mert a gyerek az ilyesmit nem kalkulálja bele a dolgba. Amit az anyja megígért, az neki szentírás. Abba beleéli magát, s nem bánja, ha vasárnap olyan orkán dül is, hogy fákat dönt ki a szél, ő menni és menni akar.

De hát ez a jó, hogy ennyire bízunk bennünk. Hogy ennyire biztos benne: mi nem játszunk a szavunkkal. Van egy szívbeli barátnője, tőle is ezt várja el. Harmadik éve egy osztályba járnak, de csak tavaly kötöttek ki – alighanem véglegesen – egymás mellett. Addig több barátot végigpróbálgattak, így jöttek rá végre, hogy legeslegjobban egymásban bízhatnak.

Nagy szó ez. Te is tudod, hogy a gyerekek egymás közt sokat füllentgetnek, szívesen becsapják, lóvá teszik egymást. Sokszor nem is rosszindulatból, csak viccből. Ki is csalnak egymástól sok mindent. „Add nekem a rádiórod, a filctollad, a jelvényed, a pénzed, a nemtudommid, add nekem, és én majd hozok neked...” – és aztán nem hoz semmit. Vagy mást hoz, valami kevesebbet érő dolgot.

Mondom, mindennapi eset ez a gyerekek között, de ebből csak életrevalóságot tanulnak. Nemcsak a becsapók, a becsapottak is. Előbb-utóbb ők is rájönnek, milyen ez a világ, s hogyan kell viselkedni benne, hogy az ember rajta ne veszítsen. Hogy mást ne mondjak: olyan barátokat, barátnőket kell

választania, akiknek minden szavára építhet. Az igazi barátsággal – ezt minden gyerek tudja és számon tartja – semmiféle átejtés nem fér össze. A jól megválasztott, hűséges barátok a legfixebb pontjai ennek a nehezen kiismerhető, csalódásokkal teli világnak. Ha senkire, de órájuk számítani lehet.

Te nem így érzed?

Dehogynem! Ha van barátod – illetve barátnőd így kell érezned, különben miért ragaszkodnál hozzá? Miért osztanád meg vele szíved titkait? Azért, hogy kifosszon? Azért, hogy egyszer röhögve otthagyon, s amiket bizalmasan elsusogtál neki, hangos szóval másoknak beszélje ki?

Nem, a barát ott kezdődik, hogy éppoly nyugodtan rábízhatod magad, mint apádra hajdanán, mikor kiskölyökként a levegőbe dobált. Hogy tudhatod: nem csap be, nem ver át. Akár az életed is rábízhatnád.

Enélkül nincs valamirevaló barátság, se gyerek-, se felnőtt-, se öregkorban. De legjobban, legeslegjobban a serdülőfélfelben lévő fiatalok vágnak ilyen barátnőre, barátira. A család méhéből kifelé tartó életüknek ez az első veszélyes vizsgálja: rá tudják-e ruházni másra azt az eredendő nagy-nagy bizalmat, amit csecsemőkoruk óta szívtak magukba a szüleik mellett? S akire ráruházzák, azt jól választják-e meg?

Te nem is érezted tán ezt veszélyes vizsgának. Magad sem igen tudtad, hogyan s miként, de lett valakid, akivel jó volt – s talán még most is jó – sülve-főve együtt lenned, együtt üldögelned, együtt ácsorognod, együtt tekeregned, s kilométer-hosszúakat beszélgetned. Máskor meg egy szemvillanásból is megértenetek egymást. Vagy ki nem fogynotok a közös nagy nevetni-, kacagni-, röhögnivalókból, még ha úgy néznek is rátok mások, mint a háborodottakra.

Szüleid sem biztos, hogy értik, mire kell az ő fiuknak olyan borzasztó nagyon az a másik fiú, az ő lányuknak az a másik lány, aki miatt órájuk már-már ügyet sem vet, folyton vele ság-búg, vele locsog-fecseg, vele ábrándozik, vele tervezget, vele titkolózik, vele bujkál, vele lófrál, vele talál ki mások számára tökéletesen érthetetlen szavakat, jeleket, iskolában az

órák alatt vele levelez... Miért estek ezek most egyszerre olyan betegesen nagy barátságba egymással?

Pedzettem már, mindjárt e könyv elejétájt, miféle törvény telik be ilyenkor rajtatok. Hogy aki kezd magabiztos nagygyerekekből félszeg kis fiókfelnőtté válni, annak mérhetetlen nagy szüksége van rá, hogy el-el- húzódhasson az igazi felnőttek köréből. Őközöttük folyton a saját idétlenségének a kínjait érzi. Növekvő testével sem tud még mit kezdeni, csetlik és botlik, balkezeskedik és ballábaskodik, döglük és tehetetlenkedik. A szava is el-elakad, mondaná a magáét, de belezavarodik, nagyokat nyög és nyel, hebeg és dadog. Folyton úgy érzi, hogy szégyellnie kell valamit, főleg a saját magában ébredező férfit, illetve nőt, az őszámára eddig ismeretlen testi jeleivel a serdülésnek, és a lelki jelekkel is persze, a kívánságokkal és kíváncsiságokkal, az álmokkal és ábrándokkal, amiknek a csábító íze mindig újra megkeseredik a szájában, megint csak a szorongató szégyen miatt...

Nem, ilyenkor nincs más menekvés, mint olyan társakra találni, akik nem éreztetik fensőbbiségüket, nem nyomják agyon az embert a pusztá létükkel, akiktől nem áll el se a lélegzete, se a szava, akiktől nem kell még a zavarodott tekintetét is rejtegetnie, mint a szigorúan fürkésző felnőtt szemek elől.

Ilyesféléről, mondom, már beszélünk, de arról még nem, hogy ezek a kiskamasz- és csitribarátságok a bizalom iskolái is. Az első próbái annak, hogy olyanokkal, akikhez vér szerint semmi közöd, akik sohasem voltak családotd tagjai, éppoly mélységes bizalom fűzhet össze, mint kicsikorodban a szüleiddel.

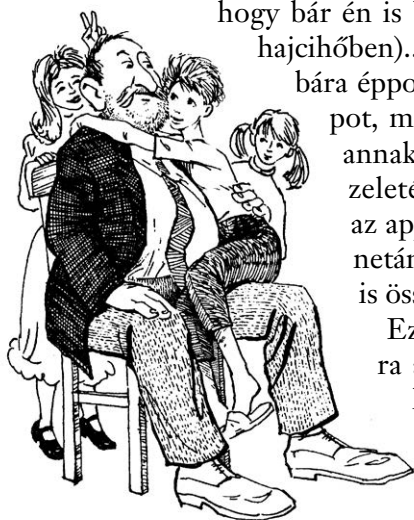
Remélem, Te nem maradtál ki ebből. Mert aki ebbe nem kóstol bele, az olyasformán jár, mint aki írni-olvasni sem tud még rendesen, de már a magasabb osztályok tanulnivalóival kell küszködni.

Ez a magasabb osztály a serdülés idején: a szerelmi ügyekbajok, a fiú-lány kapcsolatok próbatétele.

Barátot a baráthoz, barátnőt a barátnőhöz a gyerekkoron túl már valami szerelemféle is fűz. Még azt sem mondhatnám, hogy valami egészen légies szerelem: tetszenek ők egymás-

nak, hogyne tetszenének, testi mivoltukban is. De ebben nincs még ekkoriban semmi egészségtelen. A korukkal jár: önnön testük és más emberi testek kamaszkori fölfedezésével, s az-
zal a másféle meleggel, amit már nem az apjukhoz, anyjukhoz
való családi odabújás kínál.

Pontosabban: a csitri lányok többnyire az apjukhoz is szíve-
sen odabújnak, ölébe fészkelődnek, nyakába csimpaszkodnak,
még képen is csókolgatják, hogy „jaj de szúr!”, vagy „juj de
jó sima!”. Még egy-egy felnőtt férfirokonnal is elviháncolnak
néha, mint hajdani három kamaszlány unokatestvérem a Lu-
kinak csúfolt nagybátyjával, óriási vihogások közepette (mi-
közben nekem, a sóvár serdülőnek, csörgött a nyálam,
hogy bár én is benne lehetnék ebben a vidám

hajcihőben)... igen, ilyen is van. De ez job-
bára éppoly szerelem előtti, ártatlan álla-
pot, mint a barátság állapota, még ha
annak a csitri lánynak az élénk kép-
zeletében úgy jelenik is meg olykor
az apja, mintha a férje volna, s,őt, ha
netán még egy ilyen rokoni Lukival
is összepárosítja magát fantáziáiban.

Ez még a készülődés ideje azok-
ra a bizonyos szerelmi próbatéte-
lekre, amelyeknek előbb-utóbb
minden serdülőt alávet az élet.

E próbatételek nagy része
onnan fakad, hogy a szere-
lem vak. A barátságnál min-

denesetre sokkal vakabb. Ott ritkább eset, hogy valaki a saját
vágyait, képzelődéseit vetítse rá a másikra, s ennek alapján
szavazzon neki teljes bizalmat. A barátok többnyire csaku-
gyan ismerik egymást. Olyan figyelemmel fordulnak egymás
felé, hogy nem késhet soká a kölcsönös megismerés. A gyere-
kek – amíg gyerekek – sohasem tudják igazán beleélni magu-
kat mások gondolataiba, érzéseibe. A baráttra lelő kiskamaszok
már igen.

De aztán jön a szerelem, a maga vakító lángjaival, a testi vágy tüzeivel, s akik a baráti beleélésnek, a szívbeli megértésnek ezt a tudományát még nem tanulták meg, azok könnyen megtévedhetnek. Szerelmet hazudhatnak maguknak, holott csak a hiúság hajtja, vagy a vágy hevíti őket, s bedőlhetnek olyan partnereik szerelmi hazugságainak is, akiket szintén csak a saját tüzük éget.

Csalni és csalódni – ősi velejárói ezek minden nem igazi szerelemnek. Az igazi szerelemmel viszont az értő és látó bizalom jár együtt, amely nem sokat ad olcsó szavakra, vak érzésekre, hiszen a fokozatos belső összehangolódáson alapul. Azon, hogy meg akarjuk és meg tudjuk ismerni egymást, noha egyikünk férfi, a másikunk nő, plusz és mínusz, tűz és víz: két ellentétes pólusa az emberi létnek, gondolkodásnak, érzelemvilágnak.

S akkor megismétlődhet a csoda, amit ki-ki még a szülői házban tapasztalt meg a maga teljességében: valakibe úgy bekapaszkodhatom, hogy a kétely árnyéka sem fér a szívemhez, szeret-e. Nem ejt le, nem ejt át, nem dob el soha, bízom benne. Mint valamikor kicsigyerekként apámban és anyámban.

Ha ez értő és látó, és nem vak bizalom, azt mondhatom: ha egyszer már idáig jutottál, akkor kijártad az emberi élet legfőbb iskoláját. Megértél arra, hogy egyszer neked is gyerekeid születhessenek, s életre-halálra bízhasanak benned – és bennetek.

KIRÖPÍTŐ FÉSZEK

*„Az erőnek szolgál kiröpítő fészekül,
nem a pulyaságnak biztos menedékül.”*

Arany János

A CSALÁD: FÉSZEK

Igen, a család: fészek. Ahol a családi élet megbomlik, ott a fiókanevelő fészek bomlik meg.

A madarak néhány hét alatt kiköltik, egy-két hónap alatt fölnevelik fiókáikat. Utána nincsenek egymáshoz kötve. Hanem az emberfióka lassan nő. Mire fölcseperedik, félig eltelik a szülők élete. Az ifjúságuk meg egészen elmúlik.

A gyerekért, a gyerekekért így is sokan együtt maradnak, ha nem értik is meg igazán egymást. Mások föllázadnak: széttépik addigi kötelékeiket. Bár ritka, aki nem csalódik másodjára, harmadjára is.

Akadnak ugyan, akik épp a gyerek miatt válnak el. Ne abban nőjön a szerencsétlen, hogy apja, anyja egymást öli.

De ahol megvan a fészek, ahol többé-kevésbé megvan a belső békesség, vagy ahol az egyedül maradt anya önmagát megtagadva vállal bármilyen áldozatot a gyerekeiért, még ott sem biztos, hogy mindent megkapnak a fiókák, amire szükségük volna.

Az élet nem könnyű. Néha nagyon nehéz. A szülőket sok gond, fáradság nyűgözi. Csoda-e, ha rólatok való gondoskodásuk ritkán terjed túl a betéví falaton, a jól fűtött lakáson, a tiszta, szép ruhán, egy-egy kiránduláson, nyaraláson, néhány könyvön, játékon? Az is elég, mindezt előteremteni.

Csakugyan, bár minden gyereknek kijutna legalább ennyi!

Igen, igen, de a legmelegebb fészekben nevelődött fiókák sem lesznek igazán életrevalók, ha nem tanulnak meg idejében – röpdülni.

A tojásból kikelő kis madárpocokoknak eleinte valóban nincsen szükségük másra, mint hogy gondosan bélelt, puha, meleg fészek várja őket, meg hogy tömjék a csőrüket, a torkukat, a feneketlen gyomrukat léggyel, kukaccal, tücsökkel, bogárral. Hanem ahogy megerősödnek, megtollasodnak, eljön az ideje, hogy szárnyra kapjanak.

Nem megy ez egyik napról a másikra. Eleinte nagyon ügyetlenül csapdosnak, repdesnek, billegnek, kalimpálnak. De a szüleik ott vannak mellettük, s nem nyugszanak, míg fiókáik versenyt nem suhannak velük a levegőben...

Annak a családnak is, amelyben Te nősz, Ti nőttök, ugyanilyen kiröpítő fészeknek kellene lennie.

Eleinte titeket is inkább csak táplálni, melengetni kellett. De ahogy nőttetek, növekedtetek, mindinkább föltámadt bennetek a kívánság a világ megismerésére és meghódítására.

Ez természetes és egészséges ösztön. Nem is szabad erőszakosan szembeszállnia vele egy apának, anyának sem. Sőt, az egyik legfőbb gondjuk kell hogy legyen, hogyan érvényesül ez a minden gyerek lelkébe beoltott vágy az övéik életében.

Még inkább így van ez, ha lázadó hajlamú gyerekekkel áldotta meg őket a sorsuk. Beszélhetnek neki, leperereg róla minden szavuk. Megy a maga feje után, s legfeljebb akkor fordul hozzájuk segítségért – vagy akkor sem –, mikor már nagyon benne van a bajban. De nem is kerül föltétlenül bajba. Nem úgy él, ahogy a szülei szeretnék, de elég ügyes ahhoz, hogy így is eleveckéljen. Ővelük pedig nem sokat törődik. Már szóba sem igen áll velük. Unja őket. Van úgy, hogy meg is veti. Sőt, olykor utálja, gyűlöli.

Nem utálná, nem gyűlölné, ha ők egyengették volna a családból kifelé vezető útjait. Ha nem nélkülük, ha nem ellenükre kellett volna megtennie első szabad szárnycapásait.

„Pedig mindent megadtam neki!” – sopánkodik sok szülő. Jaj, mennyit magyaráztam az ilyeneknek, hogy ha ők ezen a mindenben csak anyagi javakat értenek, akkor óriásit tévednek! Az még egy gyerekben sem fakasztott tartós hálát a szülei iránt, hogy szépen öltöztették, bőségesen etették, hogy elhal-

mozták játékkal, tömték zsebpénzzel, hogy toronyórát vettek neki aranylánccal, aranyórát toronylánccal... Mert amikor föl-nő, akkor már csak a vállát vonogatja minderre. Hogy őt ere-jükön fölül is igyekeztek jóltartani a szülei? Na és?

Mennyit magyaráztam már: nektek más is kell. Először is minél több jókedv. Nagy kacagások, nevetések, játékok, da-lolások, mesélések. Rokonok, barátok, ismerősök jövetele-menetele. Nem nagy vendégeskedések, hisz azt ki győzné, de mégis egy kis mozgás, egy kis pezsgés a családban, hogy ne ülj meg a házat a szomorúság vagy az unalom, miközben a szülők, ki tudja, merre keresik – hol együtt, hol külön – a ma-guk örömeit.

De nektek még ez is kevés. Ennél is erősebben és maradan-dóbban köthet a családhoz az az érzés, hogy innen kiindulva tudjátok legjobban birtokba venni a környező világot.

Vannak ügyetlenebb kezű szülők – magam is közéjük tar-tozom – vannak tanulatlanabbak is, de olyan apa, anya aligha akad, aki ne tudná ezer mindenre megtanítani a gyerekeit, már egészen kicsikoruktól fogva. Kezdve azon, hogyan fűzzék be a tűbe a cérnát, s varrják fel az első gombot, vagy hogyan verjenek be egy szöget a falba, anélkül, hogy a saját körmük-re koppintgatnának, s folytatva mindig azon, amit az alkalom magával hoz a házban és a ház körül. Hadd ügyesedjen a ke-zük-lábuk! De hadd nyiladozzon a szemük, a fülük, az eszük is: lássák meg, csodálják meg, ismerjék meg az ég csillagait, a mező virágait, az erdő fáit, a bogarakat és a madarakat, hall-ják meg a természet nagy zenekarának ezer szólamát: szelek zúgását, viharok üvöltését, lombok susogását, tücskök cirpe-lését, békák ümgetését, méhek dongását, rigók rikkantását, galambok búgását... Aki mindezekben – és még sok minden másban – kalauza tud lenni a gyerekeinek, az ezer eltéphe-tetlen szállal köti őket magához és a családi otthonhoz. Hát még ha megszerzi az Őket érdeklő könyveket is, köztük azo-kat, amelyek messzi századokba, idegen országokba, vulkánok gyomrába, tengerek mélyére, vagy akár az emberi test titkos tájaira röpitik el bolyongani vágyó, nyugtalan képzeletüket! S

hát még ha igazi utazásokra, vándorlásokra is elviszi, elküldi, elereszti őket! Akkor nem kell nekik a családból szökve, szüleikkel viaskodva keresni a maguk külön életét. Akkor megnő a szülői ház vonzóereje, s ha elkapja is Őket a barátkozhatnék, a bandázhatnék, az első szerelmek heve, nem sodródniak el olyan könnyen apjuktól-anyjuktól, mint a fáról leperdülő levél.

Mennyit magyaráztam apáknak, anyáknak: az a fölnövő gyerek, aki kellő testi ügyességgel, fogékony szellemmel, érzékekben gazdag lélekkel vág neki az élet sűrűjének, aligha hagyja magát később elszegényíteni, mások játékszerévé züllesztetni.

Hogy nem marad szüleinek minden szavára jámboran bólogató, betegesen jó kislány vagy kisfiú sem? Ezt ne is várják tőle! Hisz nyilván nem félszeg pulyákat akarnak nevelni ők sem a család biztos menedékében, hanem a fészekből merész szárnyalással kiröppenő, szabad szívű utódokat. Még ha fáj is majd egyszer – már vénülő szemmel – utánuk nézniük.

Egy szót erről is hadd ejtsek, erről a fájdalomról, hátha megérted. S talán még jobban, ha élő példára hivatkozom.

Násznagy voltam a múlt nyáron, egy fiatal tanárházaspár esküvőjén. Tizenegy unokahúgom egyike lévén a menyasszony, szívesen vállaltam a tisztet, noha ezen a nyáron valahogy úgy esett, hogy nem fogytam ki a lakodalmakból. Még egy százhusz személyes nagy székelőföldi lagzit is sikerült végiginnom, -ennem, -nótáznom és -beszélgetnem az ágyúöntő Gábor Áron városában, Kézdivásárhelyen. Ez az itthoni menyegző nem volt olyan népes, mindössze huszonkilencen ültük körül az asztalokat. Csöndesebben is mulattunk, bár jókedvben itt sem volt hiány, ha egyik-másik szülő szeméből – a fiú anyjából, a lány apjából – kicsordult is előzőleg, az esküvő ünnepi perceiben egy-egy könnycsepp. Mert ilyenkor sok minden eszébe jut az embernek.

Sógoromnak, a menyasszony apjának, eszébe jutott például az a nyár végi, őszi eleji vasárnap, mikor leült a család az ebédlőasztal mellé, de ez a lánya már nem volt ott a másik három gyerek között. Nem lehetett ott, mert gimnazista lett egy kö-

zeli kisvárosban, s tizennégy éves fővel el kellett búcsúznia a szülői háztól. No nem örökre, de azon a vasárnapon, ahogy szórtlanul kanalazták a levest az otthon maradtok, sógoromat nagyon megütötte, hogy nincs ott a lánya. Körös-körül mintha semmi sem változott volna, káráltak a tyúkok, dongtak a darazsak a mézédés napsütésben, ahogy beáradt a nyitott ablakokon az a nyár végi nagy falusi nyugalom, az ottani életnek az a halk neszezése, amit még a kert fáí, bokrai is megszűrtek. Minden bútor ott állt a helyén a szobában, ott lógtak a falakon a képek, ott ültek ők is a szokott helyükön, csak éppen Évike nem volt ott, s ettől a sógoromnak egyszerre úgy összefacsarodott a szíve, hogy majd belepottyant a könnye a levesbe. És még most is, annyi év múltán, ennek a szomorkás családi ebédnek az emléke tolult föl benne az esküvőn, mikor ott látta a lányát fehér ruhában ellibbenni egy új élet felé.

Igen, azon a hajdani délebeden, abban a szép vasárnapi napsütésben rohanta meg először a szomorúság, hogy eddig együtt volt a család, együtt éltek, együtt sírtak, nevettek, aludtak, ébredtek a gyerekeikkel, de most Évike már nincs itt, elment, s ezzel megbomlott valami, jóvátehetetlenül. Látogatóba még majd hazajár, a vakációit talán otthon tölti, de úgy, ahogy eddig, már nem lesz az ő gyerekük. Elment idegenek közé, s aztán elmegy sorra a többi gyerek is, és ők ottmaradnak magukra, mint a szedett fa.

Ott is maradtak. Róják a házuk három szobáját, de már csak kettesben. Négy gyereket neveltek, de azóta mindet útjára eresztették, s legfeljebb látogatóba várják haza őket néha. Meg a postást lesik napról napra, hoz-e tőlük levelet, bármilyen rövidet, bármilyen sebtében megfirkantottat.

Tudják ők, hogy ez az élet rendje. De ami fáj, az mégis fáj.

VESZÉLYEK ÉS SZESZÉLYEK

Egy veszélyes ifjúí szeszélynek Amerikából hallottam hírért. Ott majdnem minden fiatal már abba nő bele, hogy ő is autót vezet, s mivel a több éve használt kocsi ott úgyszólván

semmi értékük sincsen, van is min gyakorolniuk a mesterséget.

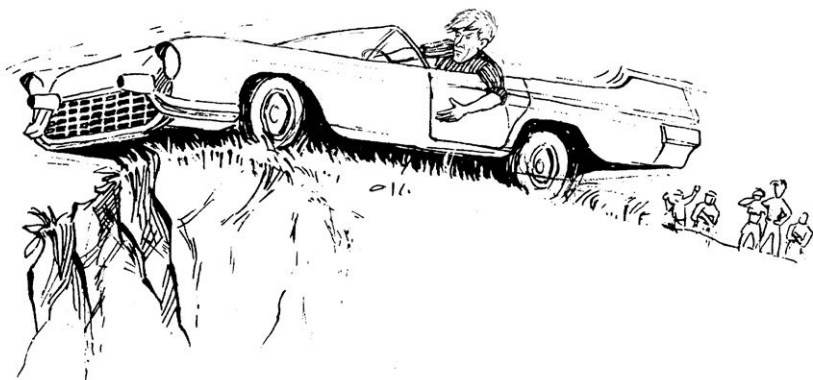
Így is elég sok a baleset. S még több volt, amíg néhány éve szigorúan meg nem tiltották a gyorshajtást.

Ebben a fiatalok jártak az élen. Nekieresztették a kocsit, és száguldottak, ahogy csak bírta a motor. Néha nem is egészen józan fővel.

Akadtak aztán, akiknek ez sem volt elég. A 60-as években például divatba jött egy különös sport a csendes-óceáni partokon. Összeállt egy csapat fiatal, s kocsistul kivonult valamelyik magas partra, amely szakadékos, meredek fallal emelkedett a zúgó óceán fölé, de odafönt sima volt, mint az asztal lapja. Majd megkezdődött a játék. Több száz méteres nekifutással, teljes sebességgel rohantak, egyik a másik után, a szakadék pereme felé. Csak az utolsó pillanatban fékeztek le. Akinek a kocsija a legközelebb állt meg a magas part széléhez, már-már a halál torkában, az lett a győztes.

Hasonló veszéllyel játszanak azok a zuhanó ejtőernyősök is, akik csak az utolsó pillanatban rántják meg a nyitózsínort. A magyar újságok is hírt adtak annak idején arról az esetről, amikor egyszerre halt szörnyet két egymással versengő fiatal szovjet ejtőernyős. Egymást figyelték az utolsó pillanatig, s egyik sem akarta előbb kinyitni a maga ernyőjét. Mire észbe kaptak, késő volt.

Ezt a tragédiát akkor nagy kritikai kampány követte, harsogó helytelenítése minden életveszélyes, esztelen vetélkedésnek. Nyilván meg is volt a haszna. De teljesen kiirtani a fiatalokból

azt a játékos könnyelműséget, amellyel sokszor a saját életüket is odavetik a hirtelen elmúlásnak, talán sohasem lehet.

Holott Te is tudod – ha máshonnan nem, rémálmaidból –, hogy a muszáj halálba beletörődni ifjúi szívvel a leglehetőlenebb. Öregen sem könnyű – Szókratész vagy Seneca módján –, de fiatalon százszor, ezerszer szorongatóbb az érzés: én még nem is éltem, én még élni szeretnék!

És mégis: ha csak az életük kockáztatásáról van szó, nem pedig kötelező, biztos halálról, sokan packáznak a veszéllyel. Lesz, ami lesz.

Nem packáznának, ha hinnének benne, hogy őket is elérheti a vész. De épp ebben nem hisznek. Őket nem. Nekik nem lesz bajuk. Minek lenne? Nevetséges!

Így törte nyakát egy fiatal ismerősöm, érettségi bankettjének az éjszakáján, a budai Várban. Ittak persze, nem is keveset, majd kimentek levegőzni a bástyasétányra, ő a mellvédre is fölkapaszkodott, kedve támadt ott lépdelni – két karját kitérve – az alatta megnyíló mélység felett. Míg le nem billent a semmibe.

A baj mindig váratlanul jön. Például: folyami kikötőbe vesznek föl nyári munkára tizennégy-tizenhat éves fiúkat. Ebédszünetben kitódulnak a gyerekek a partra, és azzal szórakoznak, hogy két kézzel kapaszkodva függeszkednek fel a vastag hajókötélre, amely az egyik kikötött uszály és a part között feszül. Lábuk a vízbe lóg, úgy haladnak a partról az uszály felé, a két kezüket váltogatva kapaszkodnak, mindig egy-két arasznyival odébb. Míg az egyik fiú el nem véti valahogy a következő fogást, és a vízbe nem zuhan. Akkor derül ki, hogy nem tud úszni. Ott kapálódzik a többiek szeme láttára, azok eleinte még vigyorognak is rajta, nem fogják föl ésszel, miről van szó. Akkor ijednek csak meg, mikor lemerül a víz alá. Egy sincsen köztük, aki utána merne ugrani. Segítségért kiabálnak, de mire előkeveredik néhány felnőtt, már késő. A fiút holtan húzzák ki a vízből.

Ilyenkor mindenkit megüt: hát ennyi egy emberélet? Egy-két perc alatt így véget érhet?

Az a felnőttek dolga volna persze, hogy minden gyereket megtanítsanak úszni. De a baj ellen ez is kevés. Aki jobban úszik, az merészebb is. Serdülők, fiatalok mindig többen vesznek vízbe, mint gyerekek.

A szülők örök nagy kétsége: mikor mennyit engedhetnek meg a gyerekeiknek? Mennyit a négy-hat, mennyit a nyolc-tíz, mennyit a tizenkét-tizennégy éveseknek, mennyit az idősebbeknek? Nemcsak vízbemenetelben, hanem minden egyébben, amiből bajuk származhat, netán haláluk is.

Té azt utálsz a legjobban, ha félt apád-anyád. Minél messzebb vagy a kisgyerekkortól, annál elviselhetetlenebbnek érzed az örökös gyámkodást, a szüntelen aggodalmat, hogy ilyen bajod eshet, olyan bajod eshet, meg a feszült várakozásokat, hogy jaj, mikor kerülsz már haza, nem kellene-e a mentőket felhívni, a rendőrségre beszólni, kérni az ügyeletet, hátha ott tudnak rólad valamit...

Szüleik szorongását a fiatalok mindig túlzottnak érzik. Sokszor nem is ok nélkül. Csak azt nem értik – hogy is érthetnék! –, hogy ők viszont legalább annyira alábecsülik az élet valódi veszélyeit.

Én is kénytelen voltam néha unásig mondani a magamét (még ha azon voltam is, hogy csipkelődjem inkább a mogorva intelmek helyett, úgy szurkapiszkáljam a gyerekeimet, hogy maguk se tudják, dühöngjenek-e rajta, vagy nevéssenek). De hogy mennyi jót tettem ezzel, s mennyi rosszat? Ki tudja?

Vízbe fulladni például épp az a lányom akart nem is egyszer, akit nemcsak én intettem-integettem, hogy vigyázzon magára, hanem Lussen néni is, a feleségem nagynénje, aki ezt a lányunkat- az ő születése napján születettet – már pólyásként lelki gyermekévé fogadta. S később is mindig igyekezett olyan védett körülmények között tartani, mintha nem nőtt volna ki a pólyából, még tán tízéves korára sem. Egyik gyerekünknek sem volt része ennyi törődésben, de nem csoda, hogy az örökös őrizet az évek teltevel a Lussen néni szeme elől való szökhetnéket és a lázadhatnékot is segített kiváltani belőle. Ez az agyonféltett – akkor még úszni sem tudó – Kismagdus volt az

egyetlen gyerekem, aki az első óvatlan percet kihasználva, már gyalogolt is bele a Császár-fürdő mélyvizébe, s aztán hörögve nyelte az uszodai levet, míg ki nem húzták, őt kellett egyszer a Dunából is így kimenteni. Mikor már nem vezettük kézen fogva, ő lépett mindig a legvakabbul minden robogó jármű elé is, majd felnővén, ő sietett a legjobban – ő, akit mindig különös gonddal óvtak a megfázástól, öltöztettek gyapjú- és szőrmeholmikba –, mondom, ő sietett elvetni minden vigyázatot. Önmaga alapos átfagyasztásával utóbb még egy veszélyes vesegyulladást is összeszedett.

Mert annyira féltették?

Nem olyan egyszerű a dolog. Lussen néni, ha aggódott, joggal aggódott, látván szabadabban – mondhatnám, vadabbul – nevelt idősebb gyerekeim viselt dolgait. Érte őket is elég baj. Gergő nemcsak puskaport, sőt glicerines-hipermangános dinamitutánzatot gyártogatott egy időben, hanem képes volt még benzinnel is összeégetni magát. Akkor töltötte fel újabb üzemanyaggal a maga fabrikálta benzingőzlámpát, mikor még ki sem hűlt, s persze, hogy robbanásszerűen fröcskölt szét a láng. Petyót az iskolából hozták haza egyszer törött karral. Valami deszkát fektettek át az osztályban a dobogó sarkán, és azt játszották, hogy az egyik végére föláll egy vékonyabb gyerekek, a másik végére meg ráugrik egy nálánál jóval testesebb. Petyó, úgy látszik, túl vékonynak bizonyult: ő akkorát röpült, hogy csak csonttöréssel sikerült földet érnie. De említhetném Andrist is, akinek majd lefagyott egyszer a jobb keze, nemcsak mert órák hosszat toporogtatták egy úttörő-síversenyen, hanem mert ő sem tanult meg eléggé vigyázni magára.

Sokszoros apaként, nagyapaként mondom: bajos itt igazságot tenni, főleg félős felnőttek és karakán kölykök között, mert a kimenetel mindig bizonytalan. Vagy beüt a baj, vagy nem. S akit nagyon óvnak, az idővel éppúgy pórul járhat, mint akire alig vigyáznak. De hogy ki mikor és miért jár pórul, azt előre senki meg nem mondhatja. Utólag meg már könnyű okosnak lenni, s komoran olvasni egymás fejére: „Té vagy a hibás, te tehetsz róla!”

Folynak hát a viták a tisztelt családokban, folynak szakadatlan. Folynak bizonyára a tiédben is, tefelőled is. Akkor is, ha fiú vagy, de még inkább, ha süldőlány. A gyereklányokról többnyire azt tartják a szüleik: kevesebb baj van velük, mint a fiúkkal. Könnyebben kezelhetők már kezdettől fogva, de később sem láznak annyira apjuk-anyjuk ellen, mint a fiúk legtöbbször. Alkalmazkodóbbak. Szelídebbek. Hamarabb is foghatók be házi segítségnek.

Ez amolyan hagyományos vélemény persze. Mert ha jól körülnézünk, sok mai lánynak egyáltalán nem tetszik az a rá szabott szerep, hogy ő pedig szelíd és alkalmazkodó legyen, s hogy még házi segítségként is hasznát hajtson. Amíg kicsi, addig csak-csak. De amikor elkezd tizenhárom-tizennégy éves lenni, lassan már egészen más szerepre vágyik, s hamarosan eljut oda: egy-egy jópofa fiú százszor fontosabb lesz neki, mint a saját szülei.

Rége is voltak ugyan ilyen hamar hevülő hölgyecskék, másrészt a maiak sem mind ilyenek: a kamaszlányok átlagban még mindig jóval kevesebbek, szüleikhez igazodóbbak, mint a kamaszfiúk. De csak átlagban. Mert akadnak köztük elegendő, akik – mielőtt serdülni kezdenek – sűrű és súlyos fejfájásokat okoznak aggodó apjuknak-anyjuknak.

Már azzal is, hogy nem értik az aggodalmukat. Miért féltik őket olyan borzasztóan? És miért pont azoktól a fiúktól, akik olyan vicceseket tudnak mondani, meg olyan kedveseket, hogy ők hol a röhögéstől pukkadoznak, hol a szívbeli gyönyörűségtől olvadoznak. Miért baj az, hogy Ők ezekkel császárkálnak az utcán, világosban és sötétben? Miért baj az, hogy néha egy kicsit később érnek haza? Miért kell azért kiborulni? Hisz ezek olyan rendes srácok! „Rendesek – bizonykodnak –, igenis, rendesek! Akármit mondtok rájuk, akkor is rendes srácok!”

Igen, így van. Mondhat az apu akármit, az anyu akármit, a tizenhárom-tizennégy-tizenöt éves lányuk ezekben a rendes srácokban jobban bízik. Ha rajta áll, elmegy velük akármikor, akárhova, nem fél tőlük sötétben sem, erdőben sem, külvárosi kihalt utcákon sem, idegen lakásokban sem, mert viccesek

és kedvesek, őbelőle pedig egész egyszerűen hiányzik a félsz. Nem hiszi, hogy bármi baja eshetnék.

Sok ilyen srác persze csakugyan rendes. Vagy legalábbis – maga még szintén kamasz lévén – kellően bizonytalan, bátortalan ahhoz, hogy elszánt férfifölénnyel használja ki a kínálkozó alkalmakat. De a szegény szülők feje akkor sem fáj ok nélkül, látván, hogyan csüng a lányuk egy-egy utcasarki ismerősön, egy-egy ki tudja, hol fölszedett kétes alakon. És nem érti, hiába példálózna, hiába prédikálnak neki, nem érti és nem érti, mi félnivalója volna őneki.

Pedig hát vannak esetek, amiket nemcsak az ő ijesztgetésére találtak ki apuék.

És sok lány olyan naiv! Még tizenhat éves gimnazistalányról is hallottam – egyik tanárnője mesélte –, hogy összeadta magát egy fiúval, s aztán csodálkozott: „Hát gyerekek is lehet gyereke?” Egy másik ilyen lány meg tőlem várt volna segítséget anyjának az önkénye ellen: levélben zokogta el, hogy több hetes országjárásra szeretne menni a nyáron, már mindent kiterveltek egy jó barátjával, sátrat is kapnának kölcsön, de anyu nem akarja kettesben elereszteni őket.

A felnőttek esze biztos, hogy más srófra jár, mint a tiétek. Ez az utóbbi lány is csalódott bennem, mikor megírtam neki őszintén: ha fiú volna, én is könnyebben elereszteném. Magam is jókat csavarogtam Magyarország-szerte – hol biciklivel, hol gyalog – olyan tizenöt-tizenhat éves koromban. De hát ez mégis más...

Válaszában valósággal fölcsettant. Miért más? Csak azért, mert ő lány?

Újabb levelemre már nem is válaszolt. Érthető. Neki olyan levélre lett volna szüksége tőlem, amit anyjának az orra alá dörgölhet.

Neked is csak azt ajánlhatom, bárki légy: ne keresd a veszélyt!

Úlj tehát otthon az anyád szoknyáján, az apád ölében? Játssz a csecsemőt félig felnőttén? Szüleiddel járj el még sétálni is, mint egy jól nevelt szobai kutya?

Nem ezt mondom. A Te útjaid már kifelé vezetnek a családból, s ha nagyon is a szüleid szárnyai alatt rekednél, annak is meglenne a hátulütője. A túl rövid pórázon tartott gyerekek rendszerint vagy fölöttébb gátlásosak lesznek felnőttkorukban, tétovák, félszegek, vagy fölöttébb gátlástalanok: egy életre szóló tagadói a kedvük ellenére rájuk löcsölt szigorú önmérsékletnek.

Abból ki kell nőned, hogy szüleid örködjenek minden perced fölött. De a fölös veszélyeket sem árt elkerülnöd.

A család ebben is sokat segíthet. Az igazi jó fiatal társaságok gyakran verődnek össze régi barátságban lévő családok fiaiból, lányaiból. Egy-egy ilyen társaságot sok minden összetarthat – közös nagy játékok, táncok, dalolások, zenehallgatások, kirándulások stb. -, de nem utolsósorban az, hogy tagjai fontosak egymásnak, s ezzel akarva-akaratlanul egymás hátvédjeivé válnak. Sokszor ébrednek fiú-lány rokon-szenvek is, szövődnek páros kapcsolatok is a „bandán” belül, de itt az a jó, hogy nem kell a választást elsietni. Egy lánynak több fiú, egy fiúnak több lány is tetszhet, míg lassan el nem jön az ideje a párokra szakadozásnak, s vele a társaság lassú bomlásának.

Hátvéd lehet egy kórus is, ahová énekelni jársz, vagy bármilyen társaság – fotósoktól a barlangkutatókig, bélyeggyűjtőktől a népi táncosokig ahol baráti körre lelhetsz, egy-egy tágabb családra a már túl szűkké vált otthoni családot mellett. Hátvéded lehet minden közeli és távoli rokon, szüleid minden jó ismerőse, akik téged is szívesen fogadnak – innen és túl az országhatárokon -, ha betoppansz hozzájuk néhány napra. Mihelyt nem a vakvilágba akarsz elindulni, hanem van, aki várjon és vendégül lásson, szüleid is mindjárt sokkal könnyebben eleresztenek.

Rossz óráikban ők ugyanis attól riadoznak, hogy hátha Te is valamiféle szakadék felé tartasz, mint ama tengerparti autós fiatalok. Ha nem száguldasz is úgy, mint ők, neki a semminek, de hátha Te sem méred fel mindig józanul a rád váró üröket és zűröket.

Mindenestül megnyugtatni aligha tudod apádat-anyádat. De ha nyugodtabbak, az neked is jobb. Akkor még arra is rájöhetsz: nem a szabadságot sajnálják ők tőled. Csak egy kicsit szeszélyesen festik a falra az ördögöt: zsenge életed és zsenge erkölceid válogatott veszedelmeit.

A MUNKA BECSÜLETE

Gyerekkoromban engem senki sem kapott testi munkára. Testvéreimet sem. Játszottunk, olvastunk, tanultunk, mint ma is a legtöbb gyerek. Hogy nem lettem egészen nyamvadt, azt leginkább az iskolai torna- és különtornaóráknak köszönhetem, meg a kamaszkori buzgó biciklizéseknek, hogy Kunszentmiklóstól Siófokig, Pápáig, Sopronig, Diósjenőig és vissza tapostam a pedált egy-egy nyári nagyvakációban, a Pestre való fölruccanásokról nem is szólva. De azt csak bámultam, még felnőtt fiatalemberként is, ahogy a szülővárosombeli gazdák és zsellérek alányomták a vállukat a búzás-, lisztes- vagy kukoricászsákoknak, s ugyanígy bámultam a földiken kapálókat, aratókat, a cséplőgépek szűrős porában izadókat, a kovács-, lakatos-, asztalos- és egyéb szerszámokkal dolgozókat... Kicsikoromtól fogva mélyen tiszteltem mindenkit, aki értette és bírta a kétkezi munkát, győzte ügyességgel és erővel. S még inkább tiszteltem, mikor egy-egy serdülőkori próbálkozásom alkalmával kiderült, hogy én még a csöves kukoricával telt zsák alatt is tántorgok; a kapálásból is elég fél óra, s már tűzbe borult testtel, émelygő gyomorral szédelgek; a kaszáját meg aki a kezembe adja, kusza mozdulataim láttán már veszi is vissza, nehogy kicsorbítsam, ha rossz helyre csapnék vele.

Csakhogy ez a tisztelet mások szemében amolyan úri lesajnálásnak látszhatott. Hisz nem is tudom, van-e bosszantóbb, dühítőbb állapot, mint mikor dolgozik valaki, más meg áll és nézi. Veres Péter is megírta ezt a *Pályamunkásokban*, jól leszedvén a keresztvizet egy bizonyos fiatal írnokról, a *golyanyaknak* csúfolt Viktorról, aki naphosszat ott téblábolt a

sínek közét tisztogató, a fölverődő füvet irtogató fiatal lányok körül, s bámulta őket, hogy a szeme majd kiesett. „*Amúgy is ízetlen dolog – olvassuk a könyvben – hogy aki nem dolgozik, ott nézze a dolgozó ember kínjait, hát még ha a testét nézi, mint Viktor úr a lányokét. A munkában sokféleképpen mozog és hajlik az ember, de erre, ha magunk közt vagyunk, rá sem ügyelünk. Még a munkavezető sem számít, mert az mindig velünk van, avval közös a munka, és annak is mindig van dolga... A munkát ne nézze senki, hanem vagy segítsen, vagy menjen a fenébe.*”

Nekem nagyon a szívemhez szólt ez a részlet, mert egyszer engem is jól kitanított valaki boldogult fiatakoromban. Tizenkilenc éves voltam, mikor első egyetemi évem sok-sok tanulása, nehéz vizsgái után június végén, július elején Zamárdiban kötöttem ki, a Balaton déli partján. Megyek egy hév nyári napon saruban, egy szál fürdőnadrágban a műút szélén, és látom, hogy ott arat egy ember, mindjárt mellettem. Egy kis tábla rozstot kaszált, egyes-egyedül, még marokszedője sem került. Megálltam egy percre, rácsodálkoztam gépiesen egyforma lépteire, mozdulataira, de akkor ezek a mozdulatok váratlanul megszakadtak, a férfi fölegyenesedett, felém fordult, és oly szemenszedett szitkokkal küldött el az anyám kínjába, hogy majd a föld alá süllyedtem. Siettem odébbállni. Hogy viaszszólhatnék? Eszembe sem jutott. Hisz neki volt igaza.

Nyilván nem is egészen az én személyemnek, szemérmetlen rámeredésemnek szólt ez a dühödt kifakadás, hanem az akkori kiváltságosak, a nálánál könnyebb életűek hadának, akiknek a parti lebzselését a környékbeli faluk lakói az 1940-es évek elején a mainál még sokkal szigorúbb szemmel nézték.

Igaz, hogy a nyári nagy munkáktól szorongatott falusiak azóta sem igen szívelik a dologtalanul napozgatókat, sem a vígan hűsölgetőket. De nem is kell ahhoz falusinak lenni, hogy elfogja az embert a pulykaméreg, hogy mi a fene, én ki-dolgozom a lelkem, ez meg lóg-lóg, lityeg-lötyög, heverészik, vakaródzik, lazál naphosszat, azt sem tudja már, mit csináljon unalmában. Elég ehhez az is – mármint az őszinte méreghez -, hogy nehéz munkába járó szülők lássák lézengeni nagyra nőtt gyerekeiket.

Ez bizony elég gyakori eset. Tán téged is elért már apád-anyád efféle haragja, kivált vakációs időkben. Mert a felnőttek szabadsága rövid, de a fiatalok szünideje hosszú. S amikor egy anya holtfáradtan baktat haza a napi robot után, a napi bevásárlás teli szatyraival a kezében, hogyne bosszantaná az otthoni rumli, a szeme elé táruló éktelen rendetlenség, nyilvánvaló jeleként annak, hogy őt az ő kamaszlánya, -fia – bocsánat a szóért – le se... pöki.

Mikor még kicsik voltak a gyerekei, alig várta, hogy ne szoruljanak már örökös vigyázatra, hogy ne kelljen naphosszat azon emésztődnie iskolai szünetek idején, mi lehet velük egyedül, illetve jobbik esetben: miféle állapotban kerülnek haza a napközi táborból, vagy honnan?

A nagyobbacska fiúkkal, lányokkal, ugye, már könnyebb. Őket nyugodtan ott lehet hagyni a lakásban, ők baj nélkül megvannak a házban és a ház körül, nem kell dugdosni előlük a gyufát, a kést, a borotvát, az orvosságokat, nem kell félni, hogy konnektorba nyúlnak, hogy kiesnek az emeleti ablakból...

Es mégis: ahogy nőnek, nődögélnek a gyerekek, sok családban mintha alig szünnének a szülői gondok. Magukban már kevesebb kárt tesznek. De maguk körül? Úgy széjjel tudnak szórní és hagyni mindent, hogy sokszor még a legszelídebb anyai szív is kalimpálni kezd tőle, s a legszelídebb száj is üvöltteni. „Nem szégyelled magad?! Tè átok! Ezzel várod a nyomorult anyádat? Hát mi vagyok én? Nem elég, hogy egész nap dolgozom érted, hogy vásárolok rád, főzök rád, varrok rád, mosok rád, vasalok rád, még mosogassak is, még takarít-

sak is utánad, szedegessem össze darabonként, amit méltóztattál széjjelhányni?!”

Ez a dolog egyik oldala. A másik viszont az, hogy a legtöbb fiatal mégiscsak szeret dolgozni, ha gyerekkorában el nem rontották, túlságosan el nem ügyetlenítették, tehetetlenítették az örökös kiszolgálással.

A lányok közül például elég sokan hajlamosak rá – ennyiben még hat az ősi örökség hogy tíz-tizenkét éves koruktól fogva kivegyék anyjuk kezéből a házimunka egy részét, mosogatást, takarítást, ezt-azt, s ezzel nagyot nőjenek a szüleik, de önmaguk szemében is. Olyik süldő lány szinte megtáltosodik, ahogy egy időben az én Pannim, vagy ahogy – mint Németh László könyvéből, a *Lányaimból* látom – az ő Magdája. Mezőszilaszon vette észre az író-apa, ahová a bombázások elől húzódtak 1944-ben, hogy „*a lefölozendő tej, a tojástól ragadó liszthalom, a frissen ültetett kotlós mind az ő batisztvállas, babos ruhája felé tekint. A ránk kukkantó rokon asszonyok csodálkozva látják, hogy az asszonytalan házban szabályosan berántódik az ebéd, délután kettőre már a gáder is fel van mosva, én még túlzom is gazdálkodásunk tökélyét, csak hogy Magda önérzetét és tekintélyét gyarapítsam. Ettől fogva már a gravitáció törvényei érvényesülnek, a család kezd Magdára nehezedni.*” Akkor is, mikor az anyja már szintén ott van, s észreveszi: „*Té, ez a kislány többet dolgozik, mint egy cseléd.*” „*De a lelkiismeret mellett ott van a vigasz is: Magdának élvezet a munka. A szorgalmasoknak nagy szolgálatot tesznek a kényelmesek, hogy dolgozni hagyják őket.*”

Már előbb is látszott valami Magdában ebből a háziaszszonyi hajlamból. „*Mint tizenhárom éves kislányt, ott látom a Bocskay-kertben, a kishúga fölött, amint pólyázza, fürdeti, mos rá – egy anyuka gondosságával végzi az élővel való babázgatást.*” Aztán jön Mezőszilas: „*Kezébe kaparintotta a főzőkanalat, s élvezi, hogy a férfinem közbejöttes nélkül asszonnyá lehetett.*” Aztán Békés, az 1945-ös menedék: „*Nem sokkal később a békési utcán jelenik meg, ahol mint menekült kislány hozza az ártézi kútról a vizet; szép kis arca, nyugodt, talányos modora már ekkor nagyfiú kíséőket szegődtet hozzá...*”

Sok fiúnak – valljuk be – tetszenek is az ilyen tűzrőlpattant, tevékeny lányok, akik még a fejüket is olyan fiatalasszonyosan tudják bekötni, s úgy sűrögnek-forognak szobában, konyhában, kamrában, udvaron, mint egy igazi nagy. De a lányoknak is imponálnak a bicikli- és motor- és vízvezeték- és villany- és rádió- és egyéb szereléshez értő fiúk, sokkal inkább, mint azok, akik egy szöveget sem tudnak tisztességesen beverni a falba.

Az ügyetlenkékből természetesen az értelmiségi családokban van több, akár a fiúkat nézzük, akár a lányokat. Ezen nem is lehet mindig segíteni. Egy-egy matematikus- vagy muzsikushajlamú, különleges tehetségű gyereket vétek is volna tán lábánál fogva leráncigálni a maga fellegeiből, és favágásra vagy padlósúrolásra szorítani. Nem tudom. De azt tudom, hogy az én gyerekeim sem tartoznak épp a szellemi csonkabonkák közé – csak a kilencéves kislányom nem jutott még el az egyetemig -, mégis nagyon bánnám, ha nem kóstitott volna bele sokféle nehéz munkába, kora fiatalságuktól fogva.

Hogy a munkára kápatás hogyan ment nálunk, arról már sok mindent elárultam két előző könyvemben, a *Kutyafülűkben* és a *Kamaszkrónikában*. Otthoni tennivalókkal kezdték a gyerekek, de mihelyt akkorára nőttek, mind belekóstitott a házön kívüli pénzkereső munkába is. Elsőnek Andris, a legidősebb, akit Bogyi néni – Anyja nénje – már alig tizenkét évesen beszerzett nyárára egy dobozgyárba. Az volt a dolga, hogy enyvvel körülkenje a VIM-es dobozok belsejének alsó peremét, aztán egy másik kézmozdulattal beüsse a dobozfeneket. Csinálta is naphosszat, olyan szorgalommal, hogy a vele dolgozó munkásnők fölzdúdtak: féltek, hogy lerontja a normájukat. Később a budai erdészetnél dolgozott, majd lassan odáig vitte testi erőben és vállalkozókedvben, hogy már külföldi munkahelyekre is kimerészkedett nyaranta. Például Kelet-Németországba, ahol a drezdai teherpályaudvaron tizenhat éves fejjel beállt a vagonkirakók közé. Ezt csak két hétig csinálta, igaz, de ennyi is elég volt hozzá, hogy legyen miből fölutaznia Berlinbe, s vennie a többi között egy olyan dzsekit – teli cipzáras zse-

bekkel –, amiért nem is győzték aztán irigyelni az öccsei. Bár ekkor már ők is igyekeztek követni Andris példáját. Nyaranta mind munkát vállalt, sőt idővel a húgaik is táborba szálltak Előszálláson és Mezőfalván, a Móricz Zsigmond Gimnázium többi elszánt meggyeszedőjével és kukoricacímerezőjével, hogy egyéb munkahelyeiket ne is említsem.

Gondolhatod, mennyi keserves és vidám emléket hordtak haza innen- onnan. Jót nevettek rajta, hogyan ment át a Gergő egyik lába fején az erdei kistraktor gumikereke, s a váratlan sikoly hallatán hogy kapcsolt visszmenetre a vezető: a kerék erre megint átgördült a Gergő lábán. Hasonló derűvel emlegették azt a kalandját is, mikor tornacipőben ment el segédmunkásnak egy építkezésre, és sikerült belelépnie az egyik deszkából kiálló szögbe. Nemcsak a tornacipő talpa lyukadt ki, hanem az övé is: a hosszú szög majdhogy keresztül nem szúrta a lábát. És így tovább. A sok történet közül csak egyet hadd említsek még, azt, amikor a tizennegyedik éve felé közeledő Kisdombi és a tizenkét és fél éves Gergő először szegődött el az erdészethez nyári munkára. Szűcs Sanyi bácsi volt akkor a budai erdők sétaújtjainak fő atyamestere, ő vette fel őket a sétaújtjavító brigádba. Én már előzőleg megbeszéltem vele a dolgot, hogy ez a két fiam bizony még koron aluli, de ne kergesse el azért őket. Ők is tudták, hogy tizennégy év a korhatár. Ezért amikor Sanyi bácsi a forma kedvéért rábökött Gergőre: „Té hány éves vagy?“, az szemrebbenés nélkül rávágta: „Tizennégy.” Ez eddig rendben is volt. Csakhogy mikor Gergő után Kisdombi kapta meg a kérdést: „Hát te?“, ő nem mert akkorát hazudni. Lángba borult arccal vágta ki: „Én tizennégy és fél!”

Mondta is aztán Sanyi bácsi: tudta, hogy mi szapora család vagyunk, de hogy ennyire? Nem keveselltük azt a hat hónapot a két gyerek között?

Akkoriban még nagyon szűköskén éltünk a sok gyerekkel, noha Anyja is munkába járt. Én mégis mindig azt mondtam: ami pénzt megkeresnek a gyerekek, az az övék. Sőt, ha igazán szükséges ruhafélét vesznek rajta, abba még be is szállok,

megadom az árának az egyharmadát. De joguk van akármi mást is venni, szívük szándéka szerint.

Tudom, hogy egynémely szülőknél is joguk volna azt mondani: jaj, fiam, vagy jaj, lányom, olyan nagy a drágaság, beleadhatnál te is a kosztpénzbe, legalább egy-két ezrest, hogy annyival is könnyebb legyen szegény anyádnak...

Az én feleségem is rávette egyszer a mieinket, nem is hogy a kosztpénzt toldják meg, hanem hogy vegyenek négy széket. Akkoriban nőttek meg hirtelen, kisszékre már nem ültethettük egyiket sem, nagyszékünk meg nem volt elég. A vasárnapi ebédet legalább hárman ették mindig az ágy szélén kuporogva, ahogy odatoltuk az asztalt, őket ez nem bántotta, engem sem, de Anyját igen. Ezért egyezett meg velük a hátam mögött, hogy megveszik és haza is hozzák a székeket, ha már engem majd egy esztendeje hiába sürget. S aztán lesték, hogy hazaérvén, milyen képet vágok a dologhoz.

Fanyarul mosolyogtam. A gyerekeket megdicsértem, de Anyját négy szemközt összeszidtam a székekért:

– Nem érted, milyen fontos, hogy amit megkeresnek, az az övük legyen? Most tanulják meg egy életre, hogy érdemes dolgozniuk. Ezt az érzést nem szabad elvenni tőlük.

– Vetted volna meg akkor te a székeket! Már hányszor mondtam! – fakadt ki.

Végül is neki lett igaza. A gyerekek nem úgy néztek a négy székre, hogy na, ezek miatt csíbászta el Anyja a pénzünket. Inkább egy kis büszkeséggel: ezek a mi székeink, ezeket mi vettük a családnak, a saját keresetünkből.

Mikor már igazi keresők kezdenek lenni a fiatalok, akkor persze én sem mondom, hogy a szüleik nyakán élősködjének. Hogy tartassák el magukat ingyen, amíg csak odahaza laknak, a pénzüket meg költsék el könnyű kézzel, vagy verjék el a cimboráikkal.

Tréfálkozom néha az enyéimmal: „Még néhány év, aztán nem dolgozom többet. Akkor majd ti pénzeltek engem, ha nem laktok is itthon. Majd kirovom rátok, ki mennyit hozzon haza havonta. Dolgoztam rátok eleget, most ti következtek.”

Igazából jól tudom persze, hogy nincs keservesebb, mint a saját gyerekeire szorúlnia valakinek. A fiatalok jobb, ha a következő nemzedéknek adják tovább, amit a szüleiktől kaptak: amit apjuk-anyjuk tett értük, azt a saját gyerekeiknek törlesztik egy életen át.

A MESSZESÉG VARÁZSA

Minden kamasz messze vágyik. Szűk neki a család, szűk az iskola, szűk a falu vagy a város, ahol él, szűk még az ország is, mikor jövődő utazásairól képzelődik. Talán még a földgolyó is.

A legtöbb ilyen képzelődést, ábrándozást az váltja ki, hogy a magadfajta fiúk, lányok nem lelik helyüket a világban, s főleg nem a mindennapi muszáj-környezetükben. Menekülnének akármerre, csak el innen, el, el el, minél messzebbre !

Sokan nem is tudják magukról, hogy napi életük unalma, utálata fakasztja fel bennük a vágyat, hogy utazzanak, kalandozzanak, hősi tettekre vállalkozzanak, hogy saját motorjukkal vagy autójukkal induljanak közeli-távoli országokba, hogy tengerre szálljanak, hogy felhők fölött suhanjanak, hogy barlangokat kutassanak... Hogy hol sarki jégmezőkre kíváncsozzanak, hol forróövi dzsungelbe, hol sivatagok hullámozó homokjára, hol a Csomolungma, vagy a Kilimandzsáró, vagy a Csimborasszó tetejére, hol vulkánok tüzes gyomrába, hol meg óceánok titkos mélyébe, ahol különös víziállatok rajzzák körül az évszázadokkal ezelőtt elsüllyedt, algáktól csuszamlós aranyszállító hajókat...

Ismered ezt Tè is bizonyosan, ezt a vonzását, ezt a varázsát az ismeretlen messzeségnek, amely gondolatban oly gyakran röpít ki az életedet körülzáró falak és felnőttek közül, bár a valóságban jóval ritkábban. Ezért van még ma is sok Verne-olvasó, főleg a kiskamaszok körében, s ezért kapós köztük minden más regény is, amely ismeretlen világokba s már-már elviselhetetlen viszontagságok közé csalogatja olvasóit. Megmerítkezni a múltban, előre megélni a jövőt: erre is sokan kaphatók,

minden alkalom jó nekik, csakhogy kiléphessenek a szabott tér, a kötött idő korlátai közül.

Kivált a fiúk hajlamosak erre. A lányábrándok sokszor mások, őket kevésbé csábítják a harcok, küzdelmek, hősi tettek, fölfedezések és hódítások izgalmi, ők is mást akarnak, valami egészen mást, mint amit a kinnal morzsolgatott hétköznapi meg a szüleikkel végigunatkozott vásár- és ünnepnapok kínálnak nekik (tisztelet a szülői szemektől, szavaktól és a kötelezően közös programoktól nem viszolygó kivételeknek). Hogy mi ez a *más*, azt olykor lányregények, máskor lánybarátok sugallják, ha ugyan nem maga a messze csatángoló csitriképzlet, amely élő személyek köré sző gyakran ábrándképeket. Ez is a messzeség varázsa, mert ezek az élő személyek – színészek, színésznők, táncdalénekesek és egyéb ékességei az emberi nemnek – a fantáziáló fiatal lányok számára elérhetetlenek, Ők mégis testi közelségükbe álmodják őket, ha ugyan nem bele a bőrükbe, mintha már nem is saját maguk volnának, hanem ő, a nagy ő, a rajongott, az imádott! Nemegyszer még némelyik tanárjukat, tanárnőjüket is elárasztják rajongásuk dicsfényével, pontosabban azt a valakit, akinek elképzelik, mert hisz az ő szemük ilyenkor is a végtelen messzeségbe réved, ők a tökéletesség csodáját keresik, amelyben egész személyiségükkel felszívódva, vele egyé olvadhatnak.

A befelé élésnek, a benső azonosulásnak ez az időszaka egyik lánynál rövidebb, a másiknál hosszabb ideig tart, akár csak a fiúk fantáziajátékai, amelyekkel a való világ helyett egy másikat varázsolnak maguknak. A lányokat gyönyörűvé, ellenállhatatlanná bűvölik ilyenkor önnön álmaik, a fiúkat meg ügyessé, erőssé, okossá, diadalmassá: talpig férfivá.

Csakhogy ezt az álomvilágot túl gyakran keresztezi a valóságos. Tükörbe néz a lány, s egy pillanat alatt elillannak a saját tündéri szépségéről szőtt ábrándjai. Lebőg a fiú, megint lebőg, hol cimborái, hol a lányok, hol egy-egy felnőtt előtt, s hősi hazugságok helyett már megint csak a sebeit nyalogatja, szégyenével küszködik.

Már csak ezért is jó kinőni lassan a tehetetlen töprengéseknek, „a semmi ágán” való ringatódzásoknak ebből a kora kamaszkori, réveteg állapotából. Jó, de nem könnyű. Nemcsak nőni kell hozzá, nemcsak kivakarodni, megügyesedni, megerősödni, megokosodni, hanem fokról fokra megszerezni egy nagy adag belső biztonságot is. Akarom mondani, olyat, amely nemcsak belül van meg, hanem kifelé is hat.

Ennek lehet egyik próbája a valóságos messzeségek megjárása, kiismerése.

A családi és az iskolai élet szokott színhelyei semmiképpen sem elegendők hozzá. Onnan elvágyik minden egészséges süvölvény fiú és lány. Még ha az itteni szürke hétköznapiak halmozzák is föl bennük azt az erőtartalékot, amiből egyszer csak bővebben kezdenek meríteni, s ezzel addigi önmaguk fölé nőni. De ezt a lassúdad halmozódását emberi értékeiknek ők hogy vennék észre, mikor a legtöbb felnőttnek sincs hozzá szeme? Alkalmak kellene, ahol egyszerre nagyot nyújtózhatnak, s fejüket följebb emelhetik.

Ilyen alkalmat bármilyen más környezet adhat, csak az nem, amit már untig megszoktak. Németh László legidősebb lányát, Magdát már elemlegettem, most hadd hivatkozzam a hajdani Ucóra. Neki a háború, Buda ostroma hozta meg tizenkét éves korában azt a más környezetet, amiben hirtelen nagyra nőhetett. Ez is olvasható a *Lányaimban*: hogyan kezdődött meg életének e boldog korszaka bombázások és nyilasrazziák közepette egy óbudai pincében, ahol rántatlan száraz babon és elhullott lovak húsán éltek. Ahol mosdani, de lassan már főzni való vizük sem volt, s még a tetvek is meglettek őket. A föld alól kimozdulni már senki sem mert, de Ucó kiszökött egy reggel, kikerülte a ház előtt álló német üteget, a körülötte heverő hullákat, s eljutott három üres üvegével addig a Zsigmond utcai házhoz, ahol a pince csapjából még folyt a víz. Aztán fát szerzett – hogy fűteni, főzni tudjanak – egy beomlott ház leszakadt tetejének a gerendáiból, aztán babot, krumplit mentett a családnak, aztán megint vízért járt, aztán a rommá lőtt családi házukat látogatta meg, „*kikotorható fehérenemű-hulladékért*”

és így tovább. „*„Judit nagyon kiugrott» – mondja az anyja is. Egy nyelvvel föllebb beszél már vele, mert a család is olyan, mint a jávai kasztnyelv: más igék illetik meg a tárgyértörölt és mások a bősőt.*”

A mai fiataloknak nem adatnak persze – ne is adassanak – ilyen alkalmak a kiugrásra, de másmilyenekre nekik is szükségük van. S ezt ők is érzik, ezért is vonzza őket minden, ami messze viheti őket mindennapjaik megszokottságaitól.

Magam is mindig küldtem az enyéimet, amikor és ahová csak lehetett. Feleségem csak nevette, hogyan bújom a menetredeket, az útikönyveket, élem bele magam a nekik tervezett világcsavargásokba, s adom nekik a jótanácsokat olyan országokról, olyan városokról, ahol talán még nem is jártam, csak innen-onnan kiolvastam a szükséges tudnivalókat. Sokfelé akadtak ismerőseim is. Mikor az első két gyerekem indult önálló külföldi útra, Krakóba és környékére – Andris tizenötödik évében járt akkor, Petyó másfél évvel mögötte –, őket sem egészen a vakvilágba eresztettem el, volt, aki várja őket odakint. Később a fiúkat már a teljesen szabad – olykor autóstopos – kódorgásoktól sem féltettem, akár „Csehszlovákia” mentek – Csehszlovákiába –, akár Kelet-Németországba, akár Erdélybe, akár Bulgáriába. Bár egy-egy támpontot akkor is mindig igyekeztem adni nekik, hová fordulhatnak, ha bajba kerülnének, vagy hol juthatnak egy-két napos ingyenszálláshoz. Egymástól is rengeteget tanultak, a később útrakelők az innen-onnan már hazaérkezettektől, s nem is igen keverték magukat fölösleges veszedelembe, leszámítva Gergőnek a Bálványos-vár romjain való nyaktörő mászkálását s még néhány esetet. Petyó a dél-bulgáriai Pirin hegységben került kissé szorult helyzetbe, mert miután barátjával együtt megmászta a 2915 méter magas csúcsot, a Vihrent, szerencsésen ott felejtette apámtól örökölt fényképezőgépem. Már jóval lejjebb jártak, mikor észbe kapván, visszamentek érte, s az idővesztés miatt elég keservesen vergődtek el aznap olyan lakott helyig, ahol megszállhattak éjszakára. De az ilyen „cikisebb” napok is meghozták a maguk hasznát: a képességet erőik összefogására, végső megfeszítésére, s az öntudatot, mely ebből fakadt.

Minden pedagógus tudja, mit növeszthet tanítványain egy-egy jól sikerült nyár. De a szülők sem árt, ha tudják: a gyerekekben odahaza meggyűlő mérgek ellen a teljes környezetváltozás az egyik legjobb orvosság. Magam is éltem ezzel az eszközzel, mikor egy az idő tájt nálunk élő kislány nem túl bizalomgerjesztő fiútársaságba keveredett tizennégy éves korában, s ott a Fütykös névre hallgató fiatalember lett a fő szereplő. Alszerelme meg valami Ferke. Ez utóbbi meg is jelent olykor nálunk: a vetett ágyra heveredve szívta nagy felnőttesen a Kossuth-cigarettáit, s a tapasztalt nagyfiúk fölényével tekintett a kislányra félig hunyt pillái alól. Úgy is beszélt vele, hasonló fölényel, noha nem volt sokkal idősebb. A csajozás terén viszont szemmel láthatólag bő tapasztalatokat szerzett. Fütykös meg alighanem még bővebbeket, hisz épp ez vonzza a kótya kis nőket (ahogy a nem kevésbé kótya nagy nőket is): a sugárzó „férfiasság”. Ezért mondják: egy férfinak csak két-három nőt kell levennie a lábáról, a többi már jön a rossz hírére. „Hogy én milyen kis hülye voltam akkor!” – emlegette később ez a lány, de akkor még egyáltalán nem érezte magát hülyének, csak bátornak és fölszabadultnak. Annyira, hogy most is védi – s nyilván nem ok nélkül – azokat a fiúkat: „Rendeselek voltak azért, nem bántottak, pedig akármit csinálhattak volna velem.” Más lányokat viszont nyilván nem nagyon kíméltek, s az én atyai szívem érezte a veszedelmet. Biztos, hogy nem láttam rémeket, mert néhány hónappal később a társaság több tagja szerepelt az egyik képes hetilapban, egy fiatalokú bűnözőkről szóló cikkben, szeme előtt ki-ki vastag fekete csíkkal, hogy arc-

vonásaik közzététele meg ne bélyegezze őket. De akadt azért, aki így is felismerte, s név szerint végigmutogatta, ki kicsoda...

A szóban forgó kislány akkor már túl volt életének e legkritikusabb korszakán. Elküldtem közben – cserecsemeteként – egy vidéken lakó hatgyerekes orvos barátomhoz, ahol szintén elég mozgalmas élet folyt, hol ének-, hol furulyaszó mellett. Enni mindig kaptak a gyerekek – az asszony nagy kondérokban főzte a több napra szóló leveseket, főzelékeket –, de az asztalhoz ülni s egyéb üres formákat betartani nem kellett nekik. Legszívesebben az udvarbeli fákra másztak föl, s fenn az ágakon ücsörögve kanalazták ki csajkájukból, lábosukból a meleg ételt, majd az üres edényt ledobták a földre. Valamelyikük összeszedte, elmosogatta később, de egyelőre csak bandáztak tovább a szomszédból átjáró többi gyerekkel: mindig akadt valami mulatságos megbeszélni vagy játszani valójuk. A mi kislányunk – aki nem nagy kedvvel utazott el, csak az én szigorú szavamnak nem mert ellentmondani – szíve szerinti élményekkel megrakodva tért haza, mikor letelt a kiszabott két hét.

Következő útjára – a Székelyföldre, Kovásznára – már nem is kellett bottal kergetni. Ott is jókora gyerekcsapat várta, és nagy ház és nagy kert, aztán közös kirándulás a Fekete-tenger partjára, sátorlakás, fürdőzés a sós habokban és napozás a homokon, majd visszatérés a borvizes székely világba, havasok és fenyvesek közé – végül hazatérés a mi családi fészkünkbe, de már egy kicsit érettebb ésszel: távolabbról nézve mindazt, amit előtte szinte gondolkodás nélkül fogadott el.

Mondjam-e, hogy ezeknek az utaknak a költségeit én magam fizettem, jól tudván, hogy itt életmentésről van szó? De gyerekeim utazásához többnyire csak annyival járultam hozzá, amennyibe idehaza is belekerültek volna. Dolgoztak, pénzt kerestek, és abból utaztak. Az én szerepem inkább csak egy kis tervezgetés, szervezgetés volt, hogy mikor eljött az ideje, szabadon szárnyra kelhessenek, mind távolabbra, ez Moszkváig, az Párizsig, vagy le Dubrovnikig, vagy fel a skandináv országok tó-, sziget-, fjord- és gleccservilágáig.

Most már ez is segít éltetni, nöttetni őket. Aztán eljön az idő, amikor már inkább az lesz lelkük erősítője, támasza minden bajban – mind holtukiglan hogy visszagondolhatnak a régi otthonra, a régi családra, messze illant gyerek- és kamaszkorukra. Arra az egykor úgy megszokott és megkopott környezetre, amely akkor majd ismét annyi színt kap, annyi ragyogást felnőttkori, öregkori merengéseikben! Nem felejtik ugyan a családi körből való nagy kitöréseiket sem, ahogy nekem is egész életre szóló útravalót adtak kamaszkorom tahi diáktáborai, vagy a háború előtti utolsó békés nyáron tett finnországi utam, alig tizenhét éves koromban. De az emlékek központja akkor is a hajdani család marad: oda menekszik vissza a lélek, oda száll vissza, hogy aztán megint megtérjen a mába, a mindennapok jelen valóságába – de már több erővel telten.

Aki olyan családban nő föl, ahová gondolatban később is mindig hazamenekülhet, az a lehető legnagyobb ajándékot kapja a sorstól. Akkor is, ha süvölvénykorában még szűk neki ez a család, s alig várja, hogy kifelé szállhasson belőle. De a ki-röpítő fészkek nem is fogják erővel vissza a szárnyalásra érett fiókákat. Hagyják őket a magasba emelkedni, s a messzeség édes mámorával a szívükben ereszkedni le mindig újra. Vagy Ady hasonlatával élve: föl-földobott kőként hullani vissza.

CSALÁDOK ÉS JÖVENDŐK

FIÚFÉLSZEK, LEÁNYÁLMOK

A fiúk nőkről ábrándoznak, kíváncsok, gyönyörűséges, ölelni való nőkről. Eljövendő családjukról úgyszólván soha. Észszel elfogadják, hogy igen, egyszer azért jó lesz megnősülniük, gyereket nemzeniük, a maguk alapította családban élniük. De ez csak amolyan értelmi belátás, hogy ez a világ rendje, ez alól én sem igen vonhatom ki magam. Hogy olyan nagyon kívánnák a megcsaládosodást? Nem, ők nőket és nőket kívánnak. Vagy tán csak egy nőt, egyetlenegyet, szinte halálos szerelemmel, de azt sem azért, hogy legyen kivel családot alapítaniuk, hanem hogy az övék legyen, csak az övék.

A lányok mások. Ábrándoznak ők is szerelmi partnerekről, őket gyöngéden, finoman, melegen ölelgető, simogató, becézgető fiúkról, de ezt a képzelt boldogságot gyakran kötik össze a jövőendő család álmával, ahol ők asszonyként és anyaként részesednek majd a felnőttélet e fölöttébb kíváncsok örömeiből.

„Rengeteget olvastam, és egy álomvilágban éltem. Jártam az utcán, vagy otthon, és tettem, amit kell. Közben arról ábrándoztam, azt képzeltem, hogy felnőtt vagyok, saját otthonom van, férjem, gyerekeim, és meleg, puba, pasztellszínű körülöttem minden.”

Ezt a már említett hajdani „mulya, gátlásos, nagydarab leányzó” írta abban a múltakat idéző levelében, de írhatta volna és írhatná sok más asszonytársa is. S Te is bevallhatod, mostani süldőlány olvasóm, hogy ezzel Te sem vagy másképpen. Véletlenül sem álmodod magad jövőendő vénlánynak, sem kézről kézre adott jövőendő szajhának, még gyerektelen, meddő asszonynak sem, aki vígan éli világát a család gondjai, terhei, köttöttségei nélkül. Te előbb-utóbb feleség és anya akarsz lenni. Tudod, érzed, hogy ezt diktálják a benned bújó ősi ösztönök: csak így teljesítheted ki az életed.

Más is kell ugyan a kiteljesedéshez. Mai nő vagy, így nyilván más is vonz, nemcsak a háziasszonyi és az anyai hivatás. De vágyaidat egyeztetni akarod valahogy. Aligha hinném, hogy

azon ritka kivételek közé tartozol, akik lány létükre nem kívánnak családot maguknak.

Többnyre a fiúk sem családdellenesek. Sejtik, hogyne sejténék, hogy idővel ők is bekapják a horgot: belőlük is házasember válik. De ösztöneik szerint jobb szeretnek szabadon ficáncolni. Férfiúi függetlenségüket sokkal többre tartják, mint a lányok azt a mind áldatlanabbnak érzett állapotot, amikor még nem keltek el a piacon. Ezen a piacon egyébként ma is ők, a férfiak a vevők, akik még hozzá el is vannak kényeztetve, tapasztalván, hogy itt a kínálat mindig nagyobb, mint a kereslet. Miért siessenek? Az áru között turkálni sokszor még kellemesebb, mint egyet közüle végleg kiválasztani. Nekik nem kell félniük, hogy kifutnak a korból és végleg hoppon maradnak, ők akár százéves korukban is megházasodhatnak. Nem lehetnek olyan öregek, olyan ráncosak, olyan őszek, olyan kopaszok, olyan foghíjasok, olyan rokkantak, hogy ne kapjanak asszonyt, ha egyszer házasodni akarnak. Valakit mindig kapnak. És most még, ugye, nagyon is fiatalnak érzik magukat. Nemcsak húsz-, hanem harminc- és negyvenévesen is. Ők nem üldögélnek elkínzott tekintettel a tükör előtt, újabb és újabb jeleit fedezve föl arcukon az idő múlásának, mint azok a lányok, akik már elérték a kritikus huszonöt, vagy hány évet, s még mindig nem mentek férjhez, ők nem kenetik a bőrüket ráncsimító krémekkel, nem tépkedik ki hajukból egyenként az ősz szálakat, nem nézegetik meztelenül a tükörben – jobbra-balra fordulva – a saját mellüket, csípőjüket, hogy elég kíváncsatos-e még... őket nem gyötrik úgy meg a rohanó évek.

Süldőlányként téged sem gyötörnek még persze. De az elrettentő példák ott vannak előtted. A hosszú lányságot Te sem kívánod. Százszor inkább egy boldog családot.

Ott van ugyan előtted a boldogtalan családok sok elrettentő példája is. Talán a saját szüleidé is közéjük tartozik. Mégsem tudod elhinni, és nem is akarod, hogy Te a magad jövőendő családjával ne lennél boldog.

Mondogatod néha: sose mész férjhez. De ez csak védekezés a fenyegető – vagy már meg is ért – csalódások ellen. Elhagy

egy fiú, s Te már ezt szajkózod. Úgy érzed, nem kellesz senkinek, mert ilyen meg olyan csúnya vagy, hát inkább dacosan azt mondod: úgylis lány akarsz maradni, téged a fiúk abszolúte nem érdekelnek. Nem kérsz belőlük, és kész.

Sok mindenbe beleéli magát az ember. De aztán megint föltör benne a vágy, s újraálmodja álmait arról a csodálatos családról, amely az övé lesz, csak az övé, ahol ő lesz a feleség és az anya, a szívből szeretett, a körülrajongott, az imádott, a kényeztetett.

Csak hogy a fiúkban nemigen szítanak fel ilyen vágyakat se a boldog, se a boldogtalan szerelmek, ők inkább akarnak valakivé lenni, mint valakié. Sőt, nemegyszer úgy érzik, hogy jó lesz vigyázni: hiába telnék ki az erejükből, hogy messze ússzanak, s elérjék csábító céljaikat, ha a családi élet befonja őket kusza hínárjaival.

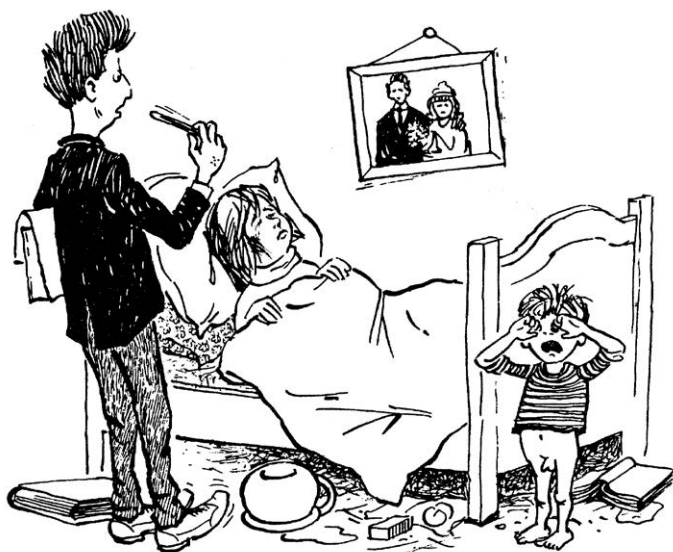
Még szerencse, hogy nőkre ők is vágnak, többnyire olt-hatatlan tűzzel, s a megkívánt nők egyikéből végül is feleség lesz. De erről ki tehet? Ezt inkább a körülmények hozzák így, meg a szóban forgó nők ügyeskedik ki. Egyik azzal, hogy nem adja oda magát, a másik azzal, hogy odaadja. A harmadik a jelentkezni kezdő gyerekekkel, a negyedik ki tudja, kivel. Valami készítés majdnem mindig kell a férfiaknak, hogy beadják a derekukat, még ha utóbb beleízelednek is a családi életbe.

Holott a csalódás, a késő bánat a nőket legalább annyira fenyegeti. Épp a múlt héten kaptam levelet egy fiatalasszonytól, aki nemrég szülte meg a második kisfiát. Ilyeneket ír: „*Talán talán lesz majd egyszer egy harmadik gyermekem is, egy nagyon vágyott kislány. De hát sajnos az én férjem mellett még két gyerekkel is nagyon nehéz. Kiegyensúlyozatlan és boldogtalan vagyok mellette. Hogy miért született mégis ez a mostani kicsi? Mert gyenge vagyok a váláshoz, és mert a nagyobbik fiamnak testvér kell, és mert nagyon szeretem a gyerekeket. Igaz, most rendkívül fáradt vagyok, és ugyanolyan fáradt a férjem is a rengeteg munka miatt, amit mások helyett vállalt. Én ezt megértem, és mégsem tudom túltenni magam a hántásain, az egész viselkedésén. Néha már kibírhatat-*

lannak érzem. De mindig újra és újra megpróbálom, nem akarok belesüppedni az elkeseredésbe, nem akarok megkeseredni, hogy szégyen gyerekeknek egy örökké rosszkedvű anyjuk legyen. Hát ehhez kéne nekem erő, és talán majd lesz is...”

Nem ismerem közelebbről ezt a családot, de a feleségem hajdani keserűségeit jól ismerem, ahogy a bántásaimat, a néha már kibírhatatlan viselkedésemet fogadta, kivált az ilyen nehéz időkben, egy-egy új gyerek érkezése táján. Mert nekem is a munkám volt az első, a családon kívüli tennivalóim, amik sokszor még vidéki utakkal is jártak, s akkor ő ott maradt a maga bajával. S ha szólt emiatt, én visszaszóltam, s ha elsírta magát, még tovább veszekedtem – ő, nem voltam én sem a férjek gyöngye! Dehogyan akartam bántani, csak elvártam volna, hogy mindent bírjon, engem meg hagyjon dolgozni, amennyit csak akarok, amennyit csak fontosnak, sürgősnek, halaszthatatlannak, kikerülhetetlennek érzek. „Végy ki szabadságot! – mondta. – Mikor veszel ki szabadságot, ha nem most?” „Nem lehet – feleltem most semmiképpen nem megy.” Mindig volt valami nagyon komoly oka, ami miatt nem maradhattam otthon, épp amikor a legnagyobb szükség lett volna rám.

Egyszer még az is megtörtént – a második gyerek után hogy belázasodott, s kétségbeesetten telefonált utánam. Jöjjenek azonnal, mert nagyon beteg. A válasz persze az volt: „Most azonnal nem tudok menni, de sietek.” Siettem is, a magam fogalmai szerint. Két vagy három óra múltán már otthon voltam. Ott feküdt az ágyon, mellette egyik oldalt a pici, a másik oldalt a vele versenyt nyivákoló, alig kétéves Andris. Anyja első szava az volt: „Hogy tehetted ezt velem?” Nem értettem. „Mit csináltam én? Csak nincs valami baj?” „Nézd meg, itt a hőmérő, akarattal nem ráztam le.” Kezembe fogtam, s megnéztem, bár kissé kényszeredetten, mert nem szerettem az ilyen számonkéréseket. De el is hűltem mindjárt: nem messze volt a 40 foktól. „Látod?” „Látom.” „Látod, ezért telefonáltam” – mondta olyan hangon, mintha a sírból szólna föl, a halálba hajsztoltak szemrehányásával. Nekem már csak a dadogás maradt.

„Ne haragudj, ezt nem gondoltam.” „Akkor mit gondoltál?” – kérdezte élesen, „Hát... hogy olyan 38 körüli lázad lehet...”

Ettől aztán végképp kiborult. „Ez nagyon kedves. Hogy csak 38. És akkor nem is kell hazajönnöd. Ha csak 38, akkor én is elbárok velük. Akkor szoptathatok, akkor tisztába tehetem a Petyót, akkor biliztethetem az Andrist, akkor etethetem, akkor hallgathatom, hogy sír az egyik, hogy ordít a másik, akkor én is bőghetek, ordíthatok, ha csak 38, akkor mindent csinálhatok, felőled akár föl is fordulhatok, neked az se számít...”

Nem is tudom, hogyan volt még ereje erre a kifakadásra, de utána úgy ellankadt, mintha csakugyan halni készülne. Feje mozdulatlanul feküdt a párnán, lehunyta szemmel, félig nyitott szájjal kapkodta a levegőt, s közben kétoldalt csurogtak le a könnyek az arcán.

Teát tettem föl gyorsan, hogy inni adhassak neki, majd Andrist csitítottam, etettem, itattam, meg a szobában szét-szórt holmikat kapkodtam össze, mert reggel óta mindent széthányt, fölforgatott a kölyök, olyan volt a lakás, mint egy csatatér. Tudtam, hogy ez az, amit Anyja a legkevésbé bír. De most oda sem nézett, hallgatta tán a neszeket, hogyan buzgólodom, de még inni is csukott szemmel ivott, és csak akkor

nézett föl nagy sokára, mikor már a következő szoptatáshoz kellett készülődnie.

Így nyugodott meg lassan. Este már hozzám bújt az ágyban a lázas testével, úgy aludt el. De utána még fájdalmas napjai jöttek, újabb magas lázak, gennyes mellgyulladás, visszatérés a kórházba a picivel együtt, operáció, a gyerek korai elválasztása, tápszerezés, reménytelen etetései a kis nem evőnek, bírása mindennek, amit bírnia kellett, holott ő sem volt még több akkor, mint húszéves. Ha őneki akkor van valakije, akinek levelet írhat, s van néhány perce a levélíráshoz, ő sem igen írt volna egyebet, mint az a nekem panaszkodó asszony: „*Talán-talán lesz majd egyszer egy harmadik gyermek is, egy nagyon vágyott kislány. De hát az én férjem mellett még két gyerekkel is nagyon nehéz. Kiegyensúlyozatlan és boldogtalan vagyok mellette...*” És így tovább, egészen addig: „*nem akarok belesüppedni az elkeseredésbe, nem akarok megkeseredni, hogy szegény gyerekeknek egy örökké rosszkedvű anyjuk legyen. Hát ehhez kéne nekem erő, és talán majd lesz is...*”

Lett. Neki lett. Hét gyerekre való is. És később már kiegyensúlyozatlannak sem mondta volna magát, boldogtatlannak még kevésbé. Sőt, élete egy pontján ő kezdte el emlegetni a diákemlékeiből előhúzott verset, *Polikrátesz gyűrűjét*, amelyben Schiller annak a veszedelmét énekelte meg, ha túl jól megy a sora valakinek. Ha még a szándékosan tengerbe vetett – a sorsnak áldozott – drága gyűrűje is visszajut hozzá, jeléül annak: jó lesz rettegnie, földi halandónak nem jár az istenektől ekkora szerencse...

Ez a félsz azóta is benne bujkál. Jaj, mikor nem tűri tovább a végzet ezt a mi boldogságos életünket? De a Petyó utáni időken még egészen más izgatta. Akkor még hosszú feketelistája volt az ellene és a család ellen elkövetett kisebb-nagyobb bűneimről. Százszor előhozta, kivált ennek a keserves, lázas napnak a történetét. Legszívesebben mások társaságában. „Nem gondoltam, hogy ennyi lázad van. Azt hittem, hogy csak 38” – idézte szavaimat, nem éppen szó szerint, de oly mély iróniával, amelyenhez csak jogot adott a saját szenvedése.

Nevelni akart persze, azon a módon, ami a legjobban dühít minden férfit. Dühített engem is bőven, de annyira nem, hogy a szívem mélyén ne adtam volna igazat neki századjáról is. Talán ezek a hónapok kezdtek azzá az apává érlelni, aki később lettem, azzal, hogy mindig újra átérezteték velem az ő aznapi magáramaradottságának, elhagyatottságának, a két gyerekkel való tehetetlen küszködésének a fájdalmait. Életem súlypontja ekkoriban kezdett jobban eltolódni a család felé. Ezután is féltve őriztem azt a minimális szabadságot, ami a mindenkori munkámhoz kellett, de már nem olyan görcsösen, nem olyan ridegen, mint addig. Aztán meg még kevésbé görcsösen és ridegen, mert ha egy asszony heti 44-48 órát húz le hetente a munkahelyén, akkor odahaza egyedül már nem bír, nem is bírhat mindent egy ekkora családban, még ha a férje így dicséri is olykor viccesen: „Anyja fenomén, tudom én.”

Nemcsak arról volt szó, hogy jobban megosztottuk az otthoni munkát, a gyerekek gondját. Arról is, hogy aki naponta érzi, tapasztalja élete társának a föltétlen szolidaritását, attól több telik. Az nem emésztí magát olyasmikkel, hogy „jaj de kiegyensúlyozatlan vagyok, jaj de boldogtalan. Jaj de bánt a férjem, jaj de kibírhatatlanul viselkedik velem már megint...” Abból olyan energiák szabadulnak föl, hogy mások nem is igen értik.

Én azt hiszem, értem, ő sohasem akart olcsón lenni boldog. Azt emlegette mindig nekem is, a barátainknak is: „A boldogságot nem adják ingyen.” De ha már megvette hozzá a jogot a családdal, amit szívből vállalt, akkor nem engedte szétfoszlani hajdani kamaszkorának álmait. Velem is addig győzködött, míg alkalmas nem lettem a szerepre, amit az ő földi mennyországában be kellett töltenem. Lassan még meg is angyalodtam a szemében, ha nem nőttek is szép fehér szárnyaim. Bár az a láthatatlan, hosszú feketelista sokáig őrizte még ördögvoltom kisebb-nagyobb bűneit is, köztük a legnagyobbat: „Nem gondoltam, hogy ennyi lázad van. Azt hittem, csak 38.”

ÁBRÁNDOK NÉLKÜL

A férfiak, valljuk be, sokat őriznek egykori kiváltságaikból, amikre akkor tettek szert, mikor a nők nagy része még nem járt munkába. Olyanformán vannak ezzel, mint a régi századok fegyverforgató nemessége. Ezt csakugyan megillették egy ideig a maga kiváltságai, mert ha ellenség közeledett a határokhoz, ha körülhordozták az országban a véres kardot, akkor a nemesek lóra ültek, s mentek a vérüket ontani. Amíg nem voltak állandó hadseregek, kellett egy olyan harcos társadalmi réteg, amely vállalta a hadakozás terheit, fáradalmait, veszedelmeit, s amely értett is a fegyverforgatáshoz, hisz gyakorolta eleget, amíg jobbágysai helyette is húzták az ígát, túrták a földet.

Csakhogy a századok teltével kiment a divatból ez a fajta háborúskodás. A nemesi hadak – ha egybekürtölték is őket néha – már nem sokat számítottak. De jobbra az egybekürtölés is elmaradt, őseiknek véres kardja fogason függött, rozsdamarta. Kiváltságaikhoz viszont még sokáig ragaszkodtak, és csak akkor mondtak le róluk, mikor már végleg ütött az óra.

Akárcsak korunk férfiai, akik nem egykönnyen törnek bele abba az új szerepbe, amit a nők és a gyerekek megváltozott helyzete kíván meg tőlük. Régen természetes volt, hogy nemigen bajlódtak se a gyerekekkel, se a házimunkákkal. A kenyeret jórészt ők keresték a családnak, sokan közülük annyi fáradsággal, ami kiszedte az erejüket, mire hazaértek. Az asszonyok közül is csak egy szűk réteg élt teljesen munkátlanul, de az ő napjukba csak jobban belefért a háztartás, a gyereknevelés.

Ma a családok nagy részében nem fér jobban bele. Az asszonyok is kenyérkeresők, családfenntartók lettek, a házon kívüli munka az ő erejüket is kiszedi. Ha nagy átlagban kevesebb pénzt hoznak is haza, nekik azért éppúgy meg kell dolgozniuk, időt és ideget áldozniuk, mint a férfiaknak a maguk béréért, fizetéséért, ők járnak legtöbbször kétműszakos, háromműszakos munkába, de akik egyműszakosak, azokat is várja otthon a

második műszak: a házimunkák, a bevásárlás, a gyerekek bölcsődébe-óvodába hurcolása, iskolába kísérése és egyéb intéznivalók és egyéb anyai teendők, az orvoshoz viteltől a szülői értekezletig, a beteg gyerekek ápolásától az egészséges gyerekek napi ellátásáig, öltöztetéséig, sőt a napi leckéjükkel való törődésig.

S ha csak etetni, öltöztetni kellene, meg tanulásukban segíteni a gyerekeket! De a mai csimoták nagy szülőfalók, nyuvasztók, nyagगतók, beszélünk már róla, miért. Mindezt az anya egyedül nehezen bírja. Egy szem fiával, lányával még csak-csak. Kettővel már bajosabban. Hárommal, négygel, ötrel, még többel meg sehogysem.

Ezért is fogytak úgy el a nagyobb családok. De a kisebb családokban is örök kérdés: mit ad a férj a közösbe? Nemcsak a pénzből – bár ekörül is sok helyt folyik a huzakodás -, hanem az idejéből, az erejéből, a figyelméből. Vállalja-e jószívvel a közteherviselést, vagy többé-kevésbé ma is él előjogaival, férfikiváltságaival? Nemesúr-e még ma is a családban, konok kizsákmányolója-e hűségesen robotoló asszony-jobbágyának?

Már az asszonyok sem igen szoríthatók ugyan efféle jobbágy szerepre. De a rosszabbik rész azért többnyire nekik jut. Ezen úgy próbálnak segíteni, hogy lefojtják magukban az anyai vágyakat. Megelégszenek kevesebb gyerekkel. Hódít az egyke,

sőt az egyse: vannak asszonyok, akik házasságban élnek, gyerekeik is bízvást lehetne, mégsem szülnek, így kényelmesebb.

Mondjam, hogy nem irigylem őket? Mondjam, hogy a városi lakásban is egyedül hagyható, jól idomított kutyájukat sem irigylem, melyet gyerek helyett tartanak és agyonkényeztetnek? Épp tegnap este hallottam egy barátomtól, hogy látott egy ilyen modem házaspárt. Sétál-

tatták a kutyát. A férj megállt közben egy kirakat előtt. Az asszony is megállt egy pillanatra a kutyával, de már csattant is föl: „Most nem nézelődünk! Most kutyát sétáltatunk!” Mire a férfi engedelmesen ballagott velük tovább.

Nem az ilyen asszonyokra mondom, hogy több kíméletre szorulnak, ezt Te is gondolhatod. Ők csak legyenek boldogok a maguk módján. Bár az ilyen boldogságban nem nagyon hiszek.

Én sohasem mondtam senkinek, hogy ne legyen önző. Akinek van egy csöpp esze, az elsősorban maga akar boldog lenni. Amikor egy gyerektől megkérdezzük, kit szeret a legjobban, s ő váratlanul kiböki, hogy „magamat”, ezen nemcsak nevetni érdemes, hanem elgondolkozni is. Hátha neki van igaza? Hátha mind így érzünk, még felnőttkorunkban is, csak mi már jobban megtanultuk, hogy az ilyesmit nem illik nyíltan kimondani?

Hadd valljam be: én is borzasztóan szeretem magam. Önző fráter vagyok, ekkora családdal is. A feleségem pedig talán még nálam is sokkal önzőbb, mert még fontosabb neki a saját boldogsága. Csak hát ő ezt az önzést okosan csinálja. Neki csak olyan boldogság kell, ami betölti az egész életét, s nem hagy benne nagy, üres, fekete lyukakat.

E lyukakból a halál ásít. Az az érzés: hiába élsz. Az az érzés: csak a magadé vagy. Az az érzés: megdögölhetsz, a kutya sem ugat utánad.

Az öngyilkosságok számában Magyarország vezet a világon. Vi-szonylagosan persze, népességéhez képest. De ez is azt mutatja: sok a lelkekben a már elviselhetetlen hiányérzet. Sokan nem tudnak elég okosan önzők lenni, s ezrek jutnak el évente odáig, hogy mindenestül odadobják magukat a vaksötét semminek.

De akik nem dobják oda, azok közül is hányan érzik magukat legalább egy kicsit boldognak?

Ne firtassuk. Annyit mondjunk csak, hogy van még tanulnivalónk. Nem értünk még eléggé az okos önzéshez, ahhoz a tudományhoz, amellyel múltó életünket a másokéban horgo-

nyozhatjuk le, a mások életét meg a miénkben. A családban is, de egyebütt is. Mindenütt, ahol az egyéni életek tartós és termékeny közösséggé fonódnak össze.

Életed mostani szakaszában Te kevésbé érzed, mit számít ebben a család, hisz épp most készülsz fölhúzni ottani horgonyaidat, szétszaggatni kötelékeidet. De a másokhoz való kapcsolódás elemi képessége mégiscsak ott szerezhető meg a legjobban. Ott tanulható meg az a tudomány, amely nélkül rád sem várna más további éveid során, csak a bután önző emberek olcsó örömei.

Azt én is vallom persze, s nem szűnök meg ismételni: nem vagyunk egyformák. Nem vagyunk egyformák abban sem, ki mekkora családot képes vállalni, ki mennyit képes befizetni az emberi boldogság közös kasszájába.

Sokszor mondták már nekem is, a feleségemnek is, kivált asszonyok: „Én úgy szégyellem magam, hogy csak egy gyerekem van.” „Én úgy szégyellem magam, hogy ezzel a kettővel is ilyen nehezen bírok.” Vagy nem is mondták, hogy szégyellik magukat, csak magyarázkodni kezdtek, miért nem szültek többet. A férjük miatt. A lakás miatt. A maguk ilyen-olyan baja miatt.

Nem győztem nyugtatni őket. Nincs ezen semmi szégyellni való. Örüljenek az egy gyereküknek. A kettőnek. A háromnak. Mindenki annyinak, amennyihez a sors akaratából, meg a maga szándékából jutott. Senki sem köteles ennyit vagy annyit szülni. S főleg nem köteles önmagát föláldozni.

Egy biztos: mi nem áldoztuk föl magunkat. Eszünk ágában sem volt soha fogcsikorgatva hordozni elviselhetetlen terheket. Amit magunkra vettünk, azért vettük magunkra, hogy bírjuk. Annak is megvan a gyönyörűsége, ha az ember sokat bír. De azon sincs mit restellnie, ha kevesebb telik tőle. Mi a gyerekeinkért semmiről sem mondtunk le, hogy ne kaptunk volna jóval többet helyette. Még a gondok, fájdalmak által is, hisz ezek nélkül az örömeknek sincs igazi jóíze. Aki örökös örömek közt akar élni, az elfelejt örülni. S ha gondosan megmenekíti is magát a család terheitől: belülről, a saját lelkéből

csak rátörnek a gondok, a fájdalmak, de már anélkül a vigasztalás nélkül, amit a gyerekek adhatnak. A teljes szívvel vállalt gyerekek: a bennünk bízók, a ránk hagyatkozók, a hozzánk ragaszkodók, a belőlünk élők, a jót tőlünk várók, a rossz elől nálunk megbújók, a kezünk alatt növekvők, a folyton fejlődők, a naponta többet tudók, az évről évre többet merők... egyszer majd Te is megtapasztalod, mit tehetnek hozzá ezek az ember életéhez. S hogyan szabadíthatják meg önnön lelkének kaver-náitól: a nagy, üres, fekete lyukaktól, amiket Te még nemigen fedeztél föl magadban, de amik az ábrándjaikat vesztő felnőtteket lassan mindenestül betölthetik. Ezek a férfiak, asszonyok rossz órákban befelé fordulnak, magukkal küszködnek, veszendő létük értelmét keresik – s nem találnak semmit.

EGY ORSZÁG GONDJAI

Van mindennek egy másik vetülete is.

Az 1950-es évek második felében hirtelen zuhanni kezdett Magyarországon a szülések száma. Több mint másfél évtizeden át kevesebb gyerek jött világra, mint amennyi pótolhatta volna az előttük járó nemzedékeket. Az elhalálozók számát az átlagéletkor meghosszabbodása miatt meghaladta az újszülötteké, az ország lakossága tehát egyelőre nem fogyott. Az életerős, munkaképes felnőtt korosztályok utánpótlása viszont megcsappant. Már is ott tartunk: jóval többen mennek nyugdíjba évről évre, mint amennyien újonnan munkába állnak. Kevés a munkáskéz, sok a rájuk szoruló öreg.

A 70-es évek derekán a születések száma kissé megugrott, s megközelítette az ország lélekszámához képest ma leginkább egészségesnek tekinthető évi 180 ezret. Aztán megint zuhanni kezdett. Az ország lakossága pedig fogyni, előbb lassan, aztán mind meredekebben. Az 1956 táján kezdődött zuhanás lehetetlen volt, hogy ki ne hasson az utódnemzedékek életére is. Nemcsak a munkaképes korosztályok létszáma csökkent és csökken, hanem a családalapítóké is, akiktől újabb gyerekek vállalása, szülése és nevelése várható.

Kérdés, hogy mennyire halmozódnak a hiányok. Az első másfél évtizedes demográfiai hullámvölgyben 80-90 százalék körül járt a társadalom utánpótlása, tudós nyelven szólva: 0,8-0,9 körül volt a nettó reprodukciós együttható. Hosszabb távon számolva már ez is az ország népének rémisztő fogyásával fenyeget. Két egymást követő nemzedékben az együttható meghatványozódása minden 100 nagyszülőhelyébe csak 81 unokát ígér, ha 0,9-cel számolunk. Ha 0,8-cal: 64-et. így nem rémkép a tízmillió hazai magyarság számának hasonló csökkenése sem, csak az emberi életkor hosszával arányos időbeli kitolódást kell figyelembe vennünk.

Nem szólva az egyéb veszteségekről.

Rosszállóan szoktuk emlegetni – a hátrányos helyzetű fiatalok tanulásával kapcsolatban –, hogy lám, sok más gyerek milyen előnyökkel indul már hazulról, családja köréből. Csak-hogy ugyanezt a tényt más szemmel is nézhetjük, mondván: a társadalom hagyományos szellemi-erkölcsi értékeit elsősorban a családok származtatják tovább, ők tehetik képessé az utódokat a mélyebb művelődésre, a közös érdekek szolgálatára, a munkás életre. Máris fölbecsülhetetlen értékeket veszített el az ország azzal, hogy a minőségi utánpótlás jóval szűkebb térre szorult az elegykésedett értelmiségi, de az elegykésedett munkás- és parasztcsaládokban is. Épp azokban, amelyek több útravalót adhattak volna – tudásban, emberségben, életfölfogásban, munkaerkölcsben – a fölnövekvő újabb nemzedéknek, ha a körükből indulók nem lettek volna olyan kevesen. És nem volnának ma már még kevesebben.

Külön téma ennek kapcsán a cigányság gyors szaporodása, elsősorban az írástudatlanság és a putrilakás körülményei között megrekedt legszegényebb családoké. A sok gyerek náluk csak a nyomort és a műveletlenséget tenyésztí tovább.

Vigyázzunk, nem faji kérdés ez, hanem szociális! És művelődési! Tágabb értelemben nem is csupán a cigányságot illeti. Az egész társadalomra áll, hogy – kevés kivételtől eltekintve – a szegényebb és a szellemileg igénytelenebb családokban születik falun és városban a legtöbb gyerek, s ez a fonák

helyzet őket nyomja még mélyebbre, őket sújtja naponta a maga fájdalommal.

De nemcsak őket sújtja, hanem közvetve mindnyájunkat, az egész országot. Hiszen a hátrányos helyzetű fiatalok sokszor a fizikai fejlődésben is elmaradnak szerencsésebb társaikhoz képest, s még sokkal több az értelmileg elmaradók száma. Óriási erőfeszítések történnek – iskolában és iskolán kívül – a közműveltség emelésére, a népesedés folyamatai viszont ennek pontosan ellene hatnak.

Van-e orvosság ezekre a bajokra?

Gyorsan ható orvosság biztos, hogy nincsen. Majd ha eljutsz odáig, Te is látni fogod, milyen mérhetetlen sokat számít ezekben a dolgokban is a helyzet hatalma.

Azt mondják a bölcs demográfusok: minél több egy- és kétgyerekes családot kellene ösztönözni, hogy vállaljanak legalább eggyel többet. Mivel pedig minden ilyen ösztönzés csak részsikert hozhat, annyi négygyerekes család is kellene még, hogy országosan kijöjjön a két és fél gyerekes átlag.

Szép ez, nagyon szép. Csak hát épp a harmadik-negyedik gyereknél kerülnek végleg válaszütra az anyák: vállalhatják-e tovább a házon kívüli munkát? Akik vállalják – mert kénytelenek vele, épp a család érdekében –, azok két malomkő közé szorulnak, s jó részük lassan fölőrlődik. Akik nem vállalják – mert nem képesek vállalni, vagy munkahely híján módjuk sincs rá azokat meg rendszerint elborítják a már-már elviselhetetlen anyagi gondok.

A legtöbb asszony nem hajlandó ilyesminek kitenni magát. Marad az egy, vagy legfeljebb két gyereknél. Aki hármat vállal, az már bátor lélek. Aki négyet, az már vakmerő.

„Okosabb” társai szemében ugyan inkább futóbolond. Vagy csökkent értékű munkaerő, aki helyett nekik kell többet dolgozniuk. A kialakult – és ma már óriási erővel ható – közvélemény úgyszólván minden szülőt elítél, aki egy vagy két gyereknél többet vállal.

Egyetlen jellemző idézet mutatóba, ezúttal egy férfi leveléből: *„Amikor negyedik gyereküNKet vártuk, és feleségem alakja ezt*

a családi eseményt nem tarthatta tovább titokban, akkori főnököm maximális jóindulattal szólt hozzám: – Te Lajos, igaz? – Igaz – feleltem. – Mondd, Lajos... te hülye vagy?...”

Ilyen helyzetben és ilyen légkörben egyértelműen el kellene ismerni végre: a gyereknevelés is társadalmilag hasznos munka. Aki gyereket szül és nevel, az legalább olyan értékes, tevékeny tagja a társadalomnak, mint aki földet művel, jószágot gondoz, mint aki gyárban, hivatalban, iskolában, vagy bármilyen más munkahelyen dolgozik. Ez kétszerkettő kellene hogy legyen.

Egyelőre nem az. A pedagógusokat megfizetjük – úgyahogy – amiért a rájuk bízott gyerekekkel bajlódnak. Az anyákat nem fizetjük meg. Pontosabban, a gyermekgondozási segéllyel – a gyessel – tette meg az ország az első lépést afelé, hogy őket is megfizesse.

Nem nagy pénz az. Mégis valami. S itt kellene továbblépni. Három csemetétől fogva minden gyereknevelésre valóban alkalmas asszonynak legyen meg a szabad választása: családon kívül akar-e munkába járni, vagy „főfoglalkozású anya” akar lenni. Ha az utóbbi mellett dönt, *ilyen alapon* számítson munkaviszonyban állónak, mindenki mással egyenlő jogokat élvező dolgozónak, aki méltányos fizetést kap, természetesen a családi pótlékon fölül, de a gyerekek számától függően.

Nem olyan nagy pénz lenne az. Az intézeti gyerekek sokkal többbe kerülnek fejenként.

S nincs is szó valamiféle önzetlen jótékonyságról. Ahogy a gyés sem csak az anyáknak hoz hasznót. Mennyivel több méregdrága bölcsődei helyre volna szükség nélküle! Nem szólva arról, hogy aki odahaza is agyondolgozza magát, s akinek az esze mindig csak a gyerekein jár, az ő ruhájukon, kosztjukon, betegségükön, tanulásukon – az a házon kívüli munkájában valóban sok hátránnyal küszködik.

Te nem emlékezhetsz annak a szerencsétlen, agyonhajszolt háromgyerekes villamosvezetőnőnek az esetére, aki a 60-as években belerohant Pesten – a Bajcsy-Zsilinszky úton – egy óvodás gyerekcsoportba. Egy félpercre elbóbiskolt, s már csak

az iszonyatra ébredt. Nemrégén egy négygyermekes váltókezelő okozott Somogy megyében egy ennél is szörnyűbb szerencsétlenséget.

De hány ilyen tragikusan túlterhelt asszony él köztünk, akit jóformán észre sem veszünk, mert nem felelős senkinek a haláláért.

Holott nekik már járna a teljes anyaság joga. Három gyerektől már járna. Három fölött még inkább. Ahogy kellő méretű, olcsó lakás is járna. És rendes nyugdíj azoknak, akik legalább négy-öt gyermeket becsülettel fölnevelnek.

Ilyen értelemben közügy is a gyerek. Egyébként viszont csakugyan magánügy: döntsön felőle ki-ki szíve szerint. De valóban szíve szerint! Vagyis akik több gyermeket vállalnak, azok se váljanak a társadalom nyomorultjaivá. Azokra se nézzenek úgy a többiek, mint a hülyékre, akik hagyják, hogy hét bőrt húzzanak, sőt nyúzzanak le rólunk munkában és egyebekben! Kivált az anyákról, mert a nehezebbik rész mindig az övék.

AZ UTOLSÓ SZÓ JOGÁN

Elég szót csépeltem, többet nem csépelek. Ha volt valamicske magva mindannak, amit elmondtam, azt már fölcsipegethetted.

A szavak úgysem számítanak. Csak az számít, ami mögöttük van: a léleknek az a képessége, hogy megértse önmagát, s megértsen másokat.

Nemcsak észbeli megértésre gondolok. Az ember nemcsak észlény. Jó, ha ésszel is föl tudjuk fogni, ami ésszel fölfogható. De még jobb, ha ezen fölül azt sem tagadjuk meg magunkban és másokban, ami józan ésszel fölfoghatatlan.

Az igazi emberség valahol ott kezdődik, annak a beismerésével: magunkat sem értjük egészen, hogyan értenénk hát meg másokat? S ott folytatódik, hogy ebbe nem nyugszunk bele.

Bennetek, serdülő fiúkban, lányokban, még sok van ebből az igaz emberségből. Ti még nem tudtok fásult szemmel, unottan nézni senki előre. A magatok jövő sorsára sem. Tengernyi sok boldogtalanságot láttok a világban, de hogyan is hihetnétek, hogy Ti nem lesztek boldogok?

Nektek még érdemes volt megírnom a magam jámbor bölcsességeit. Biztatóul: ne csüggedjetek! Akármilyen kutyául érzitek is magatokat a saját bőrötökben, sokkal több is telhet tőletek, mint hogy hol mérgetekben morogjatok, hol kínatokban nyűszítsetek.

Érett fejjel még majd irigyelni fogjátok magatokat ezekért az évekért, amikor úgy tudtatok fájni magatoknak, de úgy tudtatok örülni is minden jónak. Amikor még egy zsákban állt nálatok sírás és nevetés. Amikor még hitetlenül is úgy hittetek, és reménytelenül is úgy bíztatok!

Hadd valljam be búcsúzóra: én ezért is maradtam meg mindmáig egy kicsit kamasznak. Ezért nem tudtam soha elfásulni, ezért nem tudtam soha megunni az életet, sem a körülöttem támadó új életeket.

S ha kíváncsiak valamit az utolsó szó jogán, nektek is ezt kívánom. Neked is, aki épp most készülsz letenni ezt a köny-

vet. Maradj csak meg – felnőttén is, majd szülőként is – kissé elkésett kamasznak: lélekben el nem vánnnyadó, meg nem vénhedő, embernyi embernek.

TARTALOM

ELŐSZÓ	3
A HARMADIK KIADÁS ELÉ	4
A FELNŐTTSÉG KÜSZÖBÉN	5
„Egy vérből valók vagyunk, te meg én!”	5
Nem túlzok?	8
Mindegyik mást akar	12
És te mit akarsz?	14
Tréfa	16
Mit akarsz hát?	19
A helyzet hatalma	22
A szülői szerep	24
A te szereped	28
FÉRFIAK ÉS NŐK	32
Lányok, földi boszorkányok...	32
Apád is, anyád is	36
Mire jó a szerelem?	41
Próbatétel	44
Hétköznapiak	47
Közös zsák	51
Individualizálódás	57
Élet helyett órák	62
EZEK A NAGYOK!	67
Mi jogon?	67
Gyerekszemmel	74
Ki a nagyobb?	80
KORUNK GYERMEKEI	84
Hagyjatok békén!	84
Bezzeg az én időmben!	89
És mégis mozog a föld	94

<i>Mások az erőviszonyok</i>	98
<i>Akceleráció</i>	102
<i>Két nadrág</i>	107
SZERETNÉM, HOGYHA SZERETNÉNEK	113
<i>Engem a legjobban!</i>	113
<i>Testvérkereső</i>	119
<i>Elanyátlanodottak</i>	124
<i>Csonka családok</i>	131
<i>„Nem érdemes élni!”</i>	136
<i>A bizalom iskolája</i>	141
KIRÖPÍTŐ FÉSZEK	148
<i>A család: fészek</i>	148
<i>Veszélyek és szeszélyek</i>	152
<i>A munka becsülete</i>	160
<i>A messzeség varázsa</i>	167
CSALÁDOK ÉS JÖVENDŐK	174
<i>Fiúfészek, leányálmok</i>	174
<i>Ábrándok nélkül</i>	181
<i>Egy ország gondjai</i>	185
AZ UTOLSÓ SZÓ JOGÁN	190

Az én családom? A Te családod? Mások családja? Itt sajnos, mindnyájunkról szó kell hogy essék. Bele kell gázolnunk egymás belügyeibe.

Csak az a szerencséd, kedves fiatal olvasóm, hogy én sok más család belügyeit jobban ismerem, mint a tiedét. S legeslegjobban egy bizonyos Varga-család veséjébe látok bele.

Titeket így aligha tálallak fel közcsemegének. Nem rólatok beszélek, hanem nektek.

A legkisebb család is olyan, mint egy dzsungel: teli lappangó érzések sűrű félhomályával, titkok, félelmek, dühök, fájdalmak, ragaszkodások és rögeszmék megkötöző folyondárjaival. Sőt olykor egy-egy önmagából kitörő fenevaddal is.

Remélem, Te nem vagy még ilyen fenevad, aki rákaptál volna mások vérére, bántására. Ha mégis: tedd félre ezt a könyvet. Ez csak akkor szól neked, ha olyan utat keresel a dzsungelben, amin apádat, anyádat sem kell a földre taposnod, de magadat sem kell őmiattuk fölládoznod.

Van ilyen út?

Nem mindig van. Akadnak áttörhetetlen dzsungelek, amikből csak menekülni lehet.

A legtöbb család mégsem ilyen fojtogatóan elviselhetetlen. Hadd higgyem, hogy a Te tisztelt családod sem. Akkor pedig érdemes együtt keresnünk a dzsungelünk törvényeit.

Varga Domokos

Ára: 1980 Ft

9 789639 596795

